

T.C.

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

FEL-YL-2014-0001

**'RESSENTIMENT' KAVRAMI AÇISINDAN NIETZSCHE
AHLAKI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

HAZIRLAYAN

Burak SAYIN

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Yavuz KILIÇ

AYDIN – 2014

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FEL-YL-2014-0001

'RESSENTIMENT' KAVRAMI AÇISINDAN NIETZSCHE
AHLAKI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

HAZIRLAYAN

Burak SAYIN

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Yavuz KILIÇ

AYDIN – 2014

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Felsefe Anabilim Dalı Felsefe Programı öğrencisi Burak SAYIN tarafından hazırlanan '**Ressentiment**' Kavramı Açısından Nietzsche Ahlakı Üzerine Bir Araştırma başlıklı tez, 07/02/2014 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u> :	<u>Kurumu</u> :	<u>İmzası:</u>
(Başkan)		
Doç. Dr. Yavuz KILIÇ	ADÜ	
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN	MSKÜ	
Yrd. Doç. Dr. Cengiz İskender ÖZKAN	ADÜ	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Fatma Neval GENÇ

Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Burak SAYIN

İmza :

ADI SOYADI: Burak SAYIN

BAŞLIK: 'Ressentiment' Kavramı Açısından Nietzsche Ahlakı Üzerine Bir Araştırma

ÖZET

Bu tezde Friedrich Nietzsche'nin insan görüşü bağlamında ahlak felsefesi ele alınmakta ve *ressentiment* kavramının bu ahlak felsefesindeki konumu ve taşıdığı önem gözler önüne serilmeye çalışılmaktadır. Tezin üzerinde durduğu temel problem *ressentiment*'in Nietzsche'nin ahlak görüşünü kavrama yolunda, dikkate alınması zorunlu ve sürü insanı tipinin devamlılığının temeli olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaçla girişte Nietzsche'nin ahlak felsefesinin genel bir görüntüsü ortaya konulmakta, *ressentiment* kavramının çalışmamız açısından önemi ve işaret ettiği problemler üzerinde durulmaktadır.

Birinci bölümde, Nietzsche'nin insanı nasıl ele aldığı üzerinde durularak, insan tipleri sınıflandırması ile köle ve efendi ahlakı ayrımının ayrıntılı bir incelemesi yapılmaktadır.

İkinci bölümde, Scheler'in görüşlerinden de faydalanılarak, *ressentiment* kavramının içeriği tartışılmakta, kavram analiz edilerek, onun ortaya çıkmasında etkin olan kaynaklar incelenmekte ve kavramın özel olarak Hıristiyanlık ile olan bağı ekseninde Nietzsche'nin ahlak felsefesinde tuttuğu yer gösterilmektedir.

Nietzsche'nin insan tiplerinde ve buna bağlı olarak dile getirdiği köle-efendi ahlakında oynadığı role bakıldığında, *ressentiment*'in hem insan hem de toplum üzerinde yıkıcı bir etkisi olduğu görülmektedir. Bu etki dikkate alındığında, ahlak üzerine yaptığımız değerlendirmeler sonucunda, her ne kadar *ressentiment* insanı ve köle ahlakı/yaşamı hep varolacak olsa da, Nietzsche'nin sözünü ettiği trajik yaşamın bu yıkıcı ahlak karşısında bir çözüm olabileceği ortaya çıkmaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Ahlak, Ahlaklılık, Değer, Efendi/Köle Ahlakı, Hıristiyanlık, Ressentiment, Sürü İnsanı, Özgür İnsan, Trajik İnsan,

NAME-SURNAME: Burak SAYIN

TITLE: A Research upon the Ethics of Nietzsche in terms of the Concept of 'Ressentiment'

ABSTRACT

In this thesis, the ethics of Friedrich Nietzsche is discussed in the context of his view of philosophical anthropology and also the importance and place of *ressentiment* in regard to this moral philosophy is tried to be spelled out. The main problem of the thesis is the necessity of considering the concept of *ressentiment* in order to comprehend the ethics of Nietzsche and to point out this concept is the main reason of the continuity of the herd with the slave morality. For this purpose, a general frame of the ethical ideas of Nietzsche is put forward and the problems caused by *ressentiment* are stressed in the introduction.

In the first chapter, the distinction between master and slave moralities and the classification of human types are examined in detail on the basis of Nietzsche's idea of man.

In the second chapter, the content of *ressentiment* is discussed by referring to the ideas of Scheler. The sources of *ressentiment* are analyzed and in the context of the connection of *ressentiment* with Christianity, as well as its place in the ethical views of Nietzsche is set forth.

Finally, It is possible to say that *ressentiment* has a destructive effect on both human life and the society, if we consider its part regarding to Nietzsche's human types and master and slave moralities. When this effect is taken into consideration, although the *ressentiment* person and the slave morality/life will always exist as a result of our evaluations, it can also be inferred that Nietzsche's idea of tragic life could represent a solution against this décadent morality.

KEYWORDS: Morality, Morals, Value, Master/Slave Morality, Christianity, Ressentiment, The Herd, The Free Spirit, The Superman

ÖNSÖZ

“Ressentiment Kavramı Açısından Nietzsche Ahlakı Üzerine Bir Araştırma” başlığını taşıyan bu çalışmada, Nietzsche’nin ahlak felsefesi *ressentiment* kavramının ekseninde ele alınacak ve bu kavramın söz konusu ahlak felsefesindeki konumunda yatan problem ortaya konulacaktır. Nietzsche’nin felsefesinde önemli bir yeri olan bu kavram, çoğunlukla tam anlamını karşılamayan biçimde “hınç” olarak dilimize çevrilmektedir. Bu da kavramın içerdiği kendine özgü önemin gözardı edilmesine neden olan bir bakış açısına yol açar. Nietzsche’nin de, sahip olduğu özgün içerikten ötürü Fransızca bırakmayı tercih ettiği *ressentiment*, onun ahlak felsefesi, dolayısıyla insan tipleri sınıflandırması açısından kilit role sahiptir. Sürü insanı, özgür insan ve üstinsan, Nietzsche’nin çok açık olarak ortaya koyduğu gibi, tarihin her döneminde var olmuş ve olmaya da devam edecek insan tipleridir. Öte yandan, sürü insanının insanlık tarihi boyunca sayıca sahip olduğu üstünlük, ahlsal baskınlığı da beraberinde getirmiş ve sürünün ahlakı her zaman baskın olagelmıştır. Oysa Nietzsche’nin felsefesinde, insanın sahip olduğu gerçek değerini ortaya çıkışını ifade eden, trajik insandır ve bu açıdan, insanın kendisine doğru gitmekle yükümlü olduğu hedef odur. Bir başka deyişle insanlığın içinde bulunduğu bu döngü sonucunda, Nietzsche’nin nihai hedef olarak koyduğu trajik insan ideali hep sürünün içinden sıyrılma mücadelesi verip ortaya çıkmaya mecburdur. Bunun nedeninin, yani sürü insanının kurduğu üstünlüğün ana nedeni, aslında onda var olan *ressentiment* duygusudur. Nietzsche’ye göre sürü insanının en karakteristik niteliklerinden bir tanesi olan *ressentiment*, sürünün dışına çıkmaya cesaret eden insanlara yöneltilmiş intikamcı bir nefretle yoğrulmuş hınç ve garez duygularının şekillendirdiği hastalıklı ve zehirli bir ruh halidir. Sürü insanının zihninde ortaya çıkıp, onu ele geçiren bu duygu esasında sürü insanının, dolayısıyla insan tiplerinin ve onların arasındaki çatışmanın zaman dışı karakterinin en temel nedeni olarak düşünülebilir.

Bu çalışma boyunca bana verdiği destekten ve değerli yardımlarından ötürü danışmanım Doç. Dr. Yavuz Kılıç’a, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi’nde bulunduğum süre içerisinde beni her zaman desteklemiş olan hocam Prof. Dr. Ali

Osman Gündoğan'a ve her koşulda her zaman yanımda olan aileme teşekkürü borç bilirim.

Burak SAYIN

AYDIN

2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
NIETZSCHE'NİN AHLAK FELSEFESİ	
1.1. Nietzsche'nin İnsan Görüşü.....	9
1.2. Nietzsche'nin İnsan Tipleri Sınıflandırması	16
1.2.1. Sürü İnsanı	17
1.2.2. Özgür İnsan	21
1.2.3. Trajik İnsan.....	24
1.3. Köle ve Efendi Ahlakı	28
1.3.1. Köle Ahlakı	29
1.3.2. Efendi Ahlakı.....	32
İKİNCİ BÖLÜM	
RESSENTIMENT KAVRAMI VE HİRİSTİYAN RESSENTİMENTİ BAĞLAMINDA NIETZSCHE'NİN AHLAK GÖRÜŞÜ	
2.1. Ressentiment	37
2.2. Ressentiment'in Kaynakları	39
2.2.1. İntikam.....	39
2.2.2. Haset	41
2.2.3. Kin	45
2.3. Ressentiment ve Hıristiyanlık	48
2.3.1. Hıristiyan Ahlakı.....	49

2.3.2. Hıristiyanlıkta Ressentiment'in Konumu.....	52
2.4. Hıristiyan Ressentimentı'nın Nietzsche'nin Ahlak Felsefesi Açısından Önemi.....	57
SONUÇ	64
KAYNAKÇA	70
ÖZGEÇMİŞ	73

GİRİŞ

Ahlak söz konusu olduğunda, felsefe tarihi boyunca “İyi” kavramı başat bir değer olarak öne çıkmaktadır. Ahlak sistemlerinin çoğunun, iyi ve karşıtı olarak kötü değerlerine göre belirlenen bir karaktere sahip olduğu görülmektedir. Fakat bu değerlerin ele alınış biçimleri farklı felsefî yaklaşımlara göre değişebilir. Sözgelimi Platon’daki İyi ideası aşkın niteliğinden ötürü, eylemin kendisine göre belirlendiği mutlak bir değeri temsil ederken, “Aristoteles’te “iyi” a) sırf kendileri için aranılan erdemler, b) insanın bu erdemlere göre etkinliği ve c) bu türlü bir etkinlikten duyulan sevinçtir” (Kuçuradi, 1998: 83). Bir başka deyişle Platon’da eylem, aşkın İyi ideasından pay aldığı ölçüde ahlaki veya iyi olurken, Aristoteles’te eyleme karakterini veren, insan yaşamında doğrudan etkin olan erdemlerdir ve iyi eylem de yaşayan insanın bu erdemlere uygun etkinliğidir. Özellikle Aristoteles iyiyi “ruhun erdeme uygun etkinliği” (Aristoteles, 2012: 1098a 17-18) olarak ele alarak, felsefe tarihinde etik alanında oldukça etkili bir yere sahip olur. Çünkü bu etik anlayış, insan erdemlerini ve eylemini merkeze aldığından, zaman ve mekân dışı bir niteliğe sahiptir. Bir başka deyişle iyi eylem, her nerede ve her ne zaman olursa olsun insanın erdeme uygun etkinliğini ifade eder. Oysa Platon’un ideal İyi’si ahlaki eylemin kendisine göre belirlendiği aşkın bir kavram olduğu için, bu karakteri onun farklı toplumlarda, dolayısıyla farklı inançlara göre algılanmasına olanak vermiştir. Örneğin semavi dinlerin hepsi için Tanrı bir ve aynı iken, bu dinlerin pratikleri, günah ve sevap, yani iyi ve kötü değerlendirmeleri bazen birbirine tamamen zıt olabilecek kadar farklı olabilmektedir. Bu da çağlar boyunca, toplumlar üzerinde büyük etki sahibi olan dinler veya benzeri öğretilerin, geniş kitleler üzerinde etkili olabilmesinden ötürü etik açısından her zaman problematik bir duruma yol açmıştır

Bu bakımdan ahlak kavramı insanoğlunun hayatının her alanındaki pratik karşılığının yanında, felsefe tarihinde de çok önemli ve bir o kadar da problemlidir. Önemi büyüktür, çünkü en genel ifadeyle ahlak, bir insanın, dolayısıyla bir toplumun bütün eylemlerini kendisine göre belirleyecekleri, vicdanlarının sesini, kendisine göre farklı şekillerde duymalarına sebep olan bir kod veya kurallar bütünüdür. Aynı zamanda problemlidir de, çünkü ahlakın başat değeri olarak kabul gören İyi’nin algılanış biçimi, toplumların veya filozofların da ötesinde

neredeysi her insana göre değişebilir. Kuşkusuz bütün bir toplumsal yaşamı etkileme gücünde olduğunu vurguladığımız bir kavramın böylesine göreceli olarak ele alınmaya elverişli olması da farklı problemlere zemin hazırlayacaktır. Nitekim tarihsel verilerin ötesine geçip yaşadığımız çağı gözlemlediğimizde dahi ahlak anlayışındaki farklılıkların yol açtığı kısımların ne denli büyük ve ürpertici olduğunu görmek mümkündür.

Yıkıma yol açan türden ahlak anlayışlarına başkaldıran filozofların başında Nietzsche gelmektedir. Farklı anlamda bir ahlaktan sözeden Nietzsche'nin felsefesinin 20. yüzyıl üzerinden gelip günümüzde hala sürmekte olan etkisinin büyüklüğü yadsınamaz bir gerçektir. Onun geride bıraktığı eserler incelendiğinde ahlak problemi üzerinde ne kadar yoğun olarak durduğunu açıkça görmek mümkündür. Bu nedenle insan ve ahlak üzerine olan düşünceleri hakkında bu kadar önemle durulan bir filozofun, kendisinden sonraki felsefeler üzerinde bıraktığı etkiyi daha derin bir biçimde kavrayabilmek için, onun fikirlerine, ortaya koyduğu görüşlere farklı açılardan bakmak gereklidir.

Nietzsche, kendi çağının bütün ahlaki değerlerine karşı hayatı boyunca mücadele vermiş olan bir filozoftur. Doğal olarak onun ahlakı ele alması da özgün olmuştur. Sözelimi “kendi çağının ahlaki değerleri” ifadesi bile, özellikle dinsel bakış açısının baskın olduğu toplumlardaki algının aksine, mutlak bir ahlak anlayışını olumsuzlar ve ahlaki değerlerin göreceli yönüne işaret eder. O halde Nietzsche için mutlak nitelikte bir ahlaktan söz edilemez. Aslında onun karşı olduğu sadece mutlak bir ahlak anlayışı değil, mutlak olduğunu iddia eden her türlü hakikattir. Bu anlamda Nietzsche, özellikle dinlerin vazettiği anlamdaki hakikatlerin karşısında yer alır. Çünkü ona göre hakiki olan, hakiki olduğu iddia edilen her türlü sözde gerçeklik, bilgi vb. insanlar tarafından üretilmiş ve yine insanların boyunduruk altına girmesine aracı olan, icat edilmiş şeylerdir.

Bu durum, şu satırlarda son derece açık bir biçimde görülebilir: “Dünyayı “hakiki” ve “görünüşte” dünyalara ayırmak, ister Hristiyanlığın, ister Kant'ın (nihayetinde o da sinsi bir Hristiyan) yaptığı biçimde olsun, yalnızca dekadansın bir telkinidir – *çökmekte olan* yaşamın bir belirtisidir...” (Nietzsche, 2005b: 30). Görüldüğü gibi Nietzsche için dünyanın, birçok ilahi dinin vazettiği biçimde hakiki (öte dünya) ve görünüşte (içinde yaşadığımız dünya) şeklinde bir ayrıma tabi tutulması

insanlığın çöküş içerisine girmiş olan yaşamının bir belirtisidir. Bu ifadede özel olarak Hıristiyanlığa karşı bir yerginin yanı sıra felsefi açıdan, Kant'ın yaptığı numen – fenomen ayırımına da bir tepki vardır. Çünkü Nietzsche için insanın içinde yaşamını sürdürdüğü dünyayı değersizleştirip veya önemsizleştirip yerine bir hakikat koyma çabasında olan her türlü görüş, yaşama vurulmuş bir darbedir.

Ancak burada belirli bir ahlak/etik görüşün Nietzsche'nin etik görüşünde de sürekliliğini görmek bakımından bir iki söz söylemek yararlı olabilir. Nietzsche'nin Kant'a karşı olan bu tutumu, özellikle de ahlaki bir perspektif içinde kaldığımızı varsayarsak, belli ölçüde acımasız olarak değerlendirilebilir.¹ Hıristiyanlığın yaptığı öte dünya ve yeryüzü ayırımına dayanan ahlak anlayışıyla, Kant'ın ahlak anlayışı çok farklıdır. Hıristiyanlık bu ayırma dayanarak yeryüzünü, dolayısıyla insanoğlunun içinde bulunduğu varlık düzlemini değersizleştirirken, Kant ahlak konusunda, insan aklına işaret ederek, doğrudan insanın kendisini ahlaki değerlerin kaynağı olarak görür ve bu anlamda da Hıristiyanlığın aksine bizzat insana değer verir. Zira Nietzsche'nin özellikle karşısında durduğu Hıristiyanlık ve diğer semavi dinlerin ahlakı, her zaman bir koşula bağlı olarak (sevap işlersen cennete gidersin gibi) şekillenirken, Kant'ın koşulsuz buyruğu, hiçbir insanüstü öğeye bağlı olmaksızın doğrudan akıldan geldiği için tamamen dine zıt bir ahlakı temsil eder. Bu bakımdan trajik insan ideali açısından ele alındığında, aslında Nietzsche'nin ahlak görüşü de Aristoteles ile başlayıp Kant'a kadar uzanan etik anlayışından etkilenmiştir demek mümkün görünmektedir. Çünkü bu tarz etik anlayışlar belirli zamanlarda, belirli bir yerde geçerli olan ahlakları işaret etmezler. Aristoteles'te iyi, insanın yaşamı içinde bizzat bulunduğu erdemli eylemde, Kant'ta ise saf pratik akıl kaynaklı koşulsuz buyrukta anlam kazanır: “İyi, saf pratik aklın, kesin buyruğun belirlediği istemedir. Kendisi için “iyidir” denebilecek herşeyin –eylem, insan, amaç ve başka şeylerin- iyi olup olmadığı ancak buna göre ortaya çıkabilir. İyi ile

¹ Bu, farklı ve geniş bir tartışmanın konusu olduğundan, burada detaylarına girmeyecek olsak da en azından Kant'ın yaptığı numen-fenomen ayırımının daha çok epistemolojik bir temele dayandığını not olarak düşmek yararlı olabilir. Çünkü Kant ahlak söz konusu olduğunda, yine insan aklını kaynak olarak ele alır ve onun bu tavrı, her ne kadar koşulsuz buyruğu evrensel bir karakter taşısa da, bir ölçüde ahlakın kaynağını bu dünyada bulmasına yorulabilir: “... Bütün ahlak kavramlarının yeri ve kaynağı tamamen a priori olarak akılda bulunur; hem de en yüksek derecede kurgusal olan akılda olduğu kadar sıradan insan aklında da” (*Kant, 2009: 27*).

kötü, kişinin eylemleriyle ilgilidir” (Kuçuradi, 1998: 85). İşte benzer şekilde Nietzsche’de trajik insanın eylemi de, değeri başka bir kaynağa göre belirlenmiş olduğu için değil, o eylemi trajik insan gerçekleştirdiği için iyidir. Bu bakımdan Nietzsche’nin ahlak felsefesinde iyi diyebileceğimiz eylem, trajik insanın yarattığı değerlere uygun düşen eylemdir. Platon’daki gibi bu dünyada olmayan, kendisine ulaşılmaya çalışılan ideal bir değer söz konusu değildir.

Burada vurgulamamız gereken önemli bir diğer nokta da Nietzsche’nin ahlak ve etik kavramları bağlamında nasıl bir konumda durduğudur. Zira Nietzsche’nin değişmez bir ahlak görüşüne karşı olduğunu söylerken, onun her türlü ahlaki değere dayanan bakış açısını inkâr eden bir filozof olduğu kast edilmemektedir. Nietzsche’nin ahlakdışı bir filozof olması, onun geçerlikte olan, toplumlarda hüküm süren yapay ahlaklara tabi olmadığını ifade eder. Nietzsche ahlaki problemleri ele alması, bunların çözümlenmelerini yapması ve toplumsal ahlak değerlerini eleştirip bunlara alternatif değerler ortaya koyması bakımından mutlaka etik ekseninde bir bakış açısını benimsemektedir. Öte yandan onun, bir ideal olarak trajik insanı ortaya koyması, insandaki gücü isteme güdüsüne değer vermesi ve insanın hayattaki hedefinin bu doğrultuda kendisini aşip trajik insan seviyesine ulaşmak olduğunu ileri sürmesi ahlaki bir bakış açısını gösterir. İşte “Nietzsche ahlakı” ifadesinin işaret ettiği tam olarak budur. Bir başka deyişle, Nietzsche’nin de savunduğu kendine özgü bir ahlak anlayışı ve bunun dayandığı değerler vardır. Onun karşı olduğu mutlak ahlaki sistemler, dinlere veya sürünün kendi icat ettiği güçsüzleştirici unsurlara dayanan ahlaklar ve bunların kapsadığı sözde değerlerdir; istisnasız her ahlak değildir. Zira vurguladığımız gibi Nietzsche’nin de iyi olarak ortaya koyduğu değerler (üstinsan ideali, gücü isteme, yaratıcılık vb.) ve ahlak vardır.

Nietzsche, ahlak üzerine görüşlerini yazdığı metinlerde açık bir biçimde, özel olarak Hıristiyan ahlakını hedef alır. Daha genel olarak ise her türden dinsel ahlaka karşı bir tepkisi vardır: “Tanrının Krallığı’nın başladığı yerde, yaşam sona erer...” (Nietzsche, 2005b: 36). Tanrı Krallığı terimi üç büyük semavi dini kapsayan İbrahimi dinlerin ortak bir özelliğidir. Ancak Nietzsche içinde doğup yaşadığı Avrupa kültüründe hâkim olan din Hıristiyanlık olduğu için, özel olarak bu dinle ilgili daha derin araştırmalar ve gözlemler yapmıştır. Bununla beraber bu üç dinin yine bir başka ortak

noktaları, dinsel yönlerinin yanı sıra siyasi hayatta da çok etkin birer öğreti olmalarıdır. Nitekim Hıristiyanlık da özellikle bu alanda çok kuvvetli bir dindir. Kilise yüzyıllar boyunca Avrupa’da sadece dini bir kurum değil, güçlü bir siyasi kurum kimliği de taşımıştır.

Filozofların ahlak felsefelerini daha iyi anlayabilmek için mutlaka onların felsefi sistemlerinin genel bir görünüşüne bakmak gereklidir. Her ne kadar Nietzsche gibi sistematik felsefeye şiddetli biçimde karşı ve kendi felsefesi de sistemli olmaktan çok uzak olan bir filozof için böyle bir durum epey zorlayıcı olsa da en azından onun temel kavramlarının üzerine eğilmek zorunludur. Öncelikle Nietzsche’nin ayırt ettiği insan tiplerine ve bunların toplumun hangi gruplarına karşılık geldiğine dikkat edilmelidir.

Bu bakımdan çalışmamızın birinci bölümünde ele alacağımız insan tipleri, Nietzsche’nin ahlak felsefesinde hayati bir konuma sahiptir. “İnsanlar arasındaki ayrılık bir yapı ayrılığıdır; ve insanlar arasındaki bu yapı ayrılığı, onların değerlerle olan bağlantılarında, yaşamalarının bütününde, yapıp ettiklerinin temelini meydana getiren değerlendirmelerinde ortaya çıkar” (Kuçuradi, 2009: 14). Buradaki en önemli nokta, insanların arasındaki ayrılığın yapısal, bir anlamda onların doğalarından kaynaklanan bir ayrılık olmasıdır. Nietzsche’nin kitaplarında ahlakla ve insan tipleriyle ilgili olan bölümlerde de insanların bu bakımdan aynı seviyede olmadıkları ve aralarında özsel anlamda farklılıklar olduğu sıklıkla vurgulanır. Bu fark kendini en açık biçimde, insanların dünyayı kavrayış biçimlerinde gösterir. Sürü insanının değerlendirmesi genel geçer bir ahlaka dayanırken, üstinsan tamamen kendi gözleriyle dünyaya bakar ve değerlendirmelerini de öznel perspektifine dayanarak yapar.

İnsan sınıflandırmasında bizim için diğerlerine kıyasla daha çok önem taşıyan sürü insanıdır. Bunun nedeni de bu sınıfı temsil eden insanın *ressentiment* ile olan yakın bağıdır. Çalışmamızın da merkezinde olan ve ikinci bölümde ele alacağımız, Nietzsche’nin ahlak anlayışını daha sağlıklı kavrayabilmek açısından hayati önem taşıyan *ressentiment* kavramı, bu öneminin aksine kimi zaman gözardı edilen bir kavramdır. Bu kavramın üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma Max Scheler’in yine aynı adı taşıyan *Ressentiment* adlı eseridir. Scheler bu kitabında kavramı hem farklı açılardan hem de Nietzsche’deki anlamıyla ele alır ve kendi görüşlerini de katarak Nietzsche’ye karşı olduğu ve katıldığı yönleri gözönüne serer. *Ressentiment*’ın bu kadar

önemli olmasının sebepleri arasında Nietzsche’yi daha iyi anlamının yanı sıra, bir bakıma zaman dışı, yani belli bir dönemin şartlarına bağlı olmanın ötesinde insanlık ve toplum ile doğrudan bağlantılı bir kavram olması da vardır.

Ancak dediğimiz gibi sürü insanı bu tez açısından, *ressentiment*’ın kendisinde ortaya çıktığı insan olması, bir başka deyişe *ressentiment* insanı olması bakımından önemlidir. Nietzsche’nin ahlak öğretisinin temelde köle-efendi ahlakına dayandığı da gözönünde bulundurulursa, aslında sürü ve sürü ahlakı derken bahsedilenin köle ahlakı olduğu da dikkate alınmalıdır. Köle ile efendinin (veya soylunun) ortaya koydukları ahlak anlayışları birbirleriyle daima bir çatışma içindedir. Soylunun yaşamı ele alışı olumlu bir kabullenişle yükselirken, köle ise yaşama “hayır” diyerek ahlakını kurar. Nietzsche bu ahlak anlayışını eserlerinde son derece derinlemesine işleyerek, hem kendi içlerinde hem birbirleriyle bağıntılı olarak açıklamıştır. Aynı zamanda *ressentiment*’ın köle ahlakında tuttuğu yer ve bunun din ve dinsel toplum ile olan ilişkisini de ortaya koyarak trajik insana giden yoldaki engellerin gerçekten de gözardı edilmesi pek mümkün olmayan, son derece büyük problemler teşkil ettiğini de göstermiştir.

İkinci bölümde *ressentiment*’ın genel bir serimlemesi yapıldıktan sonra, bu kavramın, Nietzsche’nin şiddetle karşı çıktığı Hıristiyanlık ile olan ilişkisi üzerinde durulacak ve Hıristiyan *ressentimentı*’na değinilecektir. Nietzsche, *ressentiment*’ı Avrupa’da hüküm sürmekte olan Hıristiyan ahlakının temel kaynaklarından bir tanesi olarak görür. Hıristiyan değerlerinin özünde, sonsuz intikam arzusuyla beslenen ve kıyımlara yol açan bir psikolojinin sonucu olan bir duruma ulaştığını ima eder: “Ah, akıl, ciddilik, duygulara egemen olma, derin düşünme denilen bu tüm iç karartıcı şeyler, bütün bu insanlığın ayrıcalığı, seçkin parçaları: Ne de pahalı ödetiyorsunuz bedelinizi! Ne denli çok kan ve zulüm yatıyor bütün bu “iyi şeyler”in altında!” (Nietzsche, 2010a: 78).

Belirtmemizde fayda olan bir nokta da, *ressentiment* kelimesini orijinal haliyle çevirmeden kullanmamızdır. Bunun en önemli nedeni Nietzsche’nin de sözcüğü Fransızcadaki haliyle bırakmış olmasıdır. Her ne kadar bazı çevirilerde bu kelime doğrudan “hınç” diye çevriliyor olsa da bu çeviri aslında anlamı tam karşılamaz. *Ressentiment*’ın üzerinde dururken göreceğimiz gibi, Scheler’in de son derece açık bir biçimde gösterdiği üzere, hınç olsa olsa *ressentiment*’ı oluşturan öğelerden birini ifade

edebilir. Çünkü Nietzsche için bu sözcük, salt gündelik bir sözcük olmanın ötesine geçmiş ve felsefe bakımından teknik bir terim olarak kullanılmak yoluyla literatürde özgün bir kavram olarak yer etmiştir. Bu nedenle de *ressentiment* basit ve yüzeysel bir açıklamayla anlaşılabilir bir kavram değil, gündelik kullanımlarının ötesinde içeriklere sahip olan farklı duyguların ve ruh hallerinin karmaşık bir biçimde bir araya gelmesiyle ortaya çıkan ve ahlaki konularda büyük öneme sahip olan bir psikolojiye işaret eder.

Çalışmamızda, Nietzsche'nin ahlak anlayışının genel bir görüntüsünü ortaya koyduktan sonra, bu ahlak görüşünde *ressentiment*'in sahip olduğu konumun önemini göstermeye ve kavramsal içeriği ile beraber gerçek dünyada, yani bizzat yaşamın içindeki yansımalarını vurgulamaya çalışacağız. Ayrıca Hıristiyan *ressentiment*'nin içeriğini gözler önüne serecek ve bu *ressentiment*'in Nietzsche'nin ahlak felsefesindeki özel konumunu tartışacağız.

Çalışmamızın sonuç kısmında ise Nietzsche'nin, *ressentiment*'in içine sindiği Hıristiyan ahlakına, genel anlamda ise insanı, insan yaşamını değersizleştiren her türlü ahlaka karşı, felsefesinin insana varoluşu bakımından verdiği değer, dolayısıyla trajik insanın Dionysosçu yaşam tarzının getirdiği eleştiri ortaya konulacaktır. *Ressentiment*'in bu çalışma açısından önemi sadece Hıristiyan veya sürü ahlakında etkin olmaktan ibaret bir unsur olmanın ötesinde, Nietzsche'nin ahlak felsefesinin temelinde yattığını söyleyebileceğimiz bir problemin kilit noktasını teşkil etmesidir. Nietzsche, yaptığı insan tipleri sınıflandırmasıyla bir durumu çözümlerken, aynı zamanda trajik insan idealini ve ona giden yolda bir engel olan sürü insanını barındırması açısından, insanlık durumuna zaman dışı ve eleştirel bir bakış açısıyla eğilmekte, dolayısıyla bir ahlak görüşü de sunmaktadır. Sürü insanı her zaman çoğunluktur ve “sürü insanının istediği, belli bir değerlendirme tarzının, sürüsünün varlığını başka sürülere ve sürüye girmiyen insanlara karşı koruyan değerlendirme tarzının, kendi değerlendirme tarzının geçerli olmasıdır” (Kuçuradi, 2009: 31). İşte sürü insanı bu nedenle trajik insan, yani Nietzsche'nin insanlık için en yüksek ideal olarak gördüğü kavram açısından bir engeldir. İnsan tipleri her çağda vardır ve var olmaya da devam edecektir. Trajik insanların çağlar içinde birkaç tane çıkması, Nietzsche'nin ahlak görüşü açısından kabullenilecek bir durum değildir çünkü trajik insan bir potansiyeldir ve bu potansiyelin

açığa çıkması insan yaşamının en büyük idealidir. Oysa sadece kendi değerlendirme tarzını, sayıca üstünlüğüyle dayatan sürü, varlığını her çağda muhafaza ederek bu potansiyelin açığa çıkmasında en büyük engeli teşkil eder. İşte bu temel problemin nedeni, yani sürü insanının mevcudiyetinin sürekliliğinin temel nedeni *ressentiment*'dir. Çünkü sürü insanı, trajik insana ve onun temsil ettiği değerlere kıyasla, güçsüz olduğunun farkındadır. Bu nedenle de trajik insana karşı duyduğu güçsüzlükten beslenen kin ve nefret duyguları onda *ressentiment* duygusunu açığa çıkarır ve bu güçlü duyguyla tetiklenen düşmanlık sebebiyle trajik insan karşısında kırılmaz bir düşük seviyeli ahlakın sürmesini sağlar. İşte insanın kendini aşmasını engelleyen böyle bir sürü ahlakını daimi kılması bakımından *ressentiment*, Nietzsche'nin ahlak felsefesinin temelinde yatan bir problemdir. Nietzsche'de bunun çözümü ise yine insanın kendi içinde taşıdığı potansiyelde, yani trajik insan idealinin vazettiği yaşam tarzında yatar. Bu da yaşama her yönüyle evet diyerek onu kucaklamak ve içindeki yaratıcı gücü ortaya çıkarmaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

NIETZSCHE’NİN AHLAK FELSEFESİ

1.1. Nietzsche’nin İnsan Görüşü

Nietzsche, sistem anlayışıyla yazmadığı gibi, sistemli yazan bir filozof da değildir. Bu yüzden Nietzsche’nin insan görüşünü anlatmaya, değerlendirmeye çalışırken nereden ya da hangi kavramdan başlamak gerektiği sorunlu olmaktadır. Ne var ki, daha sonra da gerekçelerini ortaya koyacağımız gibi, Nietzsche’nin felsefesi ele alınırken, kendisinden hareket edilecek ve ulaşılabilecek nokta her zaman insandır. Burada insan sözcüğüne alışılmış olandan daha farklı bir anlam yüklenmiştir. Nietzsche insanı bir *bütün*, yani tüm yönleriyle komple bir varlık olarak ele alır. Sözelimi insan aklını veya anlığını veya sadece ruhsal yetileri geri kalan unsurlardan kesin hatlarla ayırıp bunları ayrı ayrı derinlemesine çözümlenmelere girişmez. Ona göre insan bedeniyle, ruhsal (ya da başka bir ifadeyle bedensel olmayan) yönleriyle, aklıyla vb. taraflarıyla birlik halinde bir varoluşu ifade eder ve böyle anlaşılması gerekir. İşte bu derece bütünlüklü olarak düşünülen insan, Nietzsche için aynı zamanda bir felsefenin merkezinde konumlandığından ötürü de dikkate değerdir. Bu noktanın, Nietzsche’nin özellikle ahlak felsefesi açısından önemi büyüktür; çünkü böylelikle onun etik konularla ilgili düşüncelerinin, formel olmaktan çok tamamen insan odaklı olduğu ve somut insan yaşamına dayandığını ortaya koyarız.

Peki, bu tespit niçin böylesine büyük bir önem taşımaktadır? Çünkü özellikle Nietzsche gibi sistematik olmaktan çok uzak olan, son derece özgün ama bir o kadar da anlaşılması güç ve yoruma açık bir filozofu sağlam bir dayanak noktası olmadan ele almak kişiyi çıkmaza sokabilir. Ahlaki bir perspektif ekseninde yapılacak olan bu çalışmada insan kavramı ister istemez merkezde olacaktır. Ne var ki, belirttiğimiz gibi, söz konusu Nietzsche olduğunda mesele ahlak, metafizik, epistemoloji gibi farklı disiplinler veya alanlar ve bunların kendi içinde birbirinden bağımsız olarak kavranılmaya çalışılması değil, bütün bu alanların problematik hale getirdiği konuların insanda kesişmesidir. Nietzsche’nin bir sorun üzerinde düşünürken aslında her zaman insanı düşünerek yola çıktığını ve insanın etrafında düşüncelerini yoğunlaştırdığını ileri

sürmek mümkündür. Yani onun ahlak anlayışını incelerken yaşamı dışarıda bırakan salt formel bir yaklaşımla değil, hayatın içinde bizzat yaşayan kanlı canlı insan ve onun yapıp ettiklerini, eylemlerini ortaya koyan bir düşünceyle karşılaşırız.

Zerdüşt daha her şeyin başında asıl derdini bizlere haykırır: “Size üstinsanı öğretiyorum. İnsan aşılması gereken bir şeydir. Onu aşmak için siz ne yaptınız?” (Nietzsche, 2008: 12). Gerçekten de o, ön konuşmasında halka insandan, bütün terminolojik ve çoğunluğa genelde anlamsız gelen kavramlardan, teorilerden arındırılmış saf haliyle, sürdürdüğümüz hayatın tam ortasında yaşayan insana işaret eder. Nietzsche’nin yaptığı şey, dediğimiz gibi insanı bir problem olarak ortaya koymak, bu dünyada varlığını sürdüren insanın, ortaya koyduğu yaşam tarzıyla aslında yaratıcılığa giden yolda bir engel, gerçek potansiyelinin ortaya çıkmasının koşullarını ortadan kaldıran bir unsur olduğunu söylemektir. Zerdüşt bunu açıklamaya çalışır, Nietzsche’nin bize miras bıraktığı bütün eserlerinin hemen her satırında da bu fikrin nüvelerini bulmak mümkündür.

O halde odak noktası açıkça ortaya konulduğuna göre, düşüncemizde takip edilmesi gereken rota da bu doğrultuda olacaktır. İnsanın olduğu yerde farklı yaşantılar, farklı algılayış tarzları ve farklı yargılar vardır. Bütün bunlar aslında şu noktaya işaret eder: Nerede insan varsa, orada değerler vardır. Değer kavramı Nietzsche’nin felsefesinin, özellikle etik alanının başat unsurlarından birisidir. Burada değer sözcüğü ile vurgulanan tabii ki İyi ve Kötü kavramlarıdır. Hangi ahlaktan söz edersek edelim, o ahlakın en yüksek değeri olarak gördüğü bir İyi ve bunun tam karşıtı olacak bir Kötü’nün etrafında şekillenmiş normlardan bahsediyoruz demektir. Çünkü “etik oldum olası “iyi” üzerine düşünmüştür” (Pieper, 1999: 144). Dolayısıyla, içerikleri farklı dahi olsa ahlak söz konusu olduğunda bir iyi değeri başat öğedir. Sözgelimi semavi bir din üzerine kurulmuş ahlakın en yüksek iyi olarak işaret ettiği şey Tanrı ve onun emrettikleridir, yani kutsal vahiydir; oysa Nietzsche içinse iyi, içinde yaşadığımız dünyaya referansla belirlenir. Burada dikkat edilmesi gereken, farklı ahlaklar söz konusu olduğunda, bir ahlakın üzerine kurulmak durumunda olan iyi ve kötü değerlerinin bu farklı ahlakların kesişim noktası olduğudur.

Bu iyi-kötü değer çiftinin mahiyeti tartışmaya son derece açıktır. Bir şeyin, eylemin, düşüncenin iyi veya kötü diye nitelendirilmesinin nedeni, sözü edilen

hareketin içinde vuku bulduğu toplumu oluşturan insanların ortak yaşamlarında yine ortak olarak şekillendirdikleri değer yargılarıdır. Nitekim Nietzsche de ahlaktan bahsederken eylemlerin ve söz konusu değer çiftinin kendi *özlerinde* iyi ve kötü olmadıklarını açık bir biçimde belirtir. Haliyle bu yargıları, yani değerleri ortaya koyanın da insanlar olduğu ortadadır. Burada insanın bir başka önemi daha vardır: “Nietzsche değerler ve değerlendirme problemini moralin bir problemi olarak değil, insanın bütün etkinlikleriyle ilgili bir problem olarak ele alır, bu bakımdan da morali problematik olarak görür” (Kuçuradi, 2009: 6). Nietzsche’ye göre ahlak, içeriği insanın yapıp ettikleriyle, olaylar karşısında takındığı tavırla biçimlenen bir yapıdır. Yani ona göre ahlaki değerler ve yargılar, insan eylemlerinden koparılıp, ideal bir düzlemde belirlenemez. Bu açıdan bakıldığında, etik gibi çok farklı tartışmalara sebep olabilen bir alan üzerine düşünürken, insana ve insanın eylemlerine böyle büyük bir yer vermek özgün bakış açısını gerektirir.

Gerçekten de Nietzsche’yi dikkatle okuduğumuzda değerler ve moralin toplumdan ayrı olarak ele alınmadığını görebiliriz. Nietzsche ahlak felsefesi yapan birçok filozofun aksine, morali, sanki kendiliğinden var olan, her şeyden bağımsız bir alanmış gibi değil, tamamen ahlak normlarının ortaya çıkmasına neden olan insan topluluğu ile ilişkisi içinde masaya yatırır. “Ahlak belirli fenomenlerin yalnızca bir yorumlanışıdır, daha doğrusu, bir yanlış yorumlanışıdır” (Nietzsche, 2005b: 49). Bunun anlamı şudur: İnsan yaşarken, eylemde bulunarak değerlerini de belirler ve bu durumun kolektif bir düzleme gelmesi yoluyla da moral dediğimiz yapı şekillenir. Bunun Nietzsche’ye göre yanlış olmasının sebebi ise, fenomenlerin yorumlanışından ibaret olmasına rağmen her ahlakın, hakikati, gerçek değeri içerdiği iddiasında olmasıdır. Yani o toplumu oluşturan insanların realitesi bizim ahlak diyeceğimiz kurallar, inançlar vb. bütünüdür. Bu realite, söz konusu insanların yapıp ettikleri, eylemler hakkında verdikleri yargıların kesişim noktaları, kendilerince iyi ve kötüyü hangi şartlara göre belirledikleri gibi unsurların bir araya gelmesiyle oluşur. Ancak kuşkusuz bunlardan bahsederken Nietzsche’nin yaptığı insan ayrımları gözardı edilmemelidir. Çünkü nasıl ki farklı değer anlayışlarından ve ahlaklardan söz ettiysek, aynı biçimde farklı insanların realiteleri veya realiteyi görme biçimleri de birbirinden ayrıdır. Zira bu farklı değerler üzerine kurulu ahlak sistemlerinin ortaya çıkış nedeni de insanlar arasındaki farklılıktır: “İnsanların farklılığı, yalnızca iyi bulduklarının çizelgelerindeki

farklılıkta, yani çabalamaya değer iyi anlayışlarında değil de bir de az ya da çok değerli bütün ortaklaşa tanıdıkları iyilerin farklılığında, sıralanma düzenlerinin farklılığında gösterir kendini” (Nietzsche, 2009: 107). O halde temelde bütün farklı anlayışların türemesinin kökeninde de insanlar arasındaki bu ayrılığın getirdiği değişik algılayış tarzları yatmaktadır.

İnsanların değişik düşüncelere sahip olduğu, hayata farklı bakış açılarından baktığı ve bu yüzden de değerlerin göreceli, tartışmalı bir konunun alanı olduğu, çoğu insan için genel geçer bir düşünceyi belirtir. Ancak Nietzsche'nin ortaya koyduğu ayırım, kuşkusuz çok daha derin, kendi içerisinde tutarlı ve sağlam temellere oturtulmuştur. Zira insan tipleri arasında ayrılık Nietzsche için yalnızca ahlak görüşünü mantıklı kılmak veya meşrulaştırmak için başvurulan bir can simidi değil, onun insan hakkında sahip olduğu düşüncelerin, felsefesi içinde bizzat yansımasıdır. Onun insanlara baktığında gördüğü bu ayrılığa *Putların Batışı*'nin henüz başında sorduğu vicdan sorularının özellikle üçüncü ve dördüncülerinde dikkat çektiğini açıkça görürüz:

“Seyreden biri misin? Yoksa omuz veren mi? –yoksa, başını çevirip, yoluna giden mi?.. Üçüncü vicdan sorusu.”

“Birlikte yürümek mi istersin? Önden yürümek mi? Yoksa kendi başına yürümek mi?.. kişi bilmeli istediği şeyin ne olduğunu, ve onu istiyor olduğunu. Dördüncü vicdan sorusu”(Nietzsche, 2005b: 16-17).

Burada Nietzsche'nin “seyreden”, “omuz veren”, “yoluna giden” (ve aynı şekilde diğer sorudakiler) gibi ifadeleri kullanarak yönelttiği soruda dikkat edilmesi gereken, bu nitelermelerin işaret ettiği insan tipleridir. Bunlar çalışmamızın sonraki kısımlarında daha detaylı olarak ele alacağımız sürü insanı, özgür insan ve trajik insan tipleridir. İnsan sınıflandırması sadece ahlak bakımından değil, Nietzsche'nin bütün felsefesini anlama yolunda da dikkat edilmesi gereken önemli bir noktadır. Çünkü onun insan ile ilgili olarak kaleme aldıklarını okurken, insan tiplerinin ayrımının mahiyeti akılda tutulmazsa, düşüncesini bütünüyle anlamak daha da zorlaşacaktır. Nitekim *ressentiment* üzerinde dururken de bu kavramı diğer her şeyden kopuk olarak kendi başına değil, köle-efendi ahlakıyla, yani sürü insanı ve trajik insanla bağlantısı ekseninde düşünmek gereklidir. Şayet bu şekilde bir düşünme tarzı gözardı edilirse konunun anlaşılmasını engelleyecek ölçüde ciddi kopukluklar oluşması olasıdır.

Nietzsche'nin şu ifadeleri de bunu doğrular niteliktedir: “Tek tek felsefe kavramları, kendileri için, kendi başlarına gelişen rasgele şeyler değildir; tersine birbirine bağlı, birbirleriyle ilişkili olarak gelişirler; düşünce tarihinde ne denli apansız, gelişigüzel ortaya çıkıyor gibi görünürlerse görünsünler, yine de bir kıtada yaşayan hayvanlar topluluğunun üyeleri gibi, bir sisteme aittirler.” (Nietzsche, 2009: 33) Bu ifadeden Nietzsche'nin sistemci bir filozof olduğu sonucu çıkmaz. Fakat işaret ettiğimiz konuyla ilişkisi bağlamında, Nietzsche gibi sıra dışı bir filozofun bile felsefi düşünme söz konusu olunca, en azından kavramlar arasında kurulması gereken ve ön görülen kendi içinde tutarlı bir ilişkinin gözardı edilemeyeceğini savunduğunu çıkarsamak mümkündür. Tam olarak bu nedenle onun ahlak felsefesi üzerinde dururken insanı hem genel anlamda, hem yaptığı sınıflandırma açısından nasıl ele aldığımızın ve tabii ki yine insanla bağlantılı olarak değerler problemini ne şekilde ortaya koyduğunun üzerinde durmak gerekecektir. Bu noktalar atlandığı takdirde *ressentiment* kavramının hem ahlak felsefesinde hem de genel felsefesindeki yerini açık ve seçik bir biçimde görebilmek zorlaşabilir. Bu nedenle Nietzsche'nin genel insan kavrayışı üzerinde biraz daha durmak ve bununla bağlantılı olarak insan tiplerini ele almak yerinde olacaktır.

Daha önce de vurguladığımız gibi Nietzsche'nin insanı ele alış biçimi, onu yaşamın içinde bizzat aktif bir fail olarak betimlemesine dayanır. Başka bir deyişle, onun insanı eleştirel bir bakış açısıyla ortaya koyduğunu fakat bunu da onu steril bir düşünsel düzlemde değil, bütün veçheleriyle hayatın içinde konumlandırarak yaptığını söyleyebiliriz. Bunun özellikle üzerinde durulmasının nedeni, insanın fizyolojik yönünün de Nietzsche'deki önemini altını çizmektir. Hayatın içinde yaşayan kanlı canlı insan demek, aynı zamanda bedeniyle var olan ve yaşayan insan demektir. Özel olarak Hıristiyan ahlakına, daha genel anlamda ise bütün kutsal din öğretilerine cephe açan Nietzsche'nin bu görüşü desteklemesi anlaşılır bir tavidir. Çünkü bildiğimiz üzere başta semavi dinler genelinde bu dünyadaki yaşamı mahkûm eden ve insan için asıl “gerçek” olanın öldükten sonra kavuşacağı yaşam olduğunu öne süren sistemlerdir. Yaşamın mahkûm edilmesi, hayatın sadece öte dünya için hazırlanmış olan bir sınava indirgenmesinde meşrulaştırılmaya çalışılır. Böyle bir bakış açısıyla, insan yaşarken bütün bedensel hazlardan olabildiğince arınmalı, kendini mümkün merteye ruhani ve uhrevi pratiklere adayıp sınavını geçmeye uğraşmalıdır.

Aslına bakılırsa sadece hedonist anlamdaki hazdan ziyade, insanın yaptığı seçimler sonucunda çektiği acılar da bir bakıma haz verici olabilir. Ama burada bahsettiğimiz durum bir çeşit mazoşizm veya salt dinsel bir duygu olarak anlaşılmalıdır. Hayatını idame ettiren ve özgür iradeye sahip olan otonom insan, yaptığı bağımsız seçimlerle, eylemlerle kendi yolunu çizme kapasitesine sahiptir. Böyle bir kişi eylemlerinin sonucunda acı çekse dahi, bunun kişisel iradesinin bir sonucu olduğunun bilincinde olarak kendisini özgür bir biçimde ortaya koyabilmenin tatminini yaşayacaktır. Oysa “Her dinin ve ahlakın temelinde yatan en genel formül: “Şunları ve şunları yap, şunları ve şunları yapma – mutlu olursun. Yoksa...” şeklindedir” (Nietzsche, 2005b: 40). Nietzsche’nin bu formülasyonunun doğru olduğunu, dinlerde ve özellikle bir dine dayanan ahlak anlayışlarında bulunan, insanların genelde tehdit edilerek yola getirilme ve doğru insana dönüştürülme eğiliminden hareketle söyleyebiliriz. Böyle bir durum içinde insanın çektiği acılar da, yaşadığı (eğer bu yaşam içinde gerçekten mümkünse) hazlar da adeta bir tutsaklık altında deneyimlenmiş ve zaten buradakinin ötesinde olduğu öne sürülen bir dünyayı garantileme kaygısıyla yönlendirilmiş olacaktır. Çünkü bunu vurgulamakla dinin veya ahlakın sultanlığı altındaki insan ile hayatı her yönüyle kabul edip yaşayan insan arasındaki çelişki ortaya konulmuş olur. Nitekim Nietzsche’nin şu satırlarından durum daha net anlaşılabilir: “Birbirini takip eden bin yıllar yüzünden insan kendini fizyolojik olarak tanıyamamıştır. Örneğin bir sinir sistemine sahip olduğumuzu (-ama ruha sahip olmadığımızı-) bilmek, halen en iyi bilgi sahibi olanların ayrıcalığıdır.” (Nietzsche, 2010: 170). Görüldüğü gibi Nietzsche hayatı metafizik bir temele oturtup, insanı fizik ötesi yönleriyle açıklayanlardan ziyade, kendisini fizyolojik bir varlık olarak kavrayan insanı daha değerli görür ve hayatı olduğu gibi görebilenin onlar olduğunu söyler.

Nietzsche’nin ahlak görüşleri üzerinde dururken dikkate alınması şart olan bu ayrım, onun zaman dışı kabul ettiği bir dünya bakışını temsil ederken bir yandan da kendi çağının içinde bulunduğu aktüel durumu nasıl gördüğü konusunda da yol göstericidir:

[...] 1888 yılının Alman ruhu 1788 yılının Alman ruhuyla kıyaslandığında bir gerilemeyi temsil eder:

“İnsanlık” ilerlememektedir; hatta mevcut bile değildir. [...] Hıristiyanlığın yükselişinin bir çöküş hareketi olduğunun nasıl da farkına varamadık? – Alman reform hareketinin Hıristiyan barbarlığının yeniden patlak vermesi anlamına geldiğini? (Nietzsche, 2010: 81).

Görüldüğü gibi Nietzsche kendi çağının insanının geçmişe göre açıkça gerilediğini düşünmektedir. Çünkü “[...] belirli olan her ahlak sadece tarihi açıdan özel bir ahlak olup sadece başkaları arasında gerçeğe dönüşen herhangi bir ahlaktır” (Jaspers, 2013: 178). İşte Nietzsche’nin işaret ettiği Hıristiyanlık da tarihi açıdan bu özel konuma sahip olmanın da ötesine geçmiş, Avrupa toplumunun hayatına doğrudan nüfuz etmek bakımından adeta mutlak bir gerçekliğe dönüşmüştür. İnsanlığın mevcut bile olmaması, kendini aşma potansiyeline sahip insanın yozlaşmanın pençesine düşüp bu niteliğini yitirmesi ve özelliksiz bir canlı haline gelmesini ifade eder. “İnsan aşılması gereken bir şeydir” (Nietzsche, 2008a: 12) ve bu doğrudur, ancak artık ortada aşılabacak bir insan dahi kalmamıştır. Bu *décadence*, çağın insanını ele geçirmiştir ve tetikleyicisi de Hıristiyanlıktır. Elbette Hıristiyanlık derken vurgulanan özel olarak Kilisedir. Nietzsche’ye göre çağlardan beri bazılarında aleni bazılarında ise gizli olmak üzere hemen her konuda mutlak otorite olan Hıristiyan Kilisesi, Avrupa toplumunu çöküşe götüren baş etkindir. Çünkü din insanı zaten çileci, boyun eğmeye çağıran bir yaşama teşvik ederken, bunun üstüne bir de kurumsallaşmış hali olan Kilise, elinde böyle bir erkle insanları çok daha kolay biçimde sürüye katabilir.

Nietzsche’nin insan görüşü hakkında buraya kadar söylenenler sadece genel bir çerçeve olarak görülebilir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde detaylarına gireceğimiz Nietzsche’nin ahlak anlayışı ve bu anlayışta *ressentiment*’ın özel konumu bağlamında, en azından insan deyince ne anlaşılması gerektiği burada kabaca belirtilmeye çalışılmıştır..

Ancak elbette sadece 19. yüzyıl toplumundan veya genel olarak değindiğimiz kendisini fizyolojik bir varlık olarak kavrayan insandan ibaret bir insan anlayışıyla yetinmek mümkün değildir. Nitekim bir sonraki kısımda yukarıda da önemine dikkat çektiğimiz Nietzsche’nin “sürü”, “özgür” ve “trajik” olarak sınıflandırdığı insan tipleri daha detaylı olarak ele alınacaktır. Bu üç tip insanın, özellikle de çalışmamızla ilgisi bakımından sürü insanının özelliklerinin daha açık bir biçimde anlaşılması, sadece

spesifik olarak bu konu için değil, Nietzsche'nin bütün felsefesini anlamak, belli başlı kavramların, cümlelerin işaret ettiği noktaları kaçırmamak açısından da büyük önem arz etmektedir.

1.2. Nietzsche'nin İnsan Tipleri Sınıflandırması

Felsefesinin en önemli ve bilindik kavramlarından bir tanesi *Übermensch* (Üstinsan) olan Nietzsche'nin, sadece bu kavramdan hareketle bile hakkında detaylı bilgi sahibi olmayan kişiler tarafından, insanlar arasında birtakım kıstaslara göre bir ayırım yaptığı tespit edilebilir. Zerdüşt'ten yaptığımız bir alıntıda da vurguladığımız gibi insan, Nietzsche'de aşılması gereken bir şeydir. Ancak bu ifadeyi biraz daha açmadan insan tipleri ayırımının neye göre yapıldığını anlamak pek mümkün değildir. Çünkü insan kavramı saf haliyle çok genel bir anlama sahiptir. Oysa bizim burada dikkat çektiğimiz, barındırdığı potansiyel bakımından bir amacı ifade eden genel kapsamıyla insanın yanı sıra, aynı zamanda içinde yaşadığı toplumun normlarından, ahlak anlayışından kurtulamamış olan ve hayatını kendi iradesiyle otonom bir biçimde değil de, çoğunluğun dayattığı bakış açısına göre idame ettiren insandır. Aşılması gereken insan, bu yaşam biçimini yoğunlaştırıp yığınlara nüfuz etmesine sebebiyet veren düşüncenin temsilcisi olan insandır. Yani ancak aşılması halinde daha üst bir aşamaya geçişi olanaklı kılacak olan bu insan Nietzsche'ye göre Sürü İnsanı'dır. “[...] bir insanın boyun eğdiği şeyi belirleyen, o insanın yapısıdır: insanların çoğu kendi zamanlarının ve çevrelerinin moraline boyun eğler; bazıları kendi kendilerine, pek azları da kendilerine ve insanlar için koydukları hedefe.” (Kuçuradi, 2009: 24). Konuyu bu formülasyondan hareketle ele alırsak sürü insanının kendi zamanının moraline boyun eğen insan olduğunu görebiliriz. Kendi kendisine boyun eğen Özgür İnsan, kendisine ve insanlar için koyduğu hedeflere boyun eğen ise Trajik İnsan veya Üstinsan'dır.

İnsanlar arasında olduğunu vurguladığımız farklılık bu insan tiplerinin temelini oluşturur. Bu farklılık özsel bir niteliktedir. Yani insanın neye boyun eğdiği onun varoluşuyla alakalı bir meseledir. Çünkü aksi bir durumdan (söz konusu seçimlerin, neye boyun eğip eğmeyeceğinin, değişebilme ya da değiştirilebilme ihtimalinin her insan için eşit olması durumu) söz edilebilseydi, sürü insanı sayıca çok büyük bir orandayken üstinsan neredeyse parmakla sayılacak kadar az sayıda çıkmazdı; kendisini aşmayı öğrenen herkes üstinsan seviyesine erişebilirdi. Böyle bir durum olmadığına

göre, ortadaki farkı yaratan da insanların hayatı, realiteyi kavrarken kendi gözlerini ya da toplumun moralinin gözlerini kullanmalarını belirleyen etkidir. İşte bu etken tikel birer varlık olarak insanların kendilerine özgü yapılarını ifade eder. Bu tiplerin kendi içlerinde yapılacak daha detaylı bir çözümleme, bize Nietzsche'nin yaptığı ayrımın niteliğini anlamada daha iyi yardımcı olacaktır.

1.2.1. Sürü İnsanı

Sürü İnsanı Nietzsche'ye göre en alt seviyede bulunan tiptir. Bu kişiler dünyayı kendi gözleriyle görececek kapasitesi olmayan, bütün eylemlerini içinde yaşadığı toplumda hüküm süren kurallara, ahlaka ve geleneğe göre gerçekleştiren insanlardır. Nietzsche *Deccal*'de insan tipleri sınıflandırmasıyla ilgili olarak şöyle yazar: “Burada ortaya koyduğum sorun, varlıklar sıralamasında insanlığın yerini ne almalıdır sorunu değildir (-insan bir sondur): sorun, hangi tip insanın, daha yüksek değerlidir, yaşamaya daha değerlidir, geleceği daha sağlamdır diye *yetiştirilmesi* gerektiği, *istenmesi* gerektiği sorunudur.” (Nietzsche, 2008: 10). Nietzsche için mesele ontolojik olarak insanın varlık dünyasındaki önemi değildir. Çünkü onun hem burada hem de farklı eserlerinde farklı biçimlerde vurguladığı gibi, geniş anlamıyla insan zaten büyük bir potansiyeldir fakat sorun bu potansiyelin açığa çıkmasının olanağının nasıl mümkün kılınacağıdır. İşte bunun cevabı da insan sınıflandırmasında yatar. Nietzsche'nin dikkat çektiği gibi insanın aşılabilmesi için belli bir tip diğerlerine nazaran daha büyük önem arz edip, daha fazla istenecektir. Çünkü o daha değerlidir. O halde yola böyle çıkılınca tam tersi biçimde belli bir tipin de diğerlerinden daha değersiz olması ve olabildiğince kaçınılıp, kendisine karşı mücadele edilmesi sonucuna varmak mümkündür. Bu insan Sürü İnsanı'dır.

Söz konusu Nietzsche olduğunda içerikleri hakkında genel geçer kabuller bulunan kavramlar dahi dikkatle incelenmelidir. Sözelimi terminoloji dışı konuşulduğunda “sürü” nitelemesini duyan kişide, ne tip bir insan olursa olsun olumsuz izlenim uyandıracaktır. Oysa “Sürü insanı, günlük dilde “kötü insan” denilen, ahlak kurallarına saygı göstermeyen insan, ya da yığın insanı değildir. Sürü insanı moralli insandır” (Kuçuradi, 2009: 27). Yani gerçek sürü insanı Nietzsche'ye göre, toplumsal ahlakın etkisi altında olan ve ahlaklı diye nitelenen insanın ta kendisidir. Bunu vurgulamamızın sebebi olumsuz bir içerik belirten sürü sözcüğünün günlük hayatta “iyi” olarak algılanan bir insan tipini ifade etmesidir. Bu bakımdan söz konusu tespit,

Nietzsche'nin geleneksel kabullere ve toplumsal algının biçimlendirdiği değerlere yönelik yaptığı eleştirinin de önemli bir işaretidir.

Sürü insanının temel özelliklerinden biri de bireysel yaşama karşı duyduğu korkudur. “Bireyin günlük programını belirleyen toplumdur. Kurallara uymadan, ödevleri yerine getirilmeden, aile içinde yaşanılmaz, iş yapılamaz, günlük yaşamın binlerce görevi yapılamaz, alışveriş yapılamaz, sokakta gezilemez ve hatta evde oturulamaz” (Bergson, 2013: 17). Toplum bireyin elinden onun birey olması için gerekli olan her şeyi alır ve insanları, onların özel hayatlarına dahi nüfuz eden bir kurallar silsilesine mahkûm edip özgür bireyin tam karşısında yer alan, birbirinin aynısı otomatlara dönüştürür. Başka bir ifadeyle sürü insanı, toplumun kendisine dayattığı yaşamın, insanı nasıl anlaması gerektiğini dikte ettiği perspektifin dışına çıkmaya cesaret edemez. Çünkü içinde bulunduğu toplumun sınırlarını ihlal etmek demek, hem toplum karşısında hem de hayat karşısında yalnız başına kalmak demektir. Ancak sürü insanı doğası gereği kendi ayakları üzerinde durabilecek güçten, yani yalnız olarak mücadele verebilme yetisinden yoksundur.

Kamburu alınırsa kamburdan, tini alınmış olur ondan - budur halkın öğrettiği. Ve gözleri açılırsa körün, öyle fena şeyler görür ki yeryüzünde: beddua eder, kendisini iyileştirene. Bir felçliyi yürüten, en büyük zararı verir ona: çünkü yürümeye başlar başlamaz, günahları da yürür onunla birlikte – budur halkın öğrettiği, sakatlar hakkında (Nietzsche, 2008a: 153).

Zerdüşt'ün bu sözleri iki yönüyle önem arz eder. Birincisi, buradaki metaforlar (kambur, kör, felçli) Nietzsche'nin sürü insanını nasıl gördüğünü anlama yolunda bizi aydınlatır. Ona göre sürü insanının topluma olan bağımlılığı sırtındaki kambur, geçerlikte olan moral perspektifin gözlerine indirdiği perde de gerçek yaşama körleşmesidir. Onun içinde bulunduğu bu hal ise bir felç durumudur; kendi gücü ayakta durmaya yetmez, akıp giden yaşam karşısında kendi başına eyleyebilmekten acizdir.

İkinci ve daha büyük öneme sahip olan nokta ise değerler meselesidir. Felçli olarak betimlenen sürü insanının felci, realiteyi kendi gözleriyle görmekten aciz olmasını ifade eder. Felçten kurtulup yürümeye başlamak normal şartlar altında olumlu bir şeymiş gibi gelse de söz konusu olan sürü insanı olunca Nietzsche'ye göre bu durum çoğu zaman onun laneti olur. Çünkü sürü insanının sağılması, eğer bunu kaldırabilecek

gücü yoksa bünyesinde yıkım da yaratabilir. O yürümeye başlayınca sürüden kopar ve yalnız kalır. Bu ise her yönüyle radikal ve alışılması zor bir değişimdir. Ancak Nietzsche'nin bunun dışında yaptığı sürü insanının yürümeye başlayınca günahlarının da onunla yürüyeceği tespiti bizi asıl ilgilendiren konuya işaret eder. Bildiğimiz gibi günah genel anlamıyla din ile ilintili olarak anlaşılan bir kavramdır ve dini kuralların çiğnenmesi, bunlara aykırı davranışlarda bulunulması anlamına gelir. Ancak Nietzsche'de din (özellikle Hıristiyanlık) ve toplumsal ahlak, yani sürünün ahlakı birbirine çok bağlı olduğu için, burada günahın salt dinsel değil, toplum, yani sürü açısından da bir anlamı vardır. Günah, bir din için "kötü" olan şeydir. Oysa gördüğümüz gibi Nietzsche felçlinin felçten kurtulup tekrar yürümesi halinde günahlarının da onunla yürümeye başlayacağını söyler. O halde mantıksal olarak bakıldığında felçlinin yürümeye başlaması kötü bir şeydir. Ancak normal şartlar altında hem literal hem metaforik anlamda, bir felç halinden kurtulup yürümeye başlamanın iyi bir şey olarak algılanacağını biliriz. Bu noktayı daha anlaşılır biçimde kavrayabilmek için Nietzsche'nin yaptığı değer çiftleri ayırımına dikkat çekmek yerinde olacaktır.

Nietzsche'ye göre sürü insanı ile trajik insanın değerleri arasında önemli bir ayırım vardır. Sürü insanının değerleri "hayır" ve "şer" (good-evil) iken trajik insanınkiler "iyi" ve "kötü"dür (good-bad). Şimdi üzerinde duracağımız "hayır" ve "şer" değerleri sürünün yaratımlarıdır. Ancak bu değerler kişinin sahip olduğu kendi yaratım gücü sayesinde değil, dışarıda ve farklı olanın olumsuzlanmasıyla yaratılmıştır. Burada akılda tutulması gereken şey (daha sonra detaylı olarak İkinci Bölüm'de bu bağlantı üzerinde durulacaktır) sürü insanının aynı zamanda "*ressentiment* insanı" olduğudur.

Ressentiment duygusuna sahip olan sürü insanı "[...] "Şeytani olanı", "şeytani bir düşman" düşünür ve bu aslında, onun temel kavramıdır, artık bundan o, bir kopya bir örnek tasarlar, "iyiyi" – tam kendisini!..." (Nietzsche, 2010a: 54). Görüldüğü gibi yukarıda vurguladığımız nokta Nietzsche tarafından bu satırlarda açıkça ortaya konulmuştur. Sürü insanının kendine bakmaya, kendi gerçekliğini kendi gözleriyle kavramaya, dolayısıyla kendi değerlerini yine kendinden hareketle yaratmaya cesareti yoktur. Onun bir "şeytani" (evil) düşman belirleyip, iyisini de (yani "hayır") bunun karşıtı olarak tasarlamasının sebebi bu güçsüzlüğe dayanan korkaklığında yatar. Burada

gözden kaçırılmaması gereken ince bir detay vardır: İki değer çiftinin içerdiği değerlerin bir noktada kesiştikleri gerçeği. Her ne kadar trajik insanı ele alırken daha ayrıntılı değinecek olsak da görünüşte birbirinden tamamen farklıymış gibi duran bu çiftlerin kavramsal olarak birbirlerine karşılık geldikleri noktalara değinmemiz yararlı olacaktır. Sözelimi Nietzsche bu iki insan tipinin değerlerinden, yani ahlaklarından bahsederken, iyi* kavramıyla ilgili yine *Ahlakın Soykütüğü Üzerine*'de şöyle yazar:

Oysa burada “iyi” kavramı da aynı değildir: Üstelik tam da burada hınç duygusunun ahlaki anlamında gerçekten “şer” olduğu sorulmalı. [...] diğer ahlakın “iyi” adamı, tam da soylunun kendisi, güçlü insan, yönetici, ama başka bir renge bürünmüş olarak, başka bir yorumla, hınç duygusunun ateş püsküren gözleriyle bir başka türlü görüldüğünde (Nietzsche, 2010: 54,55).

Burada açıkça belirtildiği üzere değerler girift biçimde birbiriyle bağlantılıdır. Tabii ki bütün bu ortaya konulan tabloda iki uç insan tipi olan sürü insanı ve trajik insanın aynı zamanda köle ve efendi ahlakındaki konumları ve bu ahlak kavrayışlarının söz konusu tiplerle olan ilişkisi bağlamında bize rehberlik edecek olan unsurlar konuyu etraflıca kavrayabilmek açısından çok önemlidir. Ancak bu ahlak anlayışlarını ilerleyen kısımlarda inceleyeceğimizi bir kenara koyarsak, insan tipleri üzerinde dururken, bu tiplerin genel nitelikleri yanında en azından sahip oldukları değerlerin de birbiriyle ilişkisine değinmek gereklidir.

Sürü insanının iyisinin (yani kendi dünyasından ele alırsak “hayır”) bir anlamda trajik insanın kötüsüne denk geldiğini zaten vurguladık. Ancak Sürü İnsanı'nı bitirirken dikkat çekeceğimiz nokta, sürünün bu değerleri ortaya koyarken, Nietzsche'nin de belirttiği üzere yoğunluklu olarak *ressentiment* duygusunun etkisinde kaldığıdır. Daha doğrusu bu duygu hali sürü insanında sonradan hâsıl olmuş bir şeyden ziyade onun karakteristiklerinden, deyim yerindeyse varoluş özelliklerinden biridir. Bu durum, aslında sürü insanının kurduğu değerler dünyasının bütün bir altyapısını teşkil eder. Zira

* Değer çiftlerini “iyi-kötü” ve “hayır-şer” olarak ayırmamızın nedeni *Ahlakın Soykütüğü Üzerine* eserinin çevirmeni Prof. Dr. Ahmet İnam'ın böyle çevirmiş olmasıdır. Bu durum Türkçe'nin bize verdiği bir imkâna işaret eder. Zira söz konusu değerler, Nietzsche'nin orijinal yazmalarında “*Gut und Böse*” ve “*Gut und Schlecht*” biçiminde yer alır. Benzer şekilde İngilizceye de “*Good and Bad*” ve “*Good and Evil*” olarak çevrilmiştir. Gördüğümüz gibi bu iki dilde de *İyi* için kullanılan sözcük ortaktır. Oysa Nietzsche *İyi*'nin de *Kötü-Şer* gibi, iki değer çifti için farklı bir anlamı olduğunu açıkça belirtir. Bu bakımdan Türkçe bu ayırımı dil düzeyinde de yapılabilmeye olanak sağlamıştır.

sözünü ettiğimiz şey, basit bir yönelimden veya duygu halinden ziyade, ruhun virüsü olan ve tedavisi de mümkün olmayan kurtuluşsuz bir iltittir.

1.2.2. Özgür İnsan

Nietzsche için, özgür insan her ne kadar bir geçiş tipi olsa da, üstinsan olmaya giden yolda uğranmasının zorunlu olduğu bir duraktır. Çünkü nihayetinde üstinsan da yoktan var olmaz; o da bir şekilde sürünün içine doğmuş, ancak yaşadığı aydınlanmayla, etrafında kurulu olan vaz edilmiş hakikate dayalı değerler dünyasının sınırlarını aşarak kaderini ortaya koyar. İşte bu sınırları aşma sürecinin ilk adımı sürüden kopuştur; bu da özgür insan olmaya uzanan yolun başlangıcıdır. Zerdüş, tinin üç dönüşümünden söz ederken şöyle söyler:

Yeni değerler yaratmak – aslan da yapamaz henüz bunu. Ama yeni bir yaratım için özgürlük yaratmak – buna yeter aslanın gücü.

Kendine özgürlük yaratmak, ödevini bile kutlu bir Hayır'la yanıtlamak: işte, kardeşlerim, bunun için gerek var aslana.

Yeni değerler yaratma hakkını ele geçirmek – dayanıklı ve saygılı bir tin için, en korkunç adım budur. Gerçekten, bir yağmacılıktır ve yırtıcı bir hayvanın işidir bu, onun gözünde (Nietzsche, 2008: 28-29).

Bu satırlar özgür insanın genel karakterini kavrayabilmek için aslında bir özet niteliğindedir. Özellikle Zerdüş özgür insanın, yani kendi deyimiyle aslanın, yeni değerler yaratma yetisinde olmadığını ama bunun için gereken özgürlük ortamını yaratmaya muktedir olduğunu vurgularken, tam da onun sürü ile trajik insan arasında gördüğü köprü işlevini betimlemiştir. Sürünün dayattığı değerlere göre hayatını idame ettirdiğini belirttiğimiz sürü insanı, ne zaman hayata bakarken kendisine takması dayatılan bu gözlükleri çıkarma cesaretini gösterirse, işte o aşamada sürüden kopuşu başlamış demektir. Çünkü bu yolla kişi sürü moraliyle olan bağlarını kopartıp moralsiz insana dönüşecek ve özgürleşecektir.

Ancak bu durum insan için olumlu bir adım olmasına karşın, yine de içine doğup yaşadığı moralde böylesine radikal bir kopuş kolay değildir. Nietzsche'nin de dediği gibi kendi değerlerini yaratabilme seviyesine giden bu sürece atılan ilk adım

korkutucu bir adımdır. Çünkü sürüden kopmuş olan özgür insan yalnız kalır. *İnsanca Pek İnsanca* 'da bu kopuş hali şöyle anlatılır:

Böylesine bağlanmış olanlar için bağlarından o büyük kurtuluş öyle apansız, bir depresyon gibi gelir; genç ruh birdenbire sarsılır, etkilenir, irkilir – kendisi de anlamaz olup biteni. Bir devindirici güç, bir tazyik hükmeder ona bir buyruk gibi: bir istek ve bir dilek uyanır, çekip gitmek, nereye ve her ne pahasına olursa olsun; keşfedilmemiş bir dünyaya duyulan yoğun ve tehlikeli bir merak alevlenir tüm duyularında. “Burada yaşamaktansa, ölmek daha iyi” – böyle çınlar o buyurgan ses ve baştan çıkarma: ve bu “burada”, bu “bizim burası”, o ana dek sevdiği her şeydir”! (Nietzsche, 2007: 14)

Geçerlikte olan değerlere “Hayır” diyebilme cesaretini sergileyen kişi dışlanmayı ve realite karşısında en saf haliyle kendi başına kalmayı da göze almış demektir. Onun, içine girdiği bu yeni ortam yeni değerlerin yaratılabilmesi için ön şarttır; ancak belirtilmesi gereken bir nokta, sürüden kopuş yaşamış her özgür insanın, yazgısını nihayete erdirip trajik insan olacağına dair bir şart olmadığıdır. Zira trajik insanlar her çağda en fazla birkaç kişi olabilir. Çünkü görüldüğü üzere bahsi geçen kopuş olgunlaşarak değil, apansız gelir ve insanda büyük bir travma yaratır. Alışık olduğu bütün bir değerler sisteminin, ahlakın kısaca içinde yaşadığı dünyanın insanın üzerine böyle aniden bir cehennemmiş gibi çökmesi, onu bir anda boşlukta bırakır. Mesele onun bu boşlukta kalma halinden kurtulabilecek gücü bulup bulamayacağıdır.

Burada çok fazla detayına girmeyeceğimiz fakat gözardı etmenin de doğru olmayacağı iki kavram vardır: *décadence* ve nihilizm. *Décadence* da aynı *ressentiment* gibi Nietzsche'nin Fransızca bırakmayı tercih ettiği çok boyutlu içeriğe sahip bir terimdir. Latince çökmek, düşmek anlamına gelen “decadere” fiilinden türeyen *Décadence* ahlak, kültür gibi alanlarda toplumsal çöküşü ifade eder. Ancak önemle vurgulamamız gereken nokta bu kavramın nihilizmle olan bağı ve Nietzsche'nin felsefesinde incelenirken, olumsuz içeriğine karşın sorgusuz sualsiz mahkûm edilmemesi gereğidir. Bilakis Nietzsche'ye göre *décadence* yaratım için şarttır: “Atıkların, çöküşün ve yok etmenin ayıplanmaması gerekir: Bunlar yaşamın, yaşamın büyümesinin gereklilikleridir. Çöküş fenomeni yaşamın herhangi bir artışı ve ilerlemesi kadar gereklidir: İnsan bunları hiçbir durumda durduramaz. Diğer taraftan nedenler adil davranmamızı ister.” (Nietzsche, 2010: 46). Nietzsche'nin açık bir ifadeyle belirttiği

gibi geçerlikte olan sözde değerlerin yıkılıp, yeni bir yaşam tarzının belirlenmesi için *décadence* döngünün gerekli bir parçasıdır. Her ne kadar bu çöküş hali sürünün realitesinde cisimleşse de, çöküntünün tezahür edip en üst seviyeye çıkmadığı bir durumda, yeni değerlerin yaratılması için şart olan aydınlanma durumu ortaya çıkma fırsatı bulamaz. Nietzsche için önemli unsurlardan biri olan “ebedi dönüş” kavramına, onun kendi sözleriyle değinirsek söz konusu durum daha iyi anlaşılabilir:

Her şey gider, her şey geri gelir; varlık çarkının dönüşü sonsuzdur. Her şey ölür, her şey yeniden çiçeklenir, varlığın yılı sonsuza dek sürer.

Her şey kopar, her şey yeniden eklenir; varlık kendi evini sonsuzluğa dek kurar. Her şey ayrılır, her şey yeniden selamlar; varlık halkasının kendisine sadakati sonsuzdur (Nietzsche, 2008: 248).

Hayatın içinde olup biten her şey sonsuz bir döngüye tabidir. Yaşamı kucaklamakla kast edilen en temel noktalardan bir tanesi de tam olarak bu hayat döngüsünü olduğu gibi kabullenmektir. Bu bakış açısıyla bakıldığında, her çağa ait değerlerin de zamanı geldiğinde *décadence* içine düşeceği ve yerlerine yenilerinin getirilip, böylelikle döngünün kurulacağı fikrine ulaşmak doğal olur.

Décadence ile nihilizm bağlantısına gelirsek, nihilizmin *décadence*'ın bir sonucu olduğunu hem Nietzsche'nin satırlarında açıkça görebiliriz, hem de şu ana kadar ele aldığımız problem gözönünde bulundurulduğunda mantıksal olarak tespit edebiliriz. Nihilizm “kökence Latince'deki hiçbir şeyin var olmadığı anlamındaki hiçlik bildiren *nihil* sözcüğünden türetilmiş, insan varoluşunu, bilgiyi, değerleri bütünüyle yok sayan, [...] bütün değerlerin temelsiz olduğunu, hiçbir şeyin ilkece bilinmesinin ya da iletilmesinin olanaklı olmadığını savunan felsefe anlayışı” (ulaş, 2002: 1605) olarak anlaşılır. Özgür insanın geçerlikte olan değerler karşısında nasıl keskin bir kopuş yaşadığını ve bu sözde değerleri her ne kadar artık kabul etmeyecek olsa da, büyük kopma anına dek ömrü boyunca onların belirleyici olduğu bir paradigma içinde yaşadığını ve yaşadığı aydınlanmaya rağmen henüz kendi değerlerini yaratma gücünde olmadığından ötürü boşlukta kalacağını dikkate alırsak, onun için gelinen nokta değer adına hiçbir şeyin olmadığı bir arada kalmışlık durumu olacaktır. İşte bu ise Nietzsche'nin kavradığı anlamıyla nihilizmi ifade eder: “Suni olarak kurulmuş “gerçek, değerli” dünyaya karşı inkâr edilen bir dünya.- Sonuçta: Kimileri bu “gerçek dünya”nın

hangi malzemelerden yapıldığını keşfeder: Bu durumda kişinin tek terk ettiği inkâr edilen dünyadır [...] Nihilizme işte bu noktada erişilir.” (Nietzsche, 2010: 45). Suni olarak kurulmuş olan bu “hakiki” dünyanın çarpık değerlerinin gerçek doğasını gören kişi nihilizme erişir, ancak nihilizm de bu noktada ikiye ayrılır: Aktif ve pasif nihilizm.

Pasif nihilizm, Nietzsche'nin deyişiyle, Tinin gücünün azalıp tükenmesini ve yoğun bir bitkinlik haline girmeyi belirtir. Bu tür nihilizm içine giren insan kopuş halinde takılıp kalmıştır. O, mevcut değerleri reddeder ancak bunların olduğu yozlaşmış ortamda yerlerine ne koymaya çalışırsa çalışsın bunun bir sonuç vermeyeceğini idrak edemez.

[...] böylece anlam ve değer bulunmadığı yerde anlam ve değer arayıp bulamayınca, gücünün eksikliğinden dolayı kişi, yanlış bir genelleştirmeye herşeyin – bu arada anlam ve değeri olan herşeyin de- değersiz ve anlamsız olduğu sonucunu çıkarmış; değişmez hiçbirşeyin olmadığını, hiçbirşeyin hakikat olmadığını, hakikat diye kabul edilen herşeyin kesin olarak yanlış olduğunu düşünmüştür (Kuçuradi, 2009: 58).

Bu hal içine düşen insan güç kaybeder ve nihayetinde arada kalma durumundan kurtulamaz. Çünkü vurguladığımız gibi insanın gelişiminde tek mesele sürüden ayrılmak değil, bu ayrılışla başlayan zorlu süreci sonuna kadar götürebilme dirayeti sergilemektir. Kuşkusuz sürünün dışına çıkmak da başlı başına bir cesarettir ancak asıl önemli olan, kişinin realiteyi kendi gözleriyle görme aşamasına gelip, kendi değerlerini ortaya koyma gücüne ulaşabilmesine dek aktif nihilizm yoluyla bütün “değerleri” elinden geldiği ölçüde yıkmaya çalışmasıdır. Bu aşamaya kadar geleneksel, eski olan her şeye şüpheyle yaklaşmalı ve “hayır” deme tavrını sonuna kadar göstermelidir. Bu şekilde “Nispi gücünün en üst noktasına şiddetli bir yok etme gücü olarak ulaşmaktadır – aktif nihilizm olarak.” (Nietzsche, 2008: 38). İşte özgür insan, kendisini en sonunda yaratıcı olmaya götüreceği olan bu yok etme gücünü Nietzsche'nin işaret ettiği gibi aktif nihilizm olarak kullanınca trajik insan olma imkânına ulaşacaktır.

1.2.3. Trajik İnsan

“Her seçkin insan, içgüdüsel olarak, kalabalıktan, çokluktan, çoğunluktan kurtulduğu, onlardan ayrı biri olarak, kural “adamları”nı unutabildiği, sığınacağı kalesinin ve gizliliğin peşinde koşar” (Nietzsche, 2009: 43). Gerçekten de insan tipleri

içinde en değerli olanı temsil eden trajik insan için, sürüden ayrılmak ve kendi dünyasında yaşamak içgüdüsel bir durumdur. Onun kalesi kendi değerlerini yaratacağı ortam işlevini görecektir. Ancak bu seviyeye ulaşabilecek, yani sürüden kopup özgürlüklerini ortaya koyabilecek olanlar hem sayıca çok azdırlar hem de diğerlerine nazaran en güçlü olanlardır: “En azların işidir bağımsız olmak: - güçlü olanların ayrıcalığıdır” (Nietzsche, 2009: 46). Trajik insan bu gücünü, en belirgin özelliği olarak hayata her yönüyle “evet” demesinde ortaya koyar. Hayatı kayıtsız şartsız olumlamanın temelinde, özgür insanı incelerken de değindiğimiz yaşam döngüsü bulunur. Hayatı olduğu gibi, inişleriyle, çıkışlarıyla ve belki de en önemlisi ölüm olgusuyla kucaklayan trajik insan, bunu yaparak realiteyi kendi gözeriyle görüp kavrama başarısına yaklaşır.

Ölüm kavramına nesnel bir gözle yaklaşmak ve onu hayatın doğal bir parçası olarak kabullenmek, yaşamın döngüsellığı açısından aynı zamanda, insan tiplerinin de sonsuz bir dönüş içinde olduğunu anlamak demektir. “Herzaman sürü vardı; her zaman özgür insanlar vardı, trajik insanlar vardı: her zaman sürü olacak; her zaman özgür insanlar ve trajik insanlar olacak”tır (Kuçuradi, 2009: 71). Ancak bu gerçeğin ortaya konulması trajik insanın değerine veya önemine gölge düşürmez. Çünkü altı doldurulmadan bu şekilde vurgulandığında, sanki insan tiplerinin güneşin doğudan doğup batıdan batması veya çiçeklerin ilkbaharda açıp, sonbaharda kurumasına benzer şekilde, istese de istemese de gerçekleşen doğal bir sürece tabi olduğu izlenimi uyanabilir. Bu durum bir bakıma doğrudur; gerçekten de dünya tarihine bakıldığında her çağın sürüsünün, özgür, trajik insanının olduğu görülecektir. Ancak üstünde durulması gereken, söz konusu olanın insan olduğu ve özellikle trajik insandan bahsediliyorsa, her çağın trajik insanının benzersiz niteliklere sahip, özel, yaratıcı bireyler olacağıdır. Sözelimi Leonardo, 15. yy. için bu tanıma girerken, Picasso 20. yy.’ın trajik insanlarından biri olarak karşımıza çıkacaktır. Bu spesifik örneğe bakıldığında, her iki insan kendi çağlarının realitesine yaratıcı birer birey olarak etki etmiş ve yeni değerler ortaya koymuştur. Bu değişen çağlar içinde onlar gibi sürü insanı da mevcudiyetini korumuştur. Ancak insandan söz edildiğinde, bütün bu çağların, insanların arasında çok derin niteliksel farklar olduğu da açıkça ortadadır. Bu yüzden bahsi edilen ebedi dönüş kavramını, insan yaşamı açısından incelerken böyle anlamak gerekir.

Trajik insan için örnek verirken sanat alanından yararlanmayı tercih etmemizin nedenlerinden biri de Nietzsche'nin sanat ve yaratım üzerindeki yoğun vurgusudur. Kaldı ki sanatsal faaliyet, yaratıcı olmayı betimlemek için en uygun örneklerden bir tanesidir. "Uzun vadede yeni "şeyler" yaratmak için, yeni değer biçmeler, yeni hakikat görüşleri yaratmak yeterlidir" (Nietzsche, 2004: 68). Yaratıcı insanın kendi değerlerini ortaya koyması için öncelikle bütün eski değerlerin bir yeniden değerlendirmesini yapması şarttır. Bunu yapması ise, işaret ettiğimiz üzere realiteyi kendi gözleriyle görüp kavramasına dayanır. Onun özgün bakışını ortaya koyması, sürünün dayattığı bakış açısından sıyrılıp, mevcut olanı da kendi görüşüyle ele almasını sağlar; bu da geçerlikte olanın yeni bir bakış açısıyla görülmesini ve yeni değerlerin yaratımı için açılacak yola olanak verecektir.

Ancak trajik insan bu yeni hakikat görüşlerini kolayca yaratamaz. Özgür insan dahi son derece çalkantılı ruh halleri içine girip çıkarken, trajik insanın, sırf bu dereceye yükseldi diye bütün zorluklarını bertaraf ettiğini düşünmek her zaman geçerli değildir. Hatta onun sırtında artık daha fazla yük de vardır. Ancak bu yük onun motive ettirici kuvveti olacaktır: "Düşünürler ve bütün yaratıcı ruhlar için, can sıkıntısı, mutlu bir yolculuğu ve sevinçli rüzgârları önceleyen ruhun kabul edilemez "sütliman" halidir; ona katlanmalı ve üzerlerindeki etkiyi beklemelidirler: - Kesinlikle bu, hiçbir biçimde küçük ruhların başarabileceği bir şey değildir!" (Nietzsche, 2004b: 55). Trajik insan ile sürüyü ayıran temel farklar vardır ve gerçekten bunlardan belki de en belirgin olanı, trajik insan olmanın kendi içinde taşıdığı başlı başına değerdir. Nietzsche'nin dediği gibi, ruhun sıkıntısı küçük ruhlar için olumsuz bir unsurken, trajik insanın yaratım sürecini müjdeleyen bir ön süreçtir. O, sahip olduğu güç ile aynı zamanda zorlu bir süreçten geçerek kendisini de yeniden yaratır: "Kendine karşı bir zındık olacaksın, [...], bir kuşkucu, bir uğursuz ve bir alçak olacaksın. Kendini yakmak istemelisin kendi ateşinde: nasıl yeniden doğmak isteyebilirsin ki, önce kül olmadan? Yalnız kişi, yaratanın yolundan gidiyorsun: bir tanrı yaratmak istiyorsun kendine, kendi şeytanından!" (Nietzsche, 2008: 70). Bu satırlarda belki de en net betimlemelerinden biriyle ortaya konulan yaratıcı birey, Zerdüşt'ün belirttiği gibi, yeni değerlerini, yeni gerçekliği yaratmak için önce eleştirellikte son noktaya giderek başta kendisini, sonra da geçerlikte olan sürü moralini deyim yerindeyse yakıp yıkacak ve ancak ondan sonra bir anka kuşu gibi küllerinden doğup, yaratım süreci içine girecektir.

Trajik insan bu süreç boyunca bütün dünya karşısında yalnız olmayı da göze almış demektir. Çünkü mevcut dünyanın yapısı ile onun varoluşu arasında büyük bir gerilim vardır. Sürünün içinde alınan her nefes trajik insana ıstırap gibi gelir ancak her şeye rağmen o bu dünyaya boyun eğmez. İşte bu yüzden Zerdüş kendini aşacak olana seslenir: “Önünde diz çökebileceğiniz dünyayı yaratmak istiyorsunuz önce: budur sizin en son umudunuz ve sarhoşluğunuz” (Nietzsche, 2008: 125). Yeni değerlere dayanacak olan, trajik insanın yeni dünyası, onun kucaklayabileceği, kabullenebileceği bir dünya olacaktır; sürüden kopan kişinin umudu, sonunda bu mertebeye ulaşmaktır. Zira “Gerçek üstinsan, kendi değerlerini yalnızca kendisi için yarattığının farkındadır ve bu değerleri dış gerçeklik ya da mutlak ilkelerle karıştırmaz” (Russell, 2001: 337). Bir başka deyişle üstinsan değerlerini ortaya koyarken, bunların tam olarak karşısında durduğu şeye, yani dinin ve ahlakın dikte ettiği ilkelerin mutlaklığına tabi olmayacağını, bu değerlerin tamamıyla onun öznel yaratımı olduğunu, dolayısıyla onların kimse için genel-geçer, değişmez olarak kabul edilmemesi gerektiğinin bilincindedir. Nietzsche’nin hep vurguladığı gibi üstinsanın yarattığı değerlerden söz etsek dahi, hiçbir anlamda değişmez niteliklere sahip bir değerden söz etmek mümkün değildir. Çünkü verdiğimiz örneklerden de çıkarsanabileceği üzere, trajik insanlar da içinde yaşadıkları çağın tinine göre farklılık gösterir ve bu fark da doğal olarak onların yaratacağı değerlerin karakterinde ortaya çıkar.

Trajik insan hakkındaki düşünceleri bitirmeden önce değerler konusuna da değinmek yararlı olacaktır. Çünkü trajik insanda sürü insanının hayır-şer çifti karşısında yer alan iyi-kötü (good-bad) değerleriyle karşılaşırız. Sürü insanının değerlerini nasıl oluşturduğunu hatırlarsak, önce bir şeytani olan (bu da soylu insana karşılık gelir) icat edip, bunun karşısında kendi değerlerini iyi (hayır) olarak ortaya koyduğunu söylemiştik. İşte trajik insan, bunun tam aksine, dışarıdan değil kendinden hareketle İyi’yi yaratır ve kötüyü de bu değer karşısında yer alan şey olarak ortaya koyar. Nietzsche, iyinin kaynağını araştırdığı *Ahlakın Soykütüğü Üzerine*’de şöyle yazar: “[...] “iyi” olanlar, kendi başlarına iyiydi, yani soylu, güçlü, yüksek konumlu, yüksek ruhluydular; kendilerini öyle duyuyorlar ve öyle ortaya koyuyorlardı; eylemleri iyi, yani, birinci sınıftı; tüm alçak ruhlu, bayağı ve köylü olanın zıttına” (Nietzsche, 2010: 41). Burada vurgulanması gereken, soylunun kendi başına güçlü, yüce ruhlu olmasından çok, kendisini en üstün bir şekilde duyumsaması ve eylemlerine yansıyan iyilik

vasıtasıyla pratik olarak, yaşamın içinde iyi olarak ortaya koyduklarıdır. Çünkü “Soyluluk, insanın nereden geldiğine değil, insanın nereye doğru gittiğine bağlıdır” (Kuçuradi, 2009: 76). İşte kişi, gideceği yönün rotasını nasıl çizdiğine göre kendisini şekillendirir ve bu dünya içinde ortaya koyar; çoğunluk tarafından değer olarak kabul edilen yozlaşmış kavramlara ve bunların meydan verdiği *décadent* realiteye boyun eğerse sürüden biri, aksine bunlara karşı çıkıp, özgür iradesini kullanma cesareti göstererek eylesse de soylu, trajik insan olacaktır. Buradaki asıl önemli nokta sürüye başkaldıran insanın, eyleminde yaratıcı olması ve bu sayede, iyi olanı kendinden hareketle belirlemesidir. Kötünün ortaya çıkışı da böyle mümkün olur. Kötü, soylu insanın temsil ettiği her şeyin tam karşısına gelir; yani gücün, kendi başına iyi olmanın, yüksek eylemde bulunmanın karşıtı olarak zayıflık, kendi değerini ortaya koymaktan aciz olma hali ve düşkün, yozlaşmış, soyluya kin güden eylemde bulunma durumu.

Toparlarsak, insanın gelebileceği en üst nokta olan trajik insanın değerinin her şeyin üstünde olduğunu önemle belirtmemiz gerekir. Çünkü felsefesinin tam merkezine insanı alan bir filozof olan Nietzsche’de, trajik insan sadece felsefi bir kavram ya da terim değil, bizzat pratik hayatın içinde yaşayan insanın potansiyelinin bütünüyle açığa çıkma halini ifade etmesi bakımından da yaşamın biricik amacıdır. İnsanın kendisine yönelmesi gereken bir aşama olarak trajik yaşam biçimi dolayısıyla, değindiğimiz değer problemini de kişi için merkeze koymuş olur. Yani bu hayatın içinde yaşayan insan, kendi yaşamını değerli kılmak için, onu gerçekten değerli hale getirmelidir; bunu da ancak vurguladığımız gibi, ortaya koyduğu eyleminde, kendisine çizdiği yol sonucu varacağı hedefinde, özgün değerini yaratıp ortaya koymakla gerçekleştirebilecektir.

1.3. Köle ve Efendi Ahlakı

Köle ve efendi ahlakı Nietzsche’nin ahlak felsefesi için merkezi role sahip olan ve özellikle *Ahlakın Soykütüğü Üzerine* kitabında üzerinde ağırlıklı olarak durduğu önemli bir konudur. Ancak Köle-Efendi Ahlakını daha derinlemesine incelediğimizde sadece bu alan değil, Nietzsche’nin felsefesinin geneli açısından da odak noktasında bulunduğunu görürüz. Çünkü hareket noktasında insan olan bir felsefe söz konusu olunca, ortada belli bir insan kavrayışı ve bu kavrayışın, üzerinde şekilleneceği bir tema olacaktır. Ahlak gibi insan yaşantısıyla doğal bağlantısı olan bir alana gelindiğinde ise

kuşkusuz olarak felsefenin insan kavrayışı için belirleyici olacak bir ahlaki görüşünün varlığı beklenecektir.

Nietzsche için bu, değerlerin kökenini araştırarak yola çıkmasından hareketle ulaştığı köle ahlakı ve efendi ahlakından oluşan bir ahlak görüşüdür. Ona göre tarihteki bütün ahlaki çatışmaların temelinde köle ve efendi ahlakı yatar:

Yeryüzüne egemen olmuş, hala da egemenliğini sürdürmekte olan birçok daha ince ve daha kaba ahlakta dolaştım, gördüm ki, belli özellikler, birbirine bağlı olarak, düzenli olarak birlikte ortaya çıkıyor: Şimdiye dek iki temel tip ortaya çıktı; bir de temel ayrım. Efendi ahlakı ve köle ahlakı var; - hemen eklemeliyim, bütün daha yüksek ve karışık kültürlerde, bu iki ahlakın arasını bulma çabaları görülüyor; yine de sık sık karşılıklı yanlış anlama, evet, kimi kez zorlayarak bir araya getirme – aynı insanda aynı ruhun içinde bile (Nietzsche, 2009: 191;192)

Sürü insanı ve trajik insan üzerinde dururken kısaca değindiğimiz değer çiftleri köle ve efendinin değerlerini ifade eder. İnsan tiplerinden en önemli olan ikisinin ahlaki yaşamlarının temeli olmaları açısından, köle ve efendi ahlakları üzerinde ayrıntılı olarak durmak yerinde olacaktır.

1.3.1. Köle Ahlakı

İnsan tipleri üzerinde dururken değindiğimiz değer çiftlerinin kökenlerini hatırlarsak, trajik insan değerlerini kendisinden ve yaratıcı eyleminden hareketle ortaya koyarken, sürü insanı da tam aksine, ancak kendisine bir şeytani olan belirleyerek bunu yapabiliyordu. Efendi ahlakı veya soylu ahlak, trajik insanın ahlakına karşılık gelirken, köle ahlakı ise sürününkini ifade eder.

Her soylu ahlak, kendine zafer kazanmış bir biçimde “evet” demekten gelişirken, köle ahlakı daha başında “dışta” olana, “farklı”ya “kendi olmayan”a “hayır” der: Bu Hayır onun eylemidir. [...] Var olması için köle ahlakının, hep karşı dış dünyaya, fizyoloji açısından bakıldığında, genellikle eyleme geçmesi için dış uyarıcıya gereksinimi olmuş – eylemi temelde tepkiden kaynaklanmış (Nietzsche, 2010a: 51).

Nietzsche'nin *Ahlakın Soykütüğü Üzerine*'de yazdığı bu satırlarda, özellikle köle ahlakının belki de olabilecek en kısa fakat bir o kadar da basit ve anlaşılır bir

formülasyonunu görmek mümkündür. Açıkça belirtildiği gibi, köle ahlakı insanının yapıp yapabileceği en önemli eylem “hayır” demektir. Çünkü bir takım şeylere, özellikle de içinde bulunduğu toplumun genel geçer hale gelmiş olan sözde değerlerin yerine, çoklukla bunların zıttı olan kendi düşüncelerine, fikirlerine “evet” diyebilmek, cesaret ve ayakta kalmak için güç gerektirir. Oysa nasıl ki köle ahlakı Nietzsche’nin dediği gibi var olmak için dışta olan bir şeye ihtiyaç duyuyorsa, doğal olarak köle insanı da varlığını sürdürebilmek için bile dıştakine ihtiyaç duyar. Tam da bu nedenle, köle ahlakının yoğun olarak hüküm sürdüğü kalabalık toplumlarda, sürü insanları ahlaklarına daha da sıkı sarılırlar. Köle ahlakı ne kadar yoğun bir şekilde tezahür ederse, kendisine bağlı olan insanların ondan kopması da aynı ölçüde zorlaşacaktır ve bu yoğunluk çoğu zaman insan sayısı ile doğru orantılıdır. Sürü insanının en temel karakteristiklerinden bir tanesi, sayıları arttıkça, ürettikleri zehrin de daha öldürücü ve aykırı olana karşı daha yıpratıcı hale gelmesidir.

Nietzsche ahlak dediğinde, çoklukla doğrudan köle ahlakını anlar ve bu ahlakın gelenek ile olan ilişkisi üzerinde durur:

Gelenek, ilk insanların sözde yararlı ve zararlı olana ilişkin deneyimlerini yansıtır, - ama gelenek duygusu (ahlaklılık) bu tür deneyimlerle değil, geleneğin geçmişi, kutsallığı ve tartışılmazlığı ile ilişkilendirilir. [...] Bu şu demektir, ahlak, yeni ve daha iyi geleneklerin ortaya çıkmasına karşı koyar: Aptallaştırır (Nietzsche, 2011: 28).

Görüldüğü gibi gelenek kendi başına olumsuz bir kavram değildir; tıpkı ahlak gibi. Nietzsche’nin ahlak kavramıyla genelde köle ahlakına atıfta bulunmasının nedeni, ahlak kavramının saf olarak kötü olmasından değil, efendi ahlakının içinde yaşadığımız bu dünyada neredeyse yok denecek kadar az ölçüde belirmesinden ötürüdür. Gelenek, insanlar tarafından öyle bir hale getirilmiştir ki, aslında ahlakın ta kendisi olmuştur. Ama Nietzsche’nin yazdığı üzere gelenek, içeriğini insanların deneyimleri yerine, geçmişten, kutsallıktan ve belki de en önemlisi tartışılmazlıktan beslemeye başladığı ve bu böyle sürüp gittiği için, farklı geleneklerin oluşmasının önü kesilmiştir. Nihayetinde ise insanlar kendilerini aptallaştıran, yani hiçbir şeyi sorgulamalarına, çoğunluk tarafından kutsal olarak nitelendirilen şeyleri eleştirmelerine ve kendi düşüncelerini ortaya koymalarına izin vermeyen bir ahlaka mahkûm olmuşlardır. Bu anlamda bir

geleneğin hüküm sürdüğü topluluklar sürü olmaktan öteye gidemezler ve kendini ortaya koyacak bireylerin çıkmasına engel olurlar. “[...] ahlaksal olarak adlandırılan kurallar, gerçekte bireylere karşı olup, onların mutluluğunu kesinlikle istemezler. Keza bu kurallar “insanlığın mutluluğu ve huzuru” ile pek bağıntılı değildir” (Nietzsche, 2011: 82). Aksine, ahlaksal kurallar daha çok insanlığın boyunduruk altına alınıp dizginlenmesi ile bağıntılıdır. Bunu yaparken olası başkaldırıları da tam olarak, vurguladığımız aptallaştırma yoluyla engeller. Kutsal olan, dokunulmaz ve değişmez değerler, uhrevi dayanaklar da aptallaştırmanın kusursuz araçlarıdır.

Köle ahlakının temel karakteristiklerinden birisi, boyunduruğu altında olan kitlenin değer anlayışında yarattığı sapmadır. Kölenin “iyi” ve “kötü” karşısında koyduğu “hayır” ve “şer”, aynı zamanda onun varlığını sürdürebilmesinin de garantörüdür. Bu değer çiftlerinin ortaya konulup hüküm sürmesi Nietzsche için bir anlamda, gerçek iyinin kötüyle, kötünün ise iyiyle yer değiştirmesini ifade eder. Köle ahlakına tabi olan çoğunluğun içinde özgür birey kesinlikle kabul görmez. Bu topluluk adeta organik bir yapıdadır ve bu doğasından ötürü oluşabilecek ve kendisi için tehlike arz edebilecek çatlaklara karşı kolektif bir savunma mekanizmasına sahip olmalıdır. İşte “hayır” ve “şer” değerlerinin yaşam için belirleyici unsurlar olmaları tam da bu amaca hizmet eder. Nietzsche *İnsanca Pek İnsanca**’da karanlıkçılarla* ilgili şöyle yazar: “Karanlıkçılığın kara sanatında asıl önemli olan, kafaları karanlıklaştırmak isteği değil, dünyanın görüntüsünü karartmak, varoluşa ilişkin tasarımımızı karanlıklaştırmak isteğidir” (Nietzsche, 2004a: 30). Karanlıkçılık, tarihe bakıldığı zaman gerçekten de özellikle kökten dinci grupların takındığı bir tavır olarak göze çarpar. En tipik örnek olarak Galileo, Giordano Bruno vb. düşünürlere, bilim adamlarına Kilise’nin uyguladığı zulüm verilebilir. İşte köle ahlakı da Nietzsche’nin işaret ettiği üzere, insanların varoluşa ilişkin tasarımını karartmayı düstur edinmiştir. Çünkü bir kişi realiteyi, varoluşu kendi yargılarıyla tasarlamaya başladığı zaman bu tavır sürü için tehdit oluşturur. Bu nedenle yapılacak en önemli iş, doğru olsa bile eğer ahlakla ters düşüyorsa bilginin veya bir düşüncenin açığa çıkmasını engellemektir. Bunun en radikal hali de insanlığın bütün bir varoluş tarzına dair yanlış, çarpık ve ahlaka uygun olan bir tasarı ortaya koymaktır. Bu ise insanın doğasını, fizyolojik yanını, özgürlüğünü “günah”,

* *obscurantism*, bir konu ile ilgili gerçeklerin veya detayların bilinebilmesini engellemek üzere bilinçli bir şekilde çaba gösterme eylemi. Daha detaylı bilgi için bk. “<http://en.wikipedia.org/wiki/Obscurantism>”

“şeytani” gibi nitelendirmelerle mahkûm etmekle mümkün olur. Köle ahlakının temelinde yatan ve sayıca çok fazla insandan oluşan büyük topluluklara yayılmasını sağlayan bu tavrıdır.

1.3.2. Efendi Ahlakı

Efendi ahlakı, dünyayı kendi bakış açısıyla gören, sürünün dayattığı sözde değerlere tabi olmayan trajik insanın ahlakıdır. “‘Özgür’ insan, bir uzun ve kırılmaz isteklerin sahibi, aynı zamanda kendi değer ölçüsünün de sahibidir: Başkalarına kendinden yola çıkarak bakar, sayar ya da küçümser onları; tıpkı, kendine eşit olanlara güçlülere, güvenilir olanlara [...] saygı duymak zorunda olduğu gibi [...]” (Nietzsche, 2010a: 75). Efendi ile köle arasındaki en temel fark Nietzsche’nin belirttiği üzere, efendinin kendi değer ölçüsüne sahip olmasıdır. Yani köle ahlakının boyunduruğu altındaki kişi, toplumun değer olarak kabul ettiği ve bunlara karşı gelen herkesi mahkûm ettiği bir durumda, çaresiz bir şekilde söz konusu ahlak değerlerine uymak zorundayken, efendi ahlakına tabi insan kendi varlığından hareketle değerlendirmeler yapar. Yine Nietzsche’nin altını çizdiği ve efendi ahlakının karakterini anlamak açısından büyük öneme sahip bir nokta, özgür insan nasıl ki kendinden hareketle küçük göreceği kişiyi belirliyorsa, aynı şekilde kendine eşit gördüğü ve saygı duyacağı kişiyi de belirlemek durumunda olduğudur; Nietzsche’ye göre de bu şekilde ortaya koyduğu insana (dolayısıyla kendisine, kendi değerlerine) saygı duyması, beklenen bir tavrın da ötesinde *zorunlu* bir davranıştır. Çünkü her şeyin ötesinde “soylu ruhun kendisine derin bir saygısı vardır” (Nietzsche, 2009: 210). Köle ahlakı ise güçsüzlük ve zayıflıktan doğduğu için, köle kendisi gibi olanlarla bile saygı ilişkisi değil, kolektif hınç duygusu üzerine kurulan bir dayanışma oluşturur. Onların yegâne meşruiyet dayanağı, soylu kişiye karşı duydukları nefrettir, çünkü ona karşı kendi realitelerini özgün olarak ortaya koymalarını sağlayacak güçten yoksundurlar.

Efendi ahlakının bir diğer önemli özelliği, güçlü olanların ahlakı olmasıdır. “Nerede bir canlı gördüysem, orada güç istemini gördüm; ve hizmet edenin isteminde bile, efendi olma istemini gördüm” (Nietzsche, 2008a: 127). Zerdüş’ün bu pek bilindik sözü, Nietzsche’nin insan anlayışı için hayati bir öneme sahiptir. Tam bu noktada efendi ile köleyi ayıran temel ayrım, kölenin güç isteminin peşinden gidecek cesareti gösterecek iradeye sahip olmaması, efendinin ise bu istemi sonuna kadar götürmesinde

anlam bulur. Gerçekten de köle ahlakında insan, içinde bulunduğu mevcut durumda bile içten içe gücü arzular; ancak bu arzusunu fiili olarak hayata geçiremediği için, efendiye karşı hissettiği aşağılık kompleksi ondaki *ressentiment* hissini kaynağı olan intikam, garez, hınç vb. duygularını doğurur. Oysa efendi, kendi varlığını bütün yönleriyle kucaklar ve üstinsan olma yolunda sahip olduğu potansiyelin farkına varıp, bunu sonuna kadar kullanacak cesareti gösterir. Başka bir deyişle efendi ahlakının temel düsturu, insanın yalnızca kendi kendine itaat etmesidir. Çünkü “[...] kendi kendine itaat edemeyene emredilir. Böyledir canlıların doğası” (Nietzsche, 2008a: 126). İşte köle kendi kendisine değil, ancak başkalarına itaat edecek kapasitede olduğu için köle olmaktan kurtulamaz. Çünkü kişinin kendi kendine itaat etmesi demek, içinde yaşanılan dünyayı sarıp sarmalayan katı ahlak yasalarının değil, bizatihi kendi yorumuna, görüşüne dayanan değer anlayışının peşinden gitmektir. Köle için ise bu, sürüden atılmayı yani bir anlamda ölümü ifade eder. Zira o, güçsüzlüğünden ötürü kendi ayakları üzerinde durabilme gücüne sahip değildir. Bu yüzden sürünün ahlak sistemine tabi olmaksızın yaşamını dayandırabileceği hiçbir temel bulamayacağını da bilincindedir. Oysa yaratıcı insan şunun farkındadır: “Ahlaksal olay yoktur; yalnızca olayların ahlaksal yorumu vardır” (Nietzsche, 2009: 85). Daha açık bir deyişle bir tarafta olayların geçerlikte olan morale göre *hayırlı* ve *şerli* diye değerlendirilmesi vardır; diğer tarafta da insanın olayları, başkalarının koyduğu kuralların etkisi altında kalmadan, özgür düşüncesiyle değerlendirip *iyi* ve *kötü* olarak yorumlaması vardır. Efendinin tavrı ikincisidir. Köle, olayları sürünün ahlakına göre yorumlayacak, dolayısıyla herhangi bir şekilde öznel bir bakış açısına sahip olamayacaktır. Öte yandan içinde yaşadığı ahlak da temelinde sürünün zincirlerini kıramayacağını garantörü olması için kurulduğundan, gerçek anlamıyla nesnel bir perspektif de söz konusu değildir. Kısacası sürü insanının hayata bakışında tam bir tutsaklık vardır. Efendi ise bizzat kendi yarattığı değerlerin belirleyici olduğu bir ahlaki anlayışa göre olaylara ahlaksal anlam yükler ve bu yüzden de değerlendirmelerinde özgür ve kararlıdır.

Değerler yaratan efendinin güç ile olan ilişkisi, yaratma yetisini doğrudan etkiler. Zayıfın karşıtı olarak güçlü insanın karakteri sadece gücü istemesiyle değil, aynı zamanda zayıfa yönelik acıma duygusu beslemeyişinde de yatar. Nietzsche’ye göre yaşam “İçimizde, yalnız içimizde de değil, zayıf olan ne varsa, onlara karşı acımasız ve ödün vermez olan”dır (Nietzsche, 2004b: 47). İşte soylu kişi yaşamı böyle görür, çünkü

acıma duygusu aynı zamanda zayıflığın işaretidir. Zayıflık zaten başlı başına bir güç yoksunluğu, acz halini betimlerken bir de bu niteliği taşıyanlara yönelik duyulan acıma hissi ortaya çıkarsa, yeni değerleri yaratmak için gereken irade sağlanamaz. Çünkü acıma korkudan da beslenen bir ruhsal duygudur. Oysa “Daha yüce insan, daha düşük seviyedeki insandan korkusuzluğu ve talihsizliklerle mücadele etmeye hazır oluşuyla ayrılır” (Nietzsche, 2010b: 167). Bu bakımdan efendi ahlakı aynı zamanda cesaret ve sağlam iradeye sahip olanların ahlakıdır. Sağlam bir irade ise olaylar karşısında acıma değil, kendi potansiyelini açığa çıkarmak ve onun doğrultusunda davranmak suretiyle şekillenir.

Şu halde acıma duygusu sürü insanı ile trajik insan arasındaki çizgide dikkate değer bir yere sahiptir. Nietzsche’ye göre acıma, Hıristiyanlıkta yoğun biçimde ortaya çıkan, yaşama gücünün etkisini azaltan ve ruhsal çöküntü etkisi olan bir histir. Bu özellikleri bakımından tam da sürü insanının niteliklerinden biri olmaya uygun, trajik insanın da karşısında duran bir duygu olduğu ortadadır. Özellikle *Deccal*’de geçen “Acıma, gelişmenin yasasını, seçi yasasını büyük çapta etkisiz kılar, çeler. Batıp gitmek için olgunlaşmış olanları ayakta tutar [...]”² (Nietzsche, 2008b: 13) satırlarında bunu tespit etmek mümkündür. Buradan anlaşıldığı üzere Nietzsche, yaşamın bütün bu bahsettiğimiz insan tipleri etrafında kurulmuş olan akışında doğal seleksiyona arka planda temel bir rol verir. Bu motivasyon gücü isteme güdüsüyle de bağlantılıdır. Güçlü olmayı başarabilen, başka deyişle sürüden bağlarını koparıp yaratıcı olabilen insan, Nietzsche’nin felsefesinde hayatta kalan insanı temsil eder. Dolayısıyla bu bağlam içinde kalmak şartıyla mesele ele alındığında, acımanın tıpkı Nietzsche’nin vurguladığı gibi seçilimi baltalayan, zayıfı ise yücelten bir davranış olduğunu görürüz. Çünkü aktif bir fail olarak eylemekten değil de, bu tarz pasif nitelikteki duygulardan temellenen içgüdüler zayıf olanın işine gelendir.

Hıristiyanlığın vazettiği acıma tavrı ise daha da tehlikeli ve Nietzsche’nin doğrudan hedefinde olan sürü insanı tipinin temel karakterini ortaya koyan bir özelliktir. Ona göre acıma bu bakımdan “[...] sefillerin koruyucusu olduğu kadar sefaletin çoğaltıcısı olarak da *décadence*’in yükselişinin temel bir gerecidir – acıma, hiçliğe inandırır!... “Hiçlik” denmez tabii buna: “Öte” denir ya da “Tanrı” ya da “Hakiki

² Seçilme yasası: Darwin’in Doğal Seleksiyon Teorisi.

Hayat” denir ya da Nirvana, Kurtuluş, Kutsanmışlık...” (Nietzsche, 2008b: 14). Açık olarak görüldüğü gibi acıma duygusunun nihai ulaştığı nokta yine uhrevi kavramlardır. Sağ yanağına tokat yiyenin sol yanağını çevirmesi, temelde yüce gönüllükten beslenen bir tavırmış izlenimi verse de, Nietzsche’ye göre böyle olmadığı kesindir. Günahkâr olduğu için, Tanrının inayetine mazhar olamadığı için sürü insanı tarafından hor görülen, acınılan kişiye (yani özgür ve trajik insan) karşı aslında alttan alta beslenilen duygu nefret ve kıskançlıktır. Sürü insanının trajik insana yönelik bulunabileceği yegâne eylem budur. Aslına bakılırsa buna tam bir eylem bile demek mümkün değildir; daha çok bir yanılısamadır söz konusu olan. Çünkü trajik insan kendisinden güç alarak somut yaratıcı eylemiyle var olurken, güçsüz sürü insanının kendini meşrulaştırmak için ortaya koyduğu acıma duygusu, Nietzsche’nin işaret ettiği üzere, içinde yaşadığımız bu dünyada karşılığı olmayan Tanrı, öte dünya, hakikat gibi kavramların paravanıdır. Oysa yine onun doğrudan belirttiği gibi bütün bunlar hiçliği, yani tam anlamıyla pasif nihilizmin varacağı noktayı ifade ederken, sürü insanı son derece kurnaz bir tavırla üstüne bir de bütün bunların *hakiki* olduğunu iddia ederek kurtulmaya çalışır.

Nietzsche’ye göre bu kavramların insan hayatında bir geçerliği yoktur. Nietzsche’nin hem bizzat kendisinin hem de düşüncesinin felsefesindeki yansıması olan trajik insanın en belirgin özelliği yaşamı evetlemesi ve onu bütün yönleriyle kucaklamasıdır. Bu tavır Zerdüş’tün şu sözlerinde açıkça görülür: “[...] uyanmış, bilen kişi der ki: Bütünüyle bedenim ben, başka hiçbir şey değilim onun dışında; ve ruh da bedendeki bir şeye verilen addır sadece” (Nietzsche, 2008a: 36). Efendi gücünü vaz edilmiş metafizik hakikatlerden değil, içinde yaşadığı dünyanın somut varlığından alır. Bu varlık alanında kendisini üzerinde temellendireceği ilk alan doğal olarak başlangıçta kendi varlığına dönecek olması nedeniyle kendi bedeni olacaktır. Çünkü o her şeyden önce fizyolojik bir varlık olarak yaşamını sürdürdüğünü görür. Bunun yanı sıra köle ahlakının etkisi altındaki sürünün de her türlü zulmü ve akla, özgürlüğe saldıran düşünceyi ruh, tanrı gibi metafizik kavramlara dayanarak meşru kıldığını da fark eder. Bu *yapma* hakikat, toplumun üzerine çöken bir korku bulutu gibidir. Efendi veya trajik insan işte bu korkuyu dağıtacak cesareti gösteren ve yaşamı kucaklayan kişilerde ifadesini bulur.

“[...] başlangıçta görünüş olan sonunda hemen hemen her zaman öz olur; öz olarak etkili olur! “Gerçek” sayılan “gerçek” denen dünyayı ortadan kaldırmak için, bu bulanık aldanma örtüsünü, bu kökeni göstermenin yeterli olduğuna hangi aptal inanır! – Ancak yaratıcılar olarak biz ortadan kaldırmamız!” (Nietzsche, 2004b: 68). Görüldüğü gibi, yaratıcı insan *gerçek* olduğu iddia edilen dünyayı değil, kendi gözleriyle gördüğü, yani köle ahlakı filtresinin bakış açısını daraltmadığı, içinde yaşadığı dünyayı temel olarak alır. Bunun için de Nietzsche’nin belirttiği gibi önce sürünün gerçek dünyasını ve bu dünyanın sırtını dayadığı bütün hakikatleri ortadan kaldırmak durumundadır. İşte bunu yapabilecek güce sahip olan da henüz özgür insan değil, gerçek anlamda yaratıcı olabilmiş trajik insandır. Takınılan bu tavır bizzat efendi ahlakının nüvesini oluşturan unsurlardan biridir. Çünkü insan tiplerinde de incelediğimiz üzere, bütün bir hakikate, yani içine doğulmuş olan geçerlikte olan moralin üzerine kurulu olan sözde hakikate bu şekilde başkaldırmak aynı zamanda hem bir erdem hem de güçlü olma, ayakta kalma mücadelesidir.

İKİNCİ BÖLÜM

RESSENTIMENT KAVRAMI VE HİRİSTİYAN RESSENTIMENTİ BAĞLAMINDA NIETZSCHE’NİN AHLAK GÖRÜŞÜ

2.1. Ressentiment

Bu bölümde, *ressentiment* kavramının Nietzsche’nin felsefesinde, ahlak açısından konumu detaylı bir biçimde ele alınacaktır. Bu işe girişirken öncelikle, kavramın genel ifade ettiklerine ve bununla bağlantılı olarak etimolojisine değinilecektir. Çünkü *ressentiment*, Nietzsche gibi anadili Almanca ve aynı zamanda filolog olan bir filozofun bile eserlerinde orijinal haliyle Fransızca bırakmayı tercih ettiği bir sözcüktür. Bunun Max Scheler’in de isabetli bir şekilde tespit ettiği gibi iki temel nedenle açıklamak mümkündür: Birincisi, Nietzsche bu kelimeyi hem kendi felsefesi için hem de genel felsefi terminoloji açısından teknik bir terim haline getirmiştir; dolayısıyla karşımızdaki, artık herhangi bir sözcüğün ötesinde başlı başına kendi mahiyetine sahip özgün bir kavramdır. İkincisi *ressentiment*, kendisine tekabül eden tek bir sözcükle ifade edilemeyecek kadar çok boyutlu bir kavramdır.

Max Scheler *ressentiment* kavramı üzerine yapılmış en kapsamlı çalışmaya imza atmıştır ve bizim araştırmamız açısından da bu eserin önemi yadsınamaz niteliktedir. Kavramla aynı adı taşıyan kitabında Scheler, *ressentiment* ile ilgili olarak şöyle söyler: “Belki de Almancadaki “Groll” [hınç, kin] sözcüğü bu terimin asıl anlamını en iyi yansıtan sözcüktür” (Scheler, 2004: 3). “Groll” en temel anlamı ile “hınç”, “kin”, “garez” gibi kavramlara işaret eder. Aynı şekilde İngilizce “resentment” sözcüğüne de bakarsak daha farklı bir durumla karşılaşmayız. Oysa Nietzsche’nin felsefesinde *ressentiment*, bu sözcüklerin tek tek ifade ettiği anlamların toplamından daha karmaşık ve yoğun bir psikolojik durum için kullanılmaktadır. Bir psikolojik durum olarak belirtilen bu fenomen, doğrudan insan yaşantısıyla ilintilidir ve özel olarak sürü insanının karakterine içkindir. İnsanın da Nietzsche’nin felsefesinin odağında yer aldığı gözönünde bulundurulursa *ressentiment*, onun düşüncesinin hemen her veçhesinde kimi

zaman gizil bir biçimde de karşımıza çıkan bir kavramdır. Çünkü sürü insanı ve diğer insan tipleri aynı düzlemde yer almaları bakımından birbirleriyle ilişkili ele alınmak durumundadırlar. Bir başka deyişle *ressentiment*'ın sürü insanı için önemli bir unsur olması, diğer insan tiplerinin ortaya çıkışında da dolaylı yoldan etkin bir rol oynaması demektir.

Kısa ama açıklayıcı bir ifadeyle “*ressentiment*, zihnin kendi kendini zehirlemesidir” (Scheler, 2004: 7). Kavram bu anlamıyla ortaya konulduğunda, üzerinde durulması gereken nokta *hangi* zihnin kendi kendini zehirlediğidir. Sürü insanı, bu noktada bizim için temel öznedir. Ancak bunun ötesinde Nietzsche *ressentiment*'ın asıl kaynağı olarak Hıristiyanlığa işaret eder. Dolayısıyla Nietzsche'nin en acımasız eleştirileri yöneltiği Hıristiyanlık ve sürü insanı arasındaki özsel bağ da *ressentiment* kavramını incelerken gözönünde bulundurmanız gereken bir başka unsurdur. Çünkü çalışmamızın önceki kısımlarında da işaret ettiğimiz üzere, bu bağ temelde genel din veya bilinen kapsamıyla bütün semavi dinler ve sürü insanı ilişkisini içerir. Şu halde dinin getirdiği moralin hükmü altında olan sürü insanı, aynı zamanda *ressentiment insanını* ifade eder. Yani genel anlamıyla dine tabi olan sürü insanının zihni kendini zehirleyen bir yapıdadır.

Peki, bu zehirlenme ne anlama gelir? ““Hoşlanmıyorum ondan” – “Niçin?” – “Eşit değilim ona.” – İnsan hiç böyle bir yanıt verebilir mi?” (Nietzsche, 2009: 96). Nietzsche'nin bu kısa soru-yanıt diyalogu ile formüle ettiği şey, aslında tam da bahsettiğimiz zihinsel-psikolojik durumdur. Nietzsche böyle bir cevabı, yani bir insanın kendisini bir başkasına eşit hissetmediği (daha açık bir ifadeyle ondan daha aşağı bir seviyede olduğunu düşündüğü) için ondan hoşlanmaması durumunun anormal niteliğini ortaya koymaktadır. Çünkü bu, sağlıklı bir insan zihninden çıkacak bir düşünce olamaz. Burada *ressentiment*'ın sayısız yansımalarından belki de en önemlilerinden bir tanesi şudur: Kişinin kendi varoluşunun zayıflığından ötürü aşağılık duygusuna kapılması ve kendinden üstün veya güçlü olana karşı duyduğu hınç veya garez. Bu örnekte tek başına “hınç”, “garez”, “kin” vb. sözcüklerin neden *ressentiment*'ın doğrudan karşılığı olarak kullanılmayacağı daha açık anlaşılır. Zira asıl olan, tek bir sözcükle ifade edilebilecek bir durumun ötesinde, bir tavır, farklı yansımaları ve motivasyonları olan duygusal bir haldir. Çünkü söz konusu duygular aynı zamanda birbirini de tetikleyerek başka yeni

duyguların ortaya çıkmasına sebep olurlar. Sözgelisi bir insanın yaşadığı kendisini aşâğılık, zayıf, güçsüz görme duygusu, zihinde büyüyerek *ressentiment*'in ortaya çıkmasında en önemli unsurlardan biri olan intikam arzusunu meydana getirir. İntikam ise bu duygunun oluşmasında başat role sahip kavramlardan bir tanesidir. Bir başka ifadeyle *ressentiment*'ı açıklama veya betimleme çabasına girildiğinde, özellikle kavramı başka bir dile çevirirken, konuyu tek bir sözcük ya da kavram üzerinden ortaya koyma eğilimi (Türkçede “hınç” veya İngilizcede “resentment” sözcükleriyle karşılamak gibi) bizi aldatabilir. Bu tehlikeyi savmak için yapılması gereken *ressentiment*'ı bütün yönleriyle inceleyip, onun meydana çıkmasında rolü olan etkenler üzerine eğilmektir.

2.2. Ressentiment'in Kaynakları

Ressentiment kavramının içeriğinin, yalın olmaktan çok karmaşık bir yapıda olduğu ve bu niteliği dikkate alınarak irdelenmesi gerektiğini söyleyebiliriz. *Ressentiment* kavramı içerdiği öğelerin yapısı tam olarak ortaya konulmadan, açık bir biçimde anlaşılabilir. Çünkü kavramın etimolojik bakımdan taşıdığı zorlu doğası bir yana, bunun da ötesinde işaret ettiğimiz gibi, aşına olduğumuz intikam, kin, garez, hınç vb. sözcükler *ressentiment* ile bir şekilde bağıntılı duyguları ifade etmelerine rağmen, onların da kimi zaman tıpkı söz konusu kavram gibi bilindik veya alışıldık anlamlarından daha farklı durumları kast ettikleri haller ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeple *ressentiment*'ı oluşturan ya da onun meydana çıkmasına neden olan öğeleri incelemek ve bu yolla kavramı etraflıca ele almaya çalışmak yararlı olacaktır.

2.2.1. İntikam

Scheler'e göre, “intikama duyulan susamışlık *ressentiment*'in en önemli kaynağıdır” (Scheler, 2004: 7). Scheler'in bu konuyla ilgili söylediği her şeyin istisnasız doğru olduğuna dair bir kural yoktur, ancak hem bu kavram üzerine en detaylı çalışmayı yapması bakımından hem de Nietzsche bağlamında ele alındığında, *ressentiment* ile ilgili olan görüşleri özellikle belli başlı noktalarda son derece açıklayıcı ve önemlidir. Nitekim intikam arzusunu da *ressentiment*'in en önemli kaynağı olarak ortaya koyması hem ufuk açıcı hem de yol gösterici bir tespittir. Bu durumu ele almaya, önce normal şartlar altında intikamın nasıl anlaşıldığını, ne gibi durumlarda ortaya çıktığını araştırarak başlamak yerinde olur.

İntikam veya öç en yalın anlamıyla, “yapılan bir kötülüğe gereken karşılığı verip acısını çıkarma” (Ayverdi, 2011: 567) isteğini veya niyetini ifade eder. Basit bir örnekle ortaya koyarsak, bir kişi bana yumruk attığında ben bu durum karşısında sinirlenirim, hınçlanırım ve içimde karşımdaki kişiye aynı şekilde zarar verme arzusu uyandıran bir dürtü uyanır. İşte bu dürtü intikam isteğidir ve ben bu isteği daha da ileriye götürüp gerçekleştirir, yani karşımdakine yumruk atar veya başka bir şekilde zarar verirsem intikamımı almış olurum. Ancak *ressentiment* psikolojisi söz konusu olduğunda, intikam algımız daha farklı olmak durumundadır.

[...] intikamcılık karşılık verme ya da kendini savunma yönündeki dürtülerden kesin olarak ayrılmalıdır. Eğer bir hayvan kendisine saldırıyı ısırsa, buna “intikam” denemez. Burna yenen bir yumruğa hemen karşılık vermek de öyle. İntikamcılık iki ana özelliğiyle ayrılır: Birincisi, öfke ve kızgınlık duygularıyla birlikte gelen ani tepki gelip geçicidir ya da en azından hemen kontrol altına alınıp dizginlenir ve sonunda karşılık iyi bir fırsat bulmak üzere ertelenir (“sen görürsün gününü”). Bu engellemenin nedeni, anında gösterilecek bir tepkinin yenilgiyle sonuçlanacağı düşüncesi ve bunun verdiği “acizlik” ve “iktidarsızlık” hissidir. Dolayısıyla, bir iktidarsızlık deneyimi üzerine temellenmiş olması açısından, intikamın alınması bile her zaman aslen bir açıdan “zayıf” olana ilişkin bir meseledir (Scheler, 2004: 7-8).

İntikam temelde acizlik ve güçsüzlük duygularından beslenen bir histir ve daha da önemlisi intikamcılık ile intikam alma eylemi arasında derin bir fark vardır. *Ressentiment* söz konusu olduğunda, intikamdan anlamamız gereken şey, bir kişinin diğerine karşı, sadece kendisinden daha güçlü veya iyi durumda olduğunu düşünmesinden ötürü duyduğu nefret ve çaresizlik duygularından doğan öç alma arzusu, yani intikamcılıktır. Ancak Scheler’in de açıkça belirttiği gibi söz konusu kişi içten içe beslediği bu hınç dolu duyguları, yaşadığı güçsüzlük psikolojisi nedeniyle açığa vurmaz ve kinini içinde büyütürken hiçbir zaman alamayacağı bir intikamın arzusuna dönüştürür. Yani tıpkı meşhur “intikam soğuk yenen bir yemektir” deyişinin işaret ettiği gibi, zihni kendi kendisini bu hisler tarafından zehirlemeye başlamış olan insan, intikamını almayı aklının bir köşesinde hep tutar; fakat farkı yaratan nokta, onu bir intikamcı yapan ve nihayetinde de *ressentiment*’ın doğuşuna götürecek bu yemeği soğuk bile olsa asla yiyemeyecek olmasıdır. Çünkü “eğer intikam ateşiyle yanan biri gerçekten eyleme

geçer ve intikamını alırsa, eğer nefret dolu biri düşmanına zarar verirse, “aklına başına getirirse” *ressentiment* söz konusu olmayacaktır” (Scheler, 2004: 9).

Burada asıl dikkat çekilmesi gereken nokta özellikle Nietzsche bağlamında ele alındığında, intikamcının içinde bulunduğu güçsüzlük duygusunun varoluşsal bir karakterde olmasıdır. Bunu insan tipleri üzerinden ortaya koyarsak, sürü insanı her zaman trajik insan karşısında varoluşundan kaynaklanan bir acizlik veya düşkünlük hissedecek ve bundan ötürü ona karşı hep bahsi edilen “sen görürsün gününü” tavrını besleyecektir. Ancak bu aşağılık duygusunun yanında muazzam bir kıskançlık duygusu da konumuz olan zehirlenmiş zihne eşlik eder. İşte bu güç yoksunluğundan beslenen kıskançlığın sarmaladığı insan “kıskançlığını çalışarak, [...] şiddet kullanarak elde etme arayışındaysa da *ressentiment*’ın etkisi altına girmeyecektir. *Ressentiment* ancak bu duygular özellikle güçlüyse ama yine de baş edilemeyeceği duygusuyla – ya fiziksel ya da zihinsel zayıflık ya da korku yüzünden – bastırılmak zorundaysa ortaya çıkabilir” (Scheler, 2004: 9).

Ressentiment’a uzanan yol temelde buradan açılır. Keza Deleuze’ün ifadesiyle “yoksunluk ve intikam hincin *a priori*’leri gibidirler” (Deleuze, 2010b: 154). *Ressentiment* insanının içine düştüğü bu hale gelmesinde yoksunluk, yani güç yoksunluğu ve bundan doğan kıskançlıkla yoğrulmuş dipsiz intikam arzusu *ressentiment*’ın filizlenmesi için zihnin kendi içine attığı ilk tohumlardır. Bu iki unsurun bir araya gelmesinin, nihayetinde *ressentiment*’a varmasının temel sebebi, sürü insanının yaşadığı yoksunluk psikolojisinden asla kurtulamayacağı inancına sahip olması ve kendisinden ziyade, dışarıda olana, yani trajik ve özgür insana beslediği hisler, onların dünya içindeki konumları gibi unsurlara odaklanarak, içinde büyüttüğü nefret ve hınç duygularıdır.

2.2.2. Haset

Scheler’in bakış açısına göre *ressentiment*’ın en önemli kaynağını oluşturduğuna dikkat çektiğimiz intikam kavramının taşıdığı önem, gerçekten de konu bağlamında bu nitelemeyi hak etmesine yetecek kadar büyüktür. *Ressentiment* insanı açısından ele alındığında, intikamın da ne kadar farklı bir boyutu ile tartışma konusu olduğunu gördük. Bunun nedeni tam da bu bölümün başında dikkat çektiğimiz, *ressentiment* kavramının karmaşık ve çok boyutlu yapısından kaynaklanır. İntikamı bu bağlantı

içinde kalarak, *ressentiment*'ın birincil kaynağı veya başat ögesi olarak ortaya koyduğumuz vakit, onun ortaya çıkmasında rolü olan bir takım kavramlar da dolaylı yoldan, bizim için yine *ressentiment*'ın kaynakları olarak şekilleneceklerdir. Bunlar da yine intikam örneğinde olduğu gibi, günlük, alışlageldik kullanımlarının ötesinde, daha detaylı ve ince anlamlı birer kavram suretiyle karşımıza çıkacaklardır. Nitekim Scheler de bunu açıkça belirtmiştir. Bu noktanın yanında, ortaya koyduğumuz bütün öğelerin de aynı zamanda sürü insanının psikolojik haline odaklanmış birer merceğe gibi söz konusu edildiğinin bilincinde olacağız. Çünkü felsefi bir kavramı ele almak demek, bu kavramın nitelikli bir çözümlemesini ortaya koymayı ifade eder. Bu amacı gerçekleştirmek ise belli bir bağlam içerisinde kalınarak mümkün olabilir. O halde dilin de söz konusu olacak olan bağlamın omurgası olduğu bilinciyle meseleye yaklaşırsak, sözünü ettiğimiz öğelerin, sıradan birer gösterge olmaktan çıkıp, bize adeta şifrelenmiş bir yapıyı çözecek ve onun içeriğini kavramamızı sağlayacak birer anahtar durumuna geldiğini söyleyebiliriz. Bir başka deyişle Almancadaki her sözcüğün birebir karşılığı nasıl ki Türkçede yoksa, aynı şekilde *ressentiment* kavramını oluşturan unsurlar her ne kadar Nietzsche'nin eserlerinde satır aralarında bulunacak olsa bile biz bunları çalışmamızda ortaya koyarken, kelimesi kelimesine bir karşılaştırmaya dayanarak hareket etmeye kalkışırsak bu önümüzü tıkayacaktır. Bu nedenle kavrama yaklaşırken Türkçenin de farklı bir bakış açısı kurma yolunda bize verdiği olanakları kullanmak durumundayız. Zira böyle yaparak aynı zamanda hem *ressentiment* sözcüğünü Nietzsche'nin bağlamından koparmamış oluruz hem de dilin verdiği imkân sayesinde, bir sözcüğün içerdiği özel anlamını dikkate alarak, günlük anlamının ötesine geçirecek konumuz açısından daha detaylı ve açıklayıcı bir karaktere bürünmesini sağlamış oluruz.

Ressentiment'ın ikinci temel ögesinin haset olduğunu söyleyebiliriz. Haset denildiğinde de yine akla gelen ilk sözcükler, yukarıda dikkat çektiğimiz garez, hınç, kıskançlık vb. olacaktır. Scheler de yine hasedin günlük dildeki kullanımında içerdiği anlamın, kişinin bir başkasında imrendiği bir şeyi görmesi durumunda hissedeceği iktidarsızlık hissinden doğduğunu vurgular (Scheler, 2004:13). Ancak aynı intikam örneğindeki gibi sözcüğü *ressentiment* açısından ele aldığımız için, haset de alışıldık kapsamından daha detaylı bir içeriğe sahiptir. Sözlük anlamına baktığımız zaman haset için verilen tanım şudur: “Başkalarında olan bir nimeti çekememe, kendisine faydası

olmadığı halde kıskançlık sebebiyle karşısındakinin sahip olduğu nimetten mahrum kalmasını isteme, çekememe, günüleme” (Ayverdi, 2011: 477).

Normal şartlar altında doğal olarak zihnimizde uyanacak ilk fikir, çekememe veya basit anlamda düşmanlık olacaktır. Ancak bu noktada bizi doğrudan ilgilendiren şey, tanımdaki “kendisine faydası olmadığı halde” vurgusudur. Çünkü sürü insanının kendisinden farklı olana duyduğu düşmanlık tam da burada söz konusu olduğu biçimiyle, hem çekememezliği hem de kıskançlıkla zehirlenmiş bir hareket ettirici kuvvetle ivme kazanmış olan art niyeti barındırır. İşte bu da tam olarak Nietzsche’nin sıklıkla vurguladığı, kölenin psikolojik tepkilerinden bir tanesine işaret eder. Başkasında olan “nimet” köle için özgür insanın sahip olduğu sürüden ayrılma cesareti ve asıl olarak da trajik insanın sahip olduğu değerler yaratma, kendi varoluşunu kendine has tarzda ortaya koyma yetisidir.

Tam bu noktada hasedin bizim için önemli olan iki boyutunu Scheler son derece açık bir biçimde ortaya koymuştur. Birinci olarak, tanımı da dikkate alarak baktığımızda eğer bir kişinin sahip olduğu şey bizi rahatsız ediyor ise, o şeyi ondan bir şekilde almak yoluna gideriz. Ancak “*Haset* böyle yapamadığımızda ve kendimizi güçsüz hissettiğimizde ortaya çıkar” (Scheler, 2004: 13). Gerçekten de kölenin özgür insanın iradesini ve cesaretini, trajik insanın ise yaratıcılığını herhangi bir yola başvurarak ele geçirme ihtimali yoktur. O güçsüzdür ama bu yoksunluğunu asla kabul etmez. Köle bir yolunu bulup, özgür ve trajik insanı sahip oldukları yetilerden edebilse dahi, o bu yetileri taşıyacak potansiyelden yoksundur. Scheler’in vurguladığı gibi haset tam olarak bu yüzden oluşur. Aynı zamanda sözlük anlamına da tekrar atıfta bulunursak, söz konusu koşullarda, köle ya da sürü insanının kıskançlık duyduğu özgür ve trajik insan, sahip oldukları özel yetileri kaybetseler dahi bu kaybın, taşıdığı iktidarsızlık nedeniyle köleye hiçbir faydası olmayacaktır. Onun içini yiyip bitiren ve nihayetinde *ressentiment* haline girmesine neden olan temel itki bu umutsuz fesat duygudur: Bana yararı olmasa da düşmanım kötü duruma düşsün.

İkinci boyut ise hasedin *ressentiment* bağlamında ele alındığından ötürü, yüzeysel bir duygu durumunun ötesinde olduğudur. Haset ve iktidarsızlık arasında doğru orantı olduğunu vurgulayan Scheler, bu oran arttıkça *ressentiment*’ın ortaya çıkış ihtimalinin de yükseldiğini belirtir:

En iktidarsız haset aynı zamanda en kötüsüdür. Bu yüzden, başkasının bizatihi doğasına yönelik olan varoluşsal haset, ressentiment'in en güçlü kaynağıdır. Haset durmaksızın fısıldar gibidir: "her şeyi bağışlayabilirim ama seni –seni sen yapan şeyi- sende olanın bende olmamasını – aslında sen olmamamı asla" (Scheler, 2004: 13-14).

Özellikle ilk bölümde insan tiplerini ele alırken dikkat çektiğimiz bir unsur, yani Nietzsche'nin bu insan sınıflandırmasını yaparken gözönünde bulundurduğu en temel noktalardan bir tanesinin, insanın varoluşuyla ilintili olduğu gerçeği, Scheler'in haset ve *ressentiment* arasındaki bağı betimlemesinde açıkça karşımıza çıkmaktadır. Mutlak güçsüzlüğü, hayata, yaşama, tutkuya karşı isteksizliği ve trajik insanın aksine, mutlak güç istemsizliğini ifade eden sürü insanının hasedi, bu saptamaya göre *ressentiment* için en yoğun nüve olacaktır. Benzer biçimde Nietzsche de haset ile alakalı olarak şunları yazar:

Sıradan haset, kiskanılan tavuk bir yumurta yumurtladığında gıdaklamaya başlar: böylelikle rahatlar ve yumuşar. Ancak daha koyu bir haset de vardır: böyle durumlarda ölümcül bir sessizliğe bürünür, şimdi her bir ağza mühür vurulmasını dilemektedir, ve bunun gerçekleşmediğini gördükçe daha da öfkelenir. Suskun haset, suskunlukta büyür (Nietzsche, 2004a: 42).

Nietzsche'nin yumurtlayan bir tavuk benzetmesi kullanarak ortaya koyduğu bu tespit, gerçekten de günlük hayatta geçerliliğe sahip bir durumu belirtir. Tıpkı intikamda olduğu gibi, buradaki durumda da, haset Nietzsche'nin tabiriyle gıdaklar, yani açığa çıkar ve kendini belli eder ise bu durum zihinde biriken zehrin bir ölçüde boşaltılmasını sağlayacaktır. Oysa daha koyu olan, hatta *ressentiment*'in ortaya çıkışında önemli bir rolü olduğu düşünülürse en koyu olan suskun haset, kişinin içinde hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir intikam arzusu ve nefretle beslenerek sürekli büyür. Bitimsiz öfke ile yoğrulan kıskançlık, hasedi daha da körükler. Bu, tam anlamıyla kölenin efendiye karşı olan hislerinin bir özeti gibidir. Trajik insanın doğasında yaratıcılık, çoğunluğun tahakkümüne karşı başkaldırı varken ve bu yönleri onun varoluşunu ortaya koyarken, sürü insanının içindeki hasedi alevlendiren bizzat bu varoluş tarzına karşı duyduğu kıskançlıktır. Nasıl ki iktidarsızlık ve haset arasında doğru bir orantı varsa, aynı şekilde hasedi tetikleyen kıskançlığın nesnesinin niteliği ve kıskançlığın yoğunluğu arasında da ters orantı vardır. Yani *ressentiment* insanının kiskandığı şey, belirttiğimiz gibi belli bir

nesne değil, milyarlarca insanın arasında parmakla gösterilebilecek kadar nadir bulunan trajik insanın varoluş biçimidir. Böylesi bir durumda, kıskanan kişinin hedefine ulaşması bir hayal kapsamında dahi mümkün olmadığından, onun yaşayacağı kıskançlık ve düşmanın düşkünlüğünü arzulaması, herhangi bir kıskançlık ile karşılaştırılmayacak kadar şiddetli ve yoğun olacaktır. *Ressentiment* için ise belki de bundan daha uygun bir psikolojik hal düşünülemez.

2.2.3. Kin

Ressentiment'in oluşumunda etkisi olan bir diğer kaynağın da kin veya garez olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktada da yine haset ve intikam örneklerinde olduğu gibi başlangıç noktası olarak bize yol gösterici olacak olan, sözcüğün içerdiği temel anlam ve bu içeriğin üzerinde durduğumuz konu bağlamında yorumlanma biçimidir. Kin “kendisine yapılan bir şeyi hazmedememekten doğan devamlı ve gizli düşmanlık, garez” (Ayverdi, 2011: 681) anlamına gelir. Şimdi bu noktada yapılması gereken, önce bu anlamın tam olarak nasıl bir duyguyu ifade ettiğini ortaya koymak, ardından da bunun Nietzsche'nin felsefesinde nasıl bir bağlama konulabileceğini gözler önüne sermektir.

Günlük hayattaki kullanımında kin veya garez, tanımdan da anlaşıldığı gibi çoğunlukla bir etkiye pasif tepki olarak tezahür eden bir duyguyu ifade eder. Bir başka deyişle ortada bir eylem ve bu eylemden bir şekilde etkilenen özne vardır. Durumun öznesi, söz konusu eylemin failine karşı bitimsiz ve gizli bir düşmanlık beslemeye başlar. Burada ayırt edici olan nokta, failin eylemi doğrudan bir başkasına yönelik olarak yaptığı veya eylemin belirli bir özneye yönelik olmadığı durumların arasındaki farktır. Zira eğer eylem bir kişiye karşı yapılıyorsa daha farklı bir durum doğar. Sözgelimi bir patron emri altında çalışan işçiyi bilerek küçük düşürürse ve işçi de bunun üzerine patrona karşı içten içe düşmanlık beslemeye başlarsa bu kine dönüşecektir. Ne var ki bu tip bir örnek durum, *ressentiment* açısından ele alındığında tam olarak bizim baştan beri vurguladığımız şemadan ayrıdır. Çünkü *ressentiment*'in söz konusu olduğu durumda, bu duygunun hedefinde olan kişi kendinden güçsüz veya kendinden alt bir konumda olana karşı bilinçli bir saldırıda bulunmaya ya da küçük düşürücü hareket yapmaya kalkışmamıştır. Diğer bir deyişle trajik insan sürü insanının yaşamına veya varoluşuna olumsuz somut etkide bulunmuş olan doğrudan bir eylemde bulunmamasına

rağmen, sürü insanı tarafından hazmedilemez ve bundan ötürü kendisine karşı kitlesel bir düşmanlık beslenir. Şu halde Nietzsche'nin insan tipleri açısından duruma baktığımızda, kinin ortaya çıkışında ikinci durum, yani birisine yönelik bir eylemin bulunmadığı bir kin oluşumundan söz edilebilir.

Bu durumu daha detaylı bir biçimde gözler önüne sermek için Nietzsche'nin atıfta bulunduğumuz bir betimlemesi aracılığıyla değindiğimiz, garezin ortaya çıkışı ve bunun *ressentiment*'ı doğuran psikolojik durumu tetikleme haline tekrar bakmak yararlı olacaktır. Sürü insanının trajik insandan hoşlanmamasının nedeni olarak ileri sürdüğü ikisi arasındaki eşitsizlik, sürü açısından temelde sabit bir durum teşkil etmez; çünkü onun (trajik insanın) değerler ortaya koyan, yaratıcı olma kapasitesini barındıran varoluş tarzı, sürü insanının bakış açısına göre kendisine karşı yapılmış bir saldırdır, yani doğrudan bir eylemdir. Sürü insanı bu açıdan ele alındığında, farkındalığı olan bir grubu temsil eder. Yani o, üstinsanın kendisinden açık bir biçimde üstün olduğunu, güçlü olduğunu bilir ve bunun yanı sıra kendisinde bu mertebeye ulaşacak potansiyelin bulunmadığının da farkındadır. Tam da bu nedenle farklı olana tahammülü yoktur. Nietzsche *Putların Batışı*'nda bencillik ile bağlantılı olarak şu satırlarda, üzerinde durduğumuz noktaya farklı bir boyuttan bakmamızı sağlayabilecek tespitler yapar:

Bencillik eksilmeye başladığında, en iyi şey eksiliyor demektir. İçgüdüsel olarak, kendine-zararlı olanı seçmek, “çıkarsız” güdülerin cazibesine kapılmak, adeta dekadansın formülünü vermektedir. [...] Naif bir biçimde “Ben artık beş para etmem” demek yerine, der ki, dekadansın ağızındaki ahlak-yalanı: “Hiçbir şeyin değeri yok – yaşam beş para etmez”... (Nietzsche, 2005b: 86).

Burada, Nietzsche'nin felsefesinde sıklıkla karşımıza çıkan bir durum, kavramların alışılmış olandan daha farklı anlamlar yüklenerek yorumlanışına ilişkin bir örnekle karşı karşıyayızdır. Bencillik, insanın her durumda diğer kişileri gözardı ederek kendi çıkarını düşünmesi biçiminde anlaşılan olumsuz boyutunun ötesinde aynı zamanda her yaratıcı insanda da belli ölçüde bulunması gereken bir karakter özelliğidir.

Yaratıcı insan egoisttir: o, o insan olmaktan gurur duyar, olduğu gibi olmakla övünür. Bu gibi insanlar, kendileri gibi olmyanların, onları dinlemelerini, onlara hizmet etmelerini tabii görürler; kendi gibilerini sevmeleri ise, kendi

kendilerini sevmelerinin bir yansımasıdır: başkalarında kendilerini severler: bu onların egoismidir (Kuçuradi, 2009: 77-78).

İşte trajik insanın gücü burada, kendisine verdiği önemde yatar. Çünkü mutlak özgecilik insanın kendisini ortaya koymasına, başka deyişle sahip olduğu potansiyeli en saf haliyle kullanabilmesine olanak vermez. Nitekim Nietzsche de eserlerinde özgecilikten söz ederken çoklukla olumsuz bir vurgu yapar. Sürü insanının bencilliği bırakıp çikarsız olana yönelmiş gibi görünmesinin sebebi, içinde bulunduğu güçsüzlük durumunun üstünü kapatma kaygısıdır ve bu da Nietzsche'nin vurguladığı gibi *décadent* bir tavrıdır. Onun bu tavrının temelinde üstinsanı sadece varlığıyla dahi kendisine karşı bir tehdit olarak algılaması yatar. İşte bu nokta vurguladığımız farkındalık hali ile yakından alakalıdır. Zira hem kendi güç yoksunluğunun hem de trajik insanın gücünün farkında olan sürü insanı, eğer sadece kendisindeki eksikliği ortaya koyarsa, yani bencillikten tamamıyla kopmuş bir tavır ile “beş para etmediğini” söylerse trajik insanı *de facto* yüceltmış olur. İşte onun sürü dışında olana duyduğu garez veya kin tam da bu hastalıklı bilinç halinden kaynaklanır ve dışarıdakini kendisine karşı bir tehdit olarak algılamasına yol açan zihinsel tutulmaya yol açar. *Ressentiment* tarafından iyiden iyiye ele geçirilmeye başlanan sürü insanı, bunun sonucunda kendisiyle beraber bütün bir dünyayı, dünyevi yaşamı değersizleşmeye mahkûm eder. Başka bir ifadeyle o, üstinsana duyduğu kinden ötürü, ortaya koyduğu *décadent* ahlak değerleri aracılığıyla, onun gücünü aldığı bütün bir varoluş alanını, kendi kendisini de asketizme teslim etmeyi göze alarak kör bir intikam güdüsüyle kurban eder. Çünkü *ressentiment* insanının birincil motivasyonu hiçbir zaman kendisini ortaya koymak (yani bir nebze dahi bencilce hareket etmek), kendisinden olumlu bir şey çıkarmak değil, yaratıcı insanı, güçlüyü itibarsızlaştırarak kendi güçsüzlüğünü örtbas etmektir:

Nietzsche'ye göre, modern toplumda yetişmiş olan bireylere sistematik olarak güzelliği, zarafeti, cesareti, gücü ve yeteneği kendilerine olan inançları açısından birer tehdit olarak görmeleri öğretilmiştir. Onlar eğer diğerleri kadar güzel, zarif, cesur, güçlü veya yetenekli olmazlarsa, önemlerini kaybedeceklerinden korkarlar. Diğerlerinin talihini içten ve soylu bir şekilde kucaklayarak –böylece kendi güzelliklerini, zarafetlerini, cesaretlerini ve güçlerini ortaya koyarak- bu aşağılık duygularının üstesinden gelmek yerine, onları aşağı çekmeye çalışırlar. Ressentiment zayıf olanın kendisine zararlıdır çünkü o en nihayetinde güçten

düşürücü bir psikolojik durumdur: bireyleri, psikolojik enerjilerini öfke, düşmanlık ve hiddete kanalize etmek suretiyle daha da güçsüz kılar (Jonas, 2013: 11-12).

Ressentiment gerçekten de sürü insanının içine düştüğü bu psikolojik durumu ifade eder ve onun zihnine sızan zehir işaret edildiği gibi korkudan beslenir. Özellikle Modern Avrupa toplumunda, çağlardır süregelen dinsel otoritenin hükümlerliği insanlara her zaman Tanrı Krallığı'nı göstererek, ne kadar güçsüz ve aciz olduğu bilincini yerleştirmiştir. Öte yandan trajik insanların varlıklarını gören toplum, onları kendilerine nazaran üstünlüklerinden ötürü düzenlerine, varoluşlarına karşı bir tehdit olarak görür ve bu korkunun tetiklediği kinle beslenen düşmanlığı yüzünden, aynı zamanda onlarla aynı seviyeye çıkamayacağını da bilincinde olduğundan, onları umutsuzca itibarsızlaştırmaya ve kendi seviyesine çekmeye çalışır.

2.3. Ressentiment ve Hıristiyanlık

Bu noktaya kadar, öğelerine ayırarak serimlemesini yapmaya çalıştığımız *ressentiment* kavramının, Nietzsche'ye göre Hıristiyanlık ile yoğun bir bağı vardır: "Tek bir tanrı ve tanrının tek bir oğlu: İkisi de *ressentiment*'ın ürünleri..." (Nietzsche, 2008b: 57). Bu ifadeden çıkarsayabileceğimiz gibi Nietzsche için, Hıristiyanlığın kökeninde *ressentiment*, yani soyluya, güçlüye karşı duyulan nefret ve garaz duygularıyla harmanlanmış bir psikoloji yatar. Nietzsche'nin felsefesinde, toplumsal ahlakın veya bir başka deyişle geçerlikte olan moralin arka planındaki kurucu unsur, Avrupa toplumu için özel olarak Hıristiyanlık, genel anlamda ise semavi dinlerdir. O Avrupa toplumunu ele alırken, özellikle Kilisenin Hıristiyanlık üzerindeki etkisine dikkat çeker ve temelde Kilisenin vazettiği öğretiyeye karşı başkaldırır. Bu nokta Nietzsche'nin perspektifini anlamak açısından önemlidir, çünkü aksi takdirde onun sadece Hıristiyanlık üzerinden genel olarak dine saplantılı bir biçimde saldırdığı fikri uyanabilir. Oysa her fırsatta değişmez, genel geçer içeriğe sahip kavramlara karşı duruşunu ortaya koyan Nietzsche, bu konuda da Aziz Paulus'un Hıristiyanlığa getirdiği yozlaşmış düzenin asıl savaşılmaması gereken şey olduğunu belirtir. Nitekim yine *Deccal*'de şöyle yazar: "Geri dönüyorum, Hıristiyanlığın sahici tarihini anlatıyorum. –Daha 'Hıristiyanlık' sözcüğü bile bir yanlış anlamadır- aslında, tek bir Hıristiyan vardı, o da çarmıhta öldü" (Nietzsche, 2008b: 54). Görüleceği gibi, toplum üzerinde hüküm sürmekte olan Hıristiyan ahlakı, ona göre Hıristiyanlığın çıkar amaçları uğruna saptırılmış bir halinden başka bir şey değildir.

Çünkü Kilise zamanla güç kazanınca, ruhban sınıfı bu erki toplum üzerinde baskı ve otorite kurma amacıyla kullanmıştır. Oysa Hıristiyanlığın kökenine gidildiğinde, Hz. İsa'nın yaşam biçiminde, dünya görüşünde böylesi bir tiranca güç arzusunun veya eğiliminin belirtisine dahi rastlamak mümkün değildir. Tam aksine İsa'nın simgelediği Hıristiyan yaşam pratiği bilindik "sağ yanağına vurana, öbür yanağını çevir" formülüne dayanır. Oysa Kilise'nin Avrupa toplumu üzerinde çağlar boyunca uyguladığı yaptırımlar ve kurduğu baskı bu perspektifle tamamen zıt bir noktada durur.

Öte yandan, sadece bu saptamaya dayanarak Nietzsche'nin, aslında Hıristiyanlığa olumlu yaklaştığı veya onu savunduğu sonucuna ulaşmak da doğru olmaz. Çünkü her şeye karşın, Hıristiyanlık nihayetinde bir semavi dindir ve Nietzsche gibi insana, dünyevi yaşama her şeyin üstünde değer veren bir filozof açısından, insanı hep değersiz ya da çok düşük değerli bir varlıkmişçasına ele alma eğiliminde olan dinler, böyle bir seviyede değildir. Ayrıca nihayetinde Hıristiyanlık da, ne şekilde olursa olsun pek çok kavram gibi hayatın içindeki somut yansımasıyla anlam kazanır. Onun pratik alandaki karşılığı da Kilise olduğuna göre Nietzsche'de bu anlamda bir çelişkiden söz edemeyiz. Zaten olayın bir diğer boyutu da, her fırsatta insandaki gücü isteme eğiliminin altını çizen, üstinsan olarak güçlü, yaratıcı ve boyun eğmeyen, yani gücü temsil eden insanı anlayan Nietzsche için İsa'nın tavrı çok övgüye değer olmayacaktır.

2.3.1. Hıristiyan Ahlakı

Hıristiyanlığın tarihi üstünkörü açıklanabilecek kadar dar bir dönemi kapsamaz. Binlerce yıllık geçmişe sahip olan bu dinin öğretisinin şekillenmesinde, Hz. İsa kadar birçok başka önemli tarihi kişi de rol almıştır. Sözgelimi Reformasyon'un ortaya çıkışında Luther'in payı, onun aynı zamanda genel Hıristiyanlık tarihi bakımından da önemli bir figür olduğunu gösterir. Ancak ne kadar farklı kişiler veya fikirlerin etkisinden belli ölçüde etkilenmiş olsa da, tıpkı tüm dinlerde olduğu gibi Hıristiyanlıkta da geçerli olan genel bir ahlaki dünya görüşü hâkimdir. Semavi dinler söz konusu olduğunda, farklı mezheplere, yorumlara rağmen söz konusu dinin mutlaka bütün bu detayların dışında kalan ahlaksal bir perspektifi vardır. Bu perspektifin niteliği ise dinin salt teorik yönünden değil, pratik yaşamdaki yansımasından, insan hayatında nasıl şekillendiğinden yola çıkarak kavranabilir. Çünkü dinler, tarih boyunca toplumların en temel ve kaçınılmaz ögesi olmuştur: "Bir din ne kadar bayağıysa, bir halkın yaşamında

maddi olarak o kadar çok yer işgal etmektedir. Bilimi, sanatı, felsefesi olmayan insan toplumları geçmişte vardı ve bugün de vardır. Ama hiçbir zaman dinsiz bir toplum olmamıştır” (Bergson, 2013: 91). Bir dinin maddi olarak yaşamda yer işgal etmesi, o dinin temsil ettiği öğretinin, değerlerin, ahlakın, insanların sahip olduğu veya olabileceği potansiyel yaşamın, eylemlerinin, bu dünya içerisinde kendilerini ortaya koyma biçimlerinin üzerinde doğrudan etkide bulunması ve zamanla etkide bulunmanın ötesine geçip bu sayılanları kendi egemenliği altına alma yoluyla şekillendirmesini ifade eder. Bu durumun ortaya çıkmasında dinin bayağılığı kadar nüfuz ettiği halkın bayağılık derecesinin de önemi vardır. Söz konusu bağlamdaki anlamında bayağılık da özellikle sürü insanının bir niteliği olduğundan, onların oluşturduğu toplumlarda, dinler her zaman baskın olmuştur. Sürü insanının da her zaman sayıca çok fazla olduğunu gözönünde bulundurursak, Bergson’un vurguladığı gibi bilim, sanat ve felsefe olmaksızın varoluşlarını sürdüren toplumlar hep mevcuttur; fakat ne zaman ki bunlardan dini ayırmaya kalkışılır, o zaman bu toplumlar çözülüp yıkılmaya mahkûm olur. Elbette burada bahsettiğimiz yıkım, güçlü bir toplumun dağılması değil, dinin ve ahlakın sürüyü bir arada tutan birleştirici öge olmasından ötürü, bunlar olmaksızın ayakta kalamayacak olan sürü toplumunun çözülmesi anlamında kullanılmıştır.

Hıristiyan ahlakından söz ederken işaret edilen aslında sadece Nietzsche’nin felsefesi bağlamında değil, genel anlamda da anlaşılan Kilise’nin öğretisi doğrultusunda şekillenen moralitedir. Öte yandan bunu söyleyerek kast edilen şey, Kilise’nin Hıristiyanlıktan tamamen bağımsız, salt kurumsal bir ahlak sistemi geliştirdiği anlamına da gelmez. Bir peygamber olarak Hz. İsa’nın ortaya koyduğu yaşam ile yüzyıllar içinde ruhban sınıfının Hıristiyanlık üzerinden Avrupa toplumuna dayattığı yaşam tarzı arasındaki farkı vurgulamaktır amaç. Sözelimi “Sürü ahlakına göre insan tabii durumu itibariyle bir “günahkâr”dır ve “ehlileştirilmesi” gerekir. İnsanın gururu, yaratıcılığı, hayatiyeti ezilip, ürkek, zayıf ve zararsız hale getirilir; buna “iyi insan” derler” (Baykan, 2000: 99) tespiti, özellikle Hıristiyanlığın genel öğretisi için tamamıyla geçerlidir. Hıristiyanlıktaki ilk günah kavramını düşündüğümüzde, tam da burada sözü edilen doğal günahkârlık halinin bir yansımasını görmek mümkündür. Gözlerini dünyaya yeni açan bir insanın bile günahkâr olarak kabul edilip arındırılması gerekliliğine duyulan inanç, Hıristiyanlığın insanı bu dünya içinde nasıl konumlandığına ilişkin yerinde bir örnektir. Sürü ahlakının tipik bir özelliği olarak, insanın fizyolojik, güçlü yönü

günahkârlığının göstergesi olduğundan sanki bir suç unsuruymuş gibi kabul edilir ve bu yönlerin işaret ettiği tüm insani yaşantılar ve kavramlar bu ahlaki öğretisi ile etkisiz kılınır. Böylelikle trajik ve özgür insan niteliklerinin, insanda potansiyel olarak bulunma durumu da ortadan kaldırılmış olur ve dolayısıyla bu niteliklerin sürü için fena, şer (evil) olduğu ön kabulü toplumsal zihne yerleştirilir. İşte geriye kalan, içindeki potansiyel öldürüldüğü için kendi varoluşundan bihaber diyebileceğimiz insan tipi olan sürü insanı, diğer deyişle tipik Hıristiyan, iyi, hayırlı insanı temsil eder. Şu halde Hıristiyan ahlakının, Nietzsche'nin felsefesi açısından tam manasıyla sürü ahlakını ifade ettiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Ahlak, farklı-üstün olan, farklı-düşmanca olana ya da kabul edilmez olana karşı daima nefreti temsil eden kinin elinde sürünün idaresine dönüştüğünde, genel kurallar koyar. Bunlar, her bir eylemin tekrar edilemez yanını topluluğun türdeşliğiyle ve her tür kuvvet için beslenen bakiş açılarının çeşitliliğini birtakım mutlak –dolayısıyla soyut- ilkelerle sınırlamaya azmeden kurallardır (Savater, 2008: 149).

Hıristiyanlık söz konusu olduğunda da farklı olan insan, Kilise kurallarına boyun eğmeyen, Hıristiyanlığın dayattığı dünya ve varlık anlayışını kabul etmeyen insandır. Bu tipteki insanlar doğal olarak Hıristiyan cemaatinin inanç sistemi için bir tehdit oluştururlar ve onların nefretlerinin hedefinde olurlar. Bu nefret duygusunun sürünün idaresine girmesi için ise belki de Kilise kadar uygun bir kurum bulunamaz. İşte Kilise bu erki kullanarak bir yandan da Hıristiyanlıktan beslenme yoluyla işine gelen genel kuralları koyarak, sürüyü kontrol altına almayı başarmıştır. Hıristiyanlık gibi, insanı dünyaya günahkâr olarak gelen bir varlık olarak ele alan, yani bu dünyaya karşı olan olumsuz tavrını daha baştan ortaya koyan bir dinin böylesine büyük bir kurumsal gücün altında şekillenmesi sonucunda ortaya çıkacak olan kurallar bütünü gayet anlaşılabilir bir biçimde, öte dünya öğretisi ekseninde mutlak ve bütün farklı yaşamlara atıfta bulunan fikirleri bertaraf edecek nitelikte olacaktır. Zira Kilise ancak bu yolla Avrupa toplumu üzerinde yüzyıllar süren bir egemenlik kurabilmiştir. Bu fiili otoritenin verdiği olanakla da Avrupa toplumunun içine yerleştirilen Hıristiyan ahlakı, dayandığı dinsel temelin yanında kendisini besleyen somut kurumsal güç ile neredeyse maddi denilebilecek ölçüde bir etkiye sahip olagelmiştir.

2.3.2. Hıristiyanlıkta Ressentiment’in Konumu

Nietzsche’ye göre “Ahlakta kölelerin başkaldırısı *ressentiment*’ın kendisi yaratıcı olduğunda ve değerler doğduğunda başlar” (Nietzsche, 2008c: 20). *Ressentiment*’ın kapsamı ve çok boyutlu içeriği gözönünde bulundurulduğunda, Nietzsche’nin bu tespitinin anlamı daha açık bir biçimde anlaşılır. Buna göre sürü insanının değerlerinin çıkış kaynağı, ondaki *ressentiment* psikolojisinin olabilecek en yoğun hale gelmesidir. Tam da bu nedenle köle ve efendi arasında orantılı bir ilişki vardır. Efendi veya soylu insan ne kadar özgür ve güçlüyse, *ressentiment* o denli büyük bir güçle açığa çıkar.

Hıristiyan ahlakı üzerinde dururken her ne kadar Nietzsche’nin de yaptığı gibi Kilise’nin önemli rolüne işaret etsek de, Nietzsche için yine de Hıristiyanlık dininin kendisi bir değerler meselesinin odak noktasında bulunur:

Nietzsche Hıristiyanlığı başından beri, aslen bir “din” değil, sadece dinsel “haklılığa” sığınmış bir “ahlak” olarak yorumlar ve Hıristiyan değerleri o değerlerin bilinçli olarak reddettiği bir ölçüye vurur: Hayatın azami niceliği ölçüsü. Doğal olarak vardığı sonuç da, hayatı aşan ve hayata göre belirlenmeyen bir varlık ve değer düzeyi iddiasının bir çürüme ahlakı olması gerektiğidir (Scheler, 2004: 65).

Onun hayata her yönüyle “evet” diyen bir filozof olmasından ötürü, alternatif bir öte dünya fikri, bu dünyada yaşayan insan için *décadence*’ın, çürümenin en büyük nedeni olmak durumundadır: “Yapmacık olarak kurulmuş “hakiki, değerli” bir dünyanın karşısına, bozulmuş dünya [konulur]” (Kuçuradi, 2009: 54). İşte bu, tam olarak Hıristiyanlığın ve bütün semavi dinlerin yaptığı şeydir. Hiçbir somut temel olmaksızın tasarlanan bir “hakiki” dünya fikri, güçsüz insanı kontrol altına alma yolunda kusursuz bir araçtır. Çünkü bu kavram bilinmezliği içerir ve zayıf insanın, sürü insanının en tipik karakteristiklerinden bir tanesi bilinemez olana karşı duyulan korkudur. Zaten sürü insanı bu dünyadaki bilinebilecek şeylere bile temkinli yaklaşıp bilgiden kaçarken, nesnel koşullar altında aklıyla kavrayabilmesi bakımından asla bilme imkânı olmayan, fakat mutlaklığına ve varlığına kendisini kesin olarak inandırdığı başka bir dünya fikrine dört elle sarılır. Çünkü böyle yaparak işin kolayına kaçmanın ve kendince, trajik insana karşı bir koz sahibi olmanın yolunu bulmuş olur. Zira yaşamı

kucaklamak sadece fizyolojik hazlara veya fizyolojik acılara kucak açmayı değil, aynı zamanda bilginin peşinden koşmayı, bilmeyi arzulamayı da içerir. Yani trajik insan filozofça bir yaşamı onaylar aynı zamanda. Bunu yapmak için de güçlü olmak durumundadır; sürü insanının sahip olamadığı ve olana karşı da *ressentiment* duygusuyla bilendiği özellik. İşte tam da bu yüzden Hıristiyanlığın hakiki dünyası veya benzer mitleri sürü insanı için inanması kolay ve avantajlı şeylerdir. Kolay olmasının sebebi, vurguladığımız gibi böyle bir alternatif varlık alanının bilinemez olması, dolayısıyla mevcut şartlar altında bunu bilebilmek için gösterilecek her türlü çabanın yetersiz kalacak olmasıdır. Avantajlı olmasının sebebi ise, dinsel söylemin inananlar tarafından doğası gereği mutlak olduğu inancıyla kendisini meşrulaştırması, bu sayede de inananların trajik insanlar gibi sorgulayan kişilere, ellerinde mutlak bilgiyi, hakikati tuttıkları iddiasıyla saldırmalarına olanak vermesidir.

Nietzsche'ye göre modern hastalığın çekirdeğinde Hıristiyanlık vardır. Niçin? Çünkü Hıristiyanlık, öte dünya lehine bu dünyanın sistematik bir değersizleştirilmesine ve böylelikle de yanlış bir tinselliğe götürmüştür. Her şeyden önce de, Hıristiyanlık, kendisinininkiler de dâhil, tüm moral değerleri yıkıp yok eden değerleri cisimleştirdiği için (MacIntyre, 2001: 253).

MacIntyre'ın açık bir biçimde belirttiği gibi, Nietzsche'nin Hıristiyanlığı mahkûm etmesinin tek sebebi ortaya koyduğu öte dünya fikri veya salt Kilise yaptırımları değil, aynı zamanda hakikatin kendisinde olduğunu iddia ederken bununla yetinmeyip içinde yaşadığımız dünyayı “sistematik” biçimde değersizleştirmesidir. Bu tavır bütün insanoğlunun varlık dünyasına tamamen yozlaşmış ve çarpıtılmış bir bakış açısıyla bakmasını talep etmekle eş değerdir. Fakat belki burada daha da dikkat çekici olan nokta, Hıristiyanlığın tüm moral değerlerin yıkılmasına neden olduğu fikridir. Zira Nietzsche gibi bir filozofu kalıplara sokmaya çalışmak kişiyi, insana böylesine önem veren bir felsefede Nazizm gibi saf insanlık düşmanı bir hareketin köklerini bulmaya götürecek kadar körleştirebilir. Bir başka deyişle, Nietzsche her ne kadar Hıristiyanlığa karşı dursa da, bunu gözleri kapalı bir biçimde, sorgulamaksızın yapmaz. Sözgelimi “öldürmeyeceksin” emri moral bakımdan iyi bir değeri ifade eder. Oysa MacIntyre'ın ifadesine geri dönersek, Hıristiyanlık özellikle Kilise kanalıyla tam da içerdiği buyruklardan bir tanesini bizzat ihlal eder. Engizisyon zindanlarında çürütülen insanlar veya düşünceleri yüzünden mahkûm edilen bilim insanları bu tavrın tipik örnekleridir.

Hıristiyanlığın realitesindeki bu yıkıcı eğilimin *ressentiment* ile ilintili olduğunu söylemek mümkündür.

Hınç: Bu senin hatan, bu senin hatan... Yansıtıcı suçlama ve yakınma. Eğer zayıf ve mutsuzsam, bu senin hatan. Tepkisel yaşam etkin kuvvetlerden kaçır, tepki "etkilenmeyi" bırakır. Tepki içten duyulan bir şeye, etkin olan her şeyin aleyhine işleyen "hınç"a dönüşür. Eylem "utandırılır": Yaşamın kendisi suçlanır, gücünden, yapabileceği şeyden koparılır. Kuzu şöyle der: Kartalın yapabileceklerinin hepsini ben de yapabilirim, ama kendimi bundan alıkoyuyorum, kartal benim gibi yapsın... (Deleuze, 2010a: 36-37).

Deleuze'ün ortaya koyduğu bu ruh hali tipik bir *ressentiment* psikolojisi olmasının yanında yine tipik bir Hıristiyan tavrını da betimlemektedir. İnsanı *a priori* günahkâr bir varlık olarak kabul eden Hıristiyanlığın, yaşamsal itkileri bastırmaya yönelik bir din olduğunu, elimizde bir veri olmasa bile sadece bu noktadan hareketle çıkarsayabilmek mümkündür. Bu kısıtlama özsel olarak, bu dünyanın değersizleştirilmesiyle aynı paralelde gider. Çünkü sözde hakikatin karşısında dünyanın değersizleştirilmesi demek, ona tabi olan her şeyin de değerini yitirmesini ifade eder. İşte Hıristiyanlığın ilk günah öğretisi bu nokta ile doğrudan bağlantılıdır. İnsanoğlu bu dünyanın içinde yaşayan, var olan bir varlık olarak bu varoluş düzlemine tabidir ve Hıristiyan bakış açısına göre dolayısıyla aşağı seviyededir. Fakat asıl tehlikeli olan, Deleuze'ün ifadesiyle kuzuların, yani Hıristiyan sürüsünün, kartallara, yani trajik insana karşı duyduğu *ressentiment* duygusunun en sonunda yıkıcı noktaya ulaşır bir veba salgını gibi bütün değerleri yıkmaya uzanmasıdır. Tehlikenin kaynağı, sürüde bulunan ve Deleuze tarafından anlaşılır bir şekilde betimlenmiş olan "ben onların yaptığını yapabilirim ama yapmıyorum" tavrıdır. Oysa gerçek olan, yaratıcı insanın seviyesine asla ulaşamayacağını bildikleri halde, bu kendini aldatmacayla *ressentiment*'in saf haliyle ortaya çıkmasıdır. Hıristiyanlığın bu manada, birçok din gibi en büyük başarısı büyük kitlelere yayılmak olmuştur. Çünkü Hıristiyanlık tam da bu tipte bir manipülasyon için ideal altyapıya sahip bir dindir: Mutlak bir hakiki dünya, Tanrıyla doğrudan ilişkisi olan bir kurtarıcı ve bütün bunların uyumlu bir şekilde üzerine oturtulabileceği bir varlık şeması. Çok sayıda insana bu kadar yayılan Hıristiyanlığın, vurguladığımız yaşam düşmanı nitelikleri de *ressentiment* için tam olarak uygun ortamı sağlar. Çünkü sürü insanı gücünü sayısından alır. Onun trajik insanla

karşılaştırılmayacak ölçüde sayıca fazla olması, iki insan tipi arasındaki farkı belki ancak dengelemeye yeterken, yine de nihayetinde onun avantajıdır.

Çok uzun süre hak verildi onlara, bu küçük insanlara; böylece güç de verildi sonunda onlara – şimdi öğretiyorlar ki: ‘Küçük insanlar neye iyi derlerse, odur iyi sadece.’

Ve onların arasından çıkan o vaizin, o tuhaf ermişin, o küçük insanların savunucusunun, ‘Ben – hakikatim,’ diyerek kendi kendine tanıklık edenin söylediklerine ‘hakikat’ deniyor günümüzde (Nietzsche, 2008a: 302).

Zerdüşt’ün bu sözleri Avrupa’da hüküm süren Hıristiyanlık etkisinin açık bir ifadesidir. Küçük insanlar, yani Hıristiyan toplumunun oluşturduğu sürü, yüzyıllar boyunca Avrupa’da Kilise’nin otoritesi tarafından kontrol altında tutulmuş, fakat öte yandan mensup olduğu dinin kendisine sağladığı inanç dokunulmazlığını, sayısının da fazla olması nedeniyle avantaja çevirmiş, Hıristiyan toplumunun İyi’si tek iyi olarak kabul edilmek zorunda kalınmıştır. İşte bu durum *ressentiment*’ın değerler doğurmasına verilebilecek en kapsamlı örneklerden biridir. İsa’nın vazettiği hakikat de, bu dünyadaki olanaklar dâhilinde hiçbir şekilde sorgulanmaya ihtiyaç duyulmaksızın mutlak hakikat olarak kabul edilir ve hayatın mutlak amacı, kendisine göre endekslediği değer olarak kabul edilir. Oysa Nietzsche’ye göre “‘hayat’, gerçek tek ‘değer’di” (Delacampagne, 2010: 177). Hıristiyanlık ise Nietzsche’nin en önemli değer olarak ortaya koyduğu hayatı aşağı çekip, yozlaştırması bakımından, onun mutlak olarak karşı durduğu bir din olmuştur. Hıristiyan ahlakının bu anlamdaki tavrı *Ecce Homo*’da çok açık bir biçimde ortaya konulmuştur:

Yaşamın en başta gelen içgüdülerini küçümsemeyi öğretileri; bedeni haklamak için bir “ruh” bir “tin” uydurmaları; yaşamın temel koşulunu, cinselliği ayıp bir şey olarak duymayı öğretileri; serpilip gelişmek için en derinden zorunlu olan şeyi, o katı bencilliği -sözcüğün kendisi bile kara çalıcı- kötülük ilkesi saymaları; tersine, çöküşün, içgüdü çelişmesinin örnek belirtilerinde, “çıkar gözetmezlik”te, denge yitiminde, “kişiliksizleşme”de, “yakını sevmek”te (-yakınına düşkünlükte) daha yüksek değerleri –ne daha yükseği!– gerçek değerleri görmeleri!... (Nietzsche, 2003: 120).

Gerçekten de Hıristiyan pratiklerine baktığımız zaman, örneğin Assisili Francesco'nun³ yaşamında böylesi bir güçsüzlüğün nasıl yüceltildiğini görebiliriz. Dini perhizler, bedensel isteklerin sistematik bastırılması gibi eylemler dinsel pratiğin karakterini ortaya koyar. Fakat burada Nietzsche'nin insanı doyumsuz hazlara yönelttiğini de söyleyemeyiz. Çünkü ona göre insanın kendisini kayıtsız şartsız bedensel hazlara teslim edip onların kölesi olması da sapkınlıktır. Mesele, Hıristiyanlığın bunun tam karşıtı olarak, bedensel ve doğal içgüdüleri bir hakikat öğretisini kullanarak küçümsemesi ve Nietzsche'nin ortaya koyduğu anlamıyla trajik insanın bencilliğini, dolayısıyla kendi varlığına ve varoluş tarzına karşı duyduğu sevgiyi karalamasıdır. Bu tavır kitlesel *ressentiment* boyutuna ulaştığında ise Avrupa toplumu en sonunda “koyu hıristiyan, “öte dünyacı”, bitkin insan” (Kuçuradi, 2009: 98) tipinin hükmü altına girmiştir. “Hıristiyanlık, temelden hastalıklı olanların *rancune*'unu⁴, sağlıklılara karşı, sağlıklılığa karşı yönlendirmiştir. Nasıplı, gururlu, yürekli ne varsa, her şeyden önce de güzelliği, iştirmek, görmek, ona acı veriyordu” (Nietzsche, 2008b: 76). Nietzsche'nin doğrudan ortaya koyduğu üzere, sürü insanı temelden hastalıklıdır ve o, doğasından ötürü zaten *ressentiment*'a tabi olduğu için, Hıristiyanlık onun *rancune*'unun sistematik ve toplumsal bir seviyeye ulaşarak, güçlü insana karşı yönelmesini sağlamıştır. Tam da bu *ressentiment* duygusundan ötürü, Nietzsche'nin ifadesiyle, gururlu ve yürekli olan trajik insanın varlığı dahi Hıristiyan hasetten doğan azap, acı verir.

O halde, geldiğimiz noktada Hıristiyan *ressentiment* ile ilgili olarak dikkate almamız gereken en temel detaylardan bir tanesi, onun toplumsal karakteridir. Bir başka deyişle, *ressentiment* hem bireysel boyutu ile hem de Hıristiyanlıkta olduğu gibi kitlesel boyutu ile var olan bir fenomendir. İlk durumda tek bir kişi olarak sürü insanının tipik psikolojisi, incelediğimiz *ressentiment* öğelerinin bir araya gelmesiyle oluşur. Sürü insanı zaten doğası gereği köle ruhlu, güçsüz insan olduğu için onun ruhunda bu duyguların filizlenmesi son derece anlaşılır bir şeydir. Öte yandan böylesine güçlü ve yoğun bir duygunun milyonlarca insanın meydana getirdiği kolektif zihinde yeşerip büyümesi ve Hıristiyan toplumundaki gibi bir örnek teşkil etmesi bambaşka bir

³ Fransisken Tarikatı'nın kurucusu İtalyan Hıristiyan azizi. Yoksulluğu yücelten, dünyevi yaşamı mahkum eden bir öğreti benimsemiştir. Hakkında detaylı bir anlatım için Nikos Kazancakis'in *Allah'ın Garibi* adlı eserine bakılabilir.

⁴ Fransızca da hınç, garez kin gibi anlamlara gelen sözcük. Daha detaylı bilgi için bk.

“<http://www.wordreference.com/fren/rancune>”

durumdur. “*Ressentiment*, “kötü” olan “iyi” görününceye kadar tercih kurallarını saptırarak, bütün olarak bir “ahlak anlayışını” belirler hale geldiğinde en önemli başarısını kazanır. Eğer Avrupa tarihine bakacak olursak, ahlak anlayışları oluşumunda *ressentiment*’ın muazzam etkisi karşısında hayrete düşeriz” (Scheler, 2004: 41). Hıristiyanlık gerçekten de *ressentiment*’a en büyük başarısını kazanması için neredeyse gerçek olamayacak kadar ideal bir ortam yaratmıştır. Nietzsche’nin bakış açısından ele alırsak, kötü olan, yani güçsüzlük, acizlik, acıma, atalet gibi şeyler yaşam, beden, itkiler vb. kavramların değersizleştirilmesi yoluyla, Scheler’in işaret ettiği anlamda saptırılmış ve bu tavır yüzyıllar içerisinde bir ahlak sistemine dönüşmüştür. Üstelik sırtını medeniyet tarihinin en büyük üç kutsal dininden bir tanesine dayayan böyle bir ahlak anlayışının karşılaşıcağı itirazlar veya muhalif görüşler doğal olarak bir tehlike arz etmekten çok uzak olacaktır. Hıristiyan *ressentiment*’ı Avrupa toplumunun kalbine öyle kök salmıştır ki, Scheler’in vurguladığı gibi tarih boyunca Avrupa’daki ahlak anlayışlarının çoğunda bu duygunun arka planda olduğunu gözlemlemek mümkündür.

2.4. Hıristiyan Ressentimentı’nın Nietzsche’nin Ahlak Felsefesi Açısından Önemi

Buraya kadar olan kısımda önce *ressentiment* kavramını oluşturan öğeleri açıkladık ve kavramın detaylı bir incelemesini ortaya koymaya çalıştık. Daha sonra ise bu kavramın Hıristiyanlıktaki yerini, Hıristiyan toplumunda nasıl somut hale geldiği üzerinde durduk. Dolayısıyla bunu yaparken aslında Hıristiyan *ressentimentı* diyebileceğimiz *ressentiment* türünü ortaya koymaya çalışmış olduk. Bu kısımda ise Hıristiyan *ressentimentı*’nın Nietzsche’nin ahlak ile ilgili olan düşünceleri üzerindeki etkisini ve onlarda tuttuğu yeri gözler önüne sermeye çalışacağız.

Başlangıçta Hıristiyan *ressentimentı* ifadesiyle ne kastettiğimiz noktasına değinmek anlaşılabilirlik açısından yararlı olacaktır. Hıristiyan *ressentimentı*, güçsüz insanda doğası gereği ortaya çıkan *ressentiment* duygusunun, Nietzsche’ye göre insanın kendisini güçlü bir varlık olarak ortaya koyabileceği ve duyumsayabileceği tek varoluş alanı olan içinde yaşadığımız dünyayı değersizleştirilmesi bakımından bir *ressentiment* dini olan Hıristiyanlıkta, dinsel pratik, yaşam ve söylem içerisinde yine dinsel unsurlar yoluyla açığa çıkmasıdır. Hıristiyanlığın Nietzsche’ye göre Avrupa’daki *décadence*’ın en büyük nedeni olduğu dikkate alındığında, *ressentiment*’ın önemi daha iyi anlaşılır.

Nietzsche Hristiyanlık için şöyle yazar: “O benim için düşünülebilir yozlukların en yükseğidir, olanaklı en son yozluğun istemi olmuştur. Hristiyan Kilisesi yozluğu bulaştırmadık hiçbir şey bırakmamıştır, her değeri bir değersizlik, her hakikati bir yalan, her dürüstlüğü bir ruh alçaklığı haline sokmuştur” (Nietzsche, 2008b: 97). Bu ifadelerin bize açıkça gösterdiği şey, Hristiyanlığın yozlaştırıcı bir unsur olarak, etki alanının başka hiçbir kavramla karşılaştırılamayacak denli büyük olduğudur. Zira bir dini “düşünülebilir yozlukların en büyüğü” olarak tanımlamak, özellikle ahlak ekseninde, onun çöküşün temel nedeni olduğunu söylemektir. Yine bu alıntıda dikkat çekmek istediğimiz bir nokta da Nietzsche’nin, Hristiyanlığın hakikatleri bir yalan haline getirmesine yaptığı vurgudur. Biz Nietzsche’nin özellikle dinlerin ortaya koyduğu anlamıyla hakikat öğretilerine karşı koyduğu keskin duruşu gözönüne koyduk. Ancak buradan çıkarsanabilecek bir sonuç, Nietzsche’nin saf bir nihilist olmadığıdır. Onun yalan haline sokulan hakikatten kastı, insanın taşıdığı trajik insan olma potansiyelinin gerçekleşmesi yolunda, kendisini dünyevi bir varlık olarak algılaması gerektiğidir. Oysa Hristiyanlık, ortaya koyduğu öğretiyle tam da hakikatin kendisi denilebilecek bu tavrı günahkârlıkla eşdeğer kılar ve insanoğlundaki gücü isteme içgüdüsünü bastırmak için öte dünyasal hakikatleri öğreterek, bunları toplum üzerinde egemenlik kurma amacıyla kullanır. Bu formül ise tam olarak Nietzsche’nin karşısında durduğu sürü ahlakının hâkim olabilmesi için uygun durumu hazırlar.

Ressentiment’ın bu yolda Hristiyanlığa arka planda verdiği güç, ona sadece toplum üzerinde egemenlik kurma olanağı sağlamaktan ziyade, bütün bir ahlakın gerisinde yatan motivasyonu da ifade eder: “Nietzsche’ye göre, hınç Hristiyanlıkta tamamen yeni bir tahakküm biçimi haline gelir: Karşılıklılığın gizli bir mekanizmasıyken, böyle bir özyadsımada [Hristiyanlıkta] kullanıldığında, bireysel istenç ve iktidarın yadsınması bireyi yeni ve gizli bir tahakküm biçimine bağlar” (Stauth, Turner, 2005: 231). *Ressentiment*, Hristiyanlığın içinde sadece psikolojik bir duygu durumu olmanın ötesine geçer ve gerçekten de bireyin iradesinin, yani kişiyi sürüden kopartacak olan gücü isteme güdüsü ve geçerlikte olan değerlerin yıkılıp yerine yenilerini koymaya olanak verecek yaratıcılığın sistematik bir baskıyla yok sayılması, hatta bunun da ötesine geçerek böyle davranışların dine karşı küfür ile eşdeğer tutulması yoluyla Kilisenin bir silahı haline gelir. İşte sürü insanının *ressentiment* duygusu ile Hristiyan *ressentiment*’ı arasındaki en derin ayrım bu noktada yatar.

Güçsüzlerin ressentiment'ı onları, dünya karşısındaki temel duygusal yönelimlerine anlam kazandıran yeni bir değerlendirme şemasını benimsemeye götürür. Duygu ve değer arasındaki bu anlamlı ilişki Nietzsche'nin modern ahlak bilincinin temel kaynaklarından bir tanesinin zayıfların ressentiment'ı olduğuna ilişkin dikkat çekici iddiasının merkezi noktasıdır (Wallace, 2007: 111).

Sürü insanını incelediğimiz bölümde de üzerinde durduğumuz gibi, sürü insanı kendi değerlerini ortaya koyabilmekten acizdir ve sürü moralitesine uymayanların üzerinde tahakküm kurması bakımından gücünü sayıca fazla olmasından, dolayısıyla söz konusu moralitede ifade bulan kolektif değerler toplamından alır. İşte onların dünyaya karşı olan bu yaklaşımı, içlerindeki *ressentiment* duygusundan türeyen sürü değerleri Hıristiyanlık sayesinde sistematik bir biçime gelme olanağı kazandığında, Hıristiyan ahlakının değerlendirme şeması belirmiş olur. Böylelikle Nietzsche'nin sıklıkla vurguladığı Avrupa toplumunun yüzyıllardır içinde bulunduğu Hıristiyan *décadence*'nin oluşumunda *ressentiment*'in da büyük bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılabilir.

.... Hıristiyan sevgisinin kökü ressentiment'dan tamamen bağımsızdır ama ressentiment, bu fikre uygun bir duygu simülasyonu yaratarak, bu sevgiyi çok kolaylıkla kendi amaçları için kullanabilir. Bu simülasyon sıklıkla o kadar mükemmeldir ki, en keskin gözlemci bile artık gerçek sevgiyi, sevgi kisvesine bürünmüş ressentiment'dan ayıramaz (Scheler, 2004: 48).

Burada Scheler'in Hıristiyanlık sevgisinin kökenine ilişkin dikkat çektiği nokta başka bir tartışma konusudur. Zira Nietzsche Hıristiyanlığın kökeninde *ressentiment*'ı bulurken Scheler bu görüşe katılmaz: "Friedrich Nietzsche Hıristiyan sevgi fikrini *ressentiment*'ın en nadide çiçeği olarak niteler. Ben bu teoriyi tamamen yanlış buluyorum". (Scheler, 2004: 43). Dediğimiz gibi Scheler'in Nietzsche ile bu konudaki fikir ayrılığı başka bir konudur. Ancak en azından Nietzsche'nin İsa'nın yaşamı ve Kilisenin kurumsal Hıristiyanlığı arasına koyduğu fark bakımından, *ressentiment*'ın gerçekten de belli ölçüde yozlaştırıcı bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Scheler de *ressentiment*'ın, Hıristiyanlığın arka planında konumlanan ve onun verdiği bütün imkânları, toplumu sürü ahlakına tabi kılıp otoritesi altına almak için kullanılmasına fırsat sağlayan bir kavram olduğunu söylemektedir.

Hıristiyanlığın toplum üzerinde bu kadar güçlü bir etkisinin olmasının sebebi, sürü insanının güçsüzlüğüyle yakından ilgilidir. Çünkü sürü insanının, özgür ve trajik insan karşısında kendisini konumlandırabileceği hiçbir dayanağı yoktur. Bu nedenle köle ahlakı sürü için hep birleştirici öge olur. Ancak Hıristiyanlık için içine girdiğinde durum, sürünün adaletsiz denebilecek kadar güçlü bir şekilde lehine döner. Sözelimi engizisyon mahkemeleri veya Kilisenin verdiği cezalar buna en güzel örnektir. “Bir insan, kendine emredilmesi gerektiği inancına varınca, o “inanan bir insan” olur” (Kuçuradi, 2009: 64). Hıristiyan toplumu kendine emredilmesi gerektiğine bütün iradesiyle inanır, çünkü bu sayede yaratıcı insanlara edilecek zulmün meşru bir dayanağı olacak, bir başka deyişle din en somut haliyle yaşanacaktır. *Ressentiment*’dan beslenen Hıristiyan ahlakının iyisi de, özünde güçlülere karşı duyulan nefretin ve kıskançlığın beslediği çarpık bir değer olmuştur. Nietzsche bununla ilgili şöyle yazar:

[...] şimdiye dek en yüksek sayılan bir insan türünü, iyileri, iyilik isteyenleri, iyilik yapanları yadsıyorum; öte yandan, gerçek töre diye geçerli ve egemen olan bir tür töreyi, décadence töresini, daha somut deyişle Hıristiyan töresini yadsıyorum. Bu ikinci yadsımayı daha önemlisi olarak saymakla yanılmış olmam: çünkü toptan düşünülünce, iyiliğe, iyilikseverliğe verilen aşırı değer, zaten décadence’ın sonucu, bir güçsüzlük belirtisi, gelişip serpilen, olumlayan yaşamla bir uzlaşmazlık olarak görünüyor bana: Olumlamak için yadsımak ve yoketmek gerektir” (Nietzsche, 2008b: 115-116).

Avrupa toplumu için yüzyıllar boyunca Hıristiyanlık her zaman mutlak iyinin ölçütü olmuştur ve Nietzsche’nin de açık bir biçimde kabul etmediği budur. Elbette burada iyinin bir ahlakın en yüksek değeri olması bakımından içerdiği anlam, bir de Hıristiyanlığın iyisi olarak anlamı vardır. Nietzsche’nin güçsüzlüğün kaynağı olarak gördüğü, iyiye verilen aşırı değer bu ikincisine işaret eder. Hıristiyanlığın iyisi insanı hayatın zorlukları karşısında boyun eğmeye, bedeni mahkûm ederek, günahlardan arınma anlamında kurtuluşu öte dünyaya bağlar. Nietzsche’nin, felsefesine taban tabana aykırı olan bu bakış açısını yadsıması son derece anlaşılır bir durumdur:

O Hıristiyanlığı beden, itkilerin, içgüdülerin, tutkuların, zihnin özgün ve kısıtlanmamış işleyişinin, estetik değerlerin vb. değerini düşürdüğü için suçlar. Fakat o açık olarak, insan benliğinin çatışan dürtüler ve dizginden çıkmış tutkular olarak parçalanması gerektiğini de savunmaz. Mesele gücün bir ifadesi olarak

bütünlüktür; zayıflık bilinci üzerine temellenmiş bir korku güdüsünden kaynaklanan aşağılama veya imha ifadesi değildir (Copleston, 1994: 403).

Copleston'un açık olarak ortaya koyduğu gibi Hıristiyanlık, Nietzsche'nin bakış açısına göre, gerçek insani değerleri değersizleştiren bir dindir. Ancak gözden kaçırılmaması gereken bir nokta da, Nietzsche'nin bedene ve yaşama verdiği bu önemin, insanın kendisini tamamen bedensel hazlara, dürtülere, içgüdülere kaptırıp, onların kölesi olmayı ifade etmediğidir. Zira tamamen beden kölesi olunan bu tipte bir yaşam da Nietzsche için bir çeşit sapkınlıktır. Onun insanı her yönüyle bir bütün olarak ele alması demek, doğası gereği gücü isteyen bir varlık olarak aynı zamanda tüm zihinsel ve bedensel yanlarının dengeli bir bütünlüğü ifade etmesi demektir. İnsan kendisini dünya içinde ancak bu şekilde ortaya koyabilirse üstinsana giden yol açılmış olur. Hıristiyanlık ise dengeyi, maddi dünyanın tamamen saf dışı bırakılıp, yapay bir hakikat öğretisine göre kurulan dünya tasarımının vaz edilmesi yoluyla bozar ve bu olanağı daha baştan ortadan kaldırmış olur. Çünkü "Her inancın kendisi, bir kendiliksizleşme, bir kendine yabancılaşma ifadesidir..." (Nietzsche, 2008b: 81). Dolayısıyla Kilisenin Avrupa toplumu üzerine adeta demir yumruğunu indirerek kurduğu Hıristiyan dünya görüşü de, insanların kendine yabancılaşmalarını en güçlü hallerinden biriyle yaşamalarına neden olmuştur. Bu yabancılaşma da önünde sonunda kendisi gibi olmayana yönelecek saldırgan duyguların açığa çıkmasına ve sürü dışında kalanın düşman olarak belenmesine varır.

"*Ressentiment*, olumsuz nefret duygusunun, güçsüzlerin bir kısmının kendilerini ezenlere yönelmiş halidir. Bu duygu onların kendilerini ezenlere karşı şiddetli bir başkaldırıyı, onlara zarar vermeyi ayrıca kültürel ve sosyal avantajlarından mahrum bırakmayı da içerir" (Wallace, 2007: 112). Hıristiyan toplumunun *ressentiment*'ı, onların trajik insanlara, yani kutsal vahyin dayattığı yaşam tarzını da, Kilise'nin kurumsal-politik dini öğretisini de kabul etmeyenlere karşı yoğunlaştırır. Sürü insanı ne kadar kendisini meşrulaştırmaya çalışırsa çalışsın, trajik insanın gücünün ve bunun ona sağladığı avantajın her zaman farkındadır. Bu nedenle onlara karşı duydukları haset en koyu halini alarak Hıristiyan *ressentiment*'na dönüşür.

Toparlayacak olursak, *ressentiment*'ın, özel olarak da Hıristiyan *ressentiment*'ının Nietzsche'nin perspektifinden dünyanın nasıl görüldüğünü anlama ve

aynı zamanda onun ahlak görüşünün en genel görünüşünde, okura, belli taşları yerine oturtabilmesi açısından bir rehberlik işlevi görmesi açısından büyük önemi vardır. Çünkü Nietzsche'nin felsefesinin sadece Hristiyanlığı bir yergiden ibaret olduğunu söylemek, veya ahlak felsefesi ile ilgili olarak köle-efendi ahlakının derinine inmeden yüzeysel bir biçimde yorumlamak, en az Nietzsche'ye (pasif anlamda) nihilist yaftasını yapıştırmak kadar haksızlıktır. Nietzsche'nin ahlak felsefesinin temelinde elbette insan tipleri ve bunlar arasındaki ilişkinin doğasını anlama yolunda anahtar işlevi gören köle-efendi ahlakı vardır. Ancak onun en önemli karakter özelliklerinden bir tanesi, tıpkı felsefesine de yansıdığı gibi, hayattan kopuk olmayan ve düşüncelerinde de bunun izleri görünen bir filozof olmasıdır. Bu nedenle insan tiplerini betimlerken de, Hristiyanlık üzerine yazarken de, onun içinde yaşadığı çağın değerlerine, Avrupa toplumuna, Hristiyanlığın pratik alandaki yansımalarına ayırdığı yerin ne kadar büyük olduğu da açıktır. Bunun en önemli işaretlerinden bir tanesi de, bu bölümde açıklamaya çalıştığımız gibi, *ressentiment* duygusunun Hristiyanlık için de ne kadar özsel bir unsur olduğunu ortaya koymasındadır. Çünkü *ressentiment* içerdiği özelliklerle tam olarak zaafı olan, bu dünyaya ait insana has bir psikolojiye işaret eder. Bu durumu, insanlık tarihinin en büyük üç dininden birinin dünya görüşünü şekillendiren bir öge olarak betimleyebilmek, Hristiyanlığın özünde, ağırlıklı olarak da yine dünyevi olan Kilisenin etkisiyle, aslında zannedilenden çok daha fazla içinde yaşadığımız dünyaya tabi, onun özelliklerini taşıyan bir din olduğunu söylemektir.

Nietzsche'ye göre, hınç gerçekte en geniş biçimiyle Hristiyanlıkta ortaya çıkan kendi kendini sınırlandırma aracılığıyla yaratılan bir duygudur. Nitekim Hristiyanlıkta güzellik, zenginlik, eğlence ve cömertlik gibi temel nitelikler kötülüğün sıfatlarına dönüştürülmüştür. Ahlaktaki ilk kölelik ayaklanmasında, bu hınç kendisini yönetici bir sınıfa dönüştüren ruhban sınıfının bir ahlaki dışavurumu haline gelir. Hınç işte bu süreç içerisinde, en kötü ve en zayıf ideallerin kültürel oluşumun aletlerine dönüştürülmesi konusunda tarihte yaratıcı bir kültürel güç haline gelir (Stauth, Turner, 2005: 169).

Ressentiment ile Hristiyanlığın biraraya gelmesi Nietzsche'ye göre en tehlikeli durumlardan bir tanesini ortaya çıkarır. Zaten özünde, sürü ahlakını barındıran Hristiyanlık gerçekten değerli olan şeyleri kölenin tipik tavrı ile kötü olarak yaftalamaktadır. Bu ahlak *ressentiment*'in tabiri caizse kuluçkaya yatması için çok

uygun bir atmosfer sağlar ve gerçekten de *ressentiment* Hıristiyan Kilisesi'nin bütün gücünü kullanarak, en yüksek seviyedeki *décadence*'in ve pasif nihilizmin kültürel bir boyuta ulaşmasını sağlar. Bunun sonucu ise Nietzsche'nin hep dikkat çektiği modern Avrupa toplumdur. “Yahudilik, aşağı olanı iyi olarak yeniden değerlendirmesine karşın, hala dolaysız intikamı vaaz ediyordu; Hıristiyanlık tinsel aşk öğretisinde daha ince, daha gelişmiş, daha dolaylı ve kültürel açıdan daha üretken bir intikam biçimi geliştirdi” (Stauth, Turner, 2005: 171). Hıristiyanlık, sürü insanının güçlüye karşı duyduğu intikam duygusunun kültürel hale gelmiş biçimidir. Ancak *ressentiment* intikamının özelliği olarak, bu intikam asla alınamamış fakat sürünün içine ektiği haset tohumlarının meyvesi, yani Kilise Avrupa toplumuna en yıkıcı haliyle damga vurmuştur. Bunun sonucunda da Hıristiyanlığın iliklerine işlediği Avrupa toplumunu oluşturan insanlar, bireyliklerini tamamen Kiliseye teslim etmiş, yani kaybetmişlerdir. Nietzsche'nin Hıristiyanlığa karşı duyduğu bu derin nefret, Hıristiyan *ressentimentı*'nın tipik bir örneği olan modern insanın nihayetinde “... özgür insan olamamasından, kişilikten yoksun olmasından ileri gelir” (Kuçuradi, 2009: 100).

SONUÇ

Bu tezde, *ressentiment* kavramının Nietzsche'nin ahlak felsefesi açısından önemini ortaya koymaya çalıştık. Ancak bunu yaparken temel amacımız *ressentiment*'in sadece Nietzsche'nin ahlak felsefesinde kendisine yer bulan önemli bir kavram olmaktan ibaret olmadığını, hem bu ahlak teorisini anlamak için kilit bir konumda olduğunu hem de kavramın sürü insanının devamlılığını sağlayan temel bir unsur olması bakımından onun ahlak felsefesi için büyük önem taşıdığını göstermekti.

Ressentiment felsefe tarihinde en güçlü ifadesini Nietzsche'de bulduğundan ötürü, onun felsefesi ile olan ilgisi bağlamında ele alındığında çok daha açık bir biçimde anlaşılır. Bu nedenle çalışmamızın ilk bölümünde önce Nietzsche'nin insanı nasıl ele aldığı üzerinde durduk ve Nietzsche açısından insanın nasıl bir varlık olarak anlaşılması gerektiğine değindik. Zira Nietzsche'nin felsefesi özünde bir insan felsefesidir. O, felsefesinin özünü irdelemesi bakımından bazılarınca en önemli eseri olarak sayılan *Böyle Söyledi Zerdüşt*'te şöyle yazar: "Sahiden, kirli bir ırmaktır insan. Kirli bir ırmağı içine alıp da bozulmadan kalmak için, zaten bir deniz olmak gerekir. Bakın, Üstinsanı öğretiliyorum size: işte bu denizdir o, büyük aşağılamanız batıp gidebilir içinde" (Nietzsche, 2008a: 13). Nietzsche insanın dünyadaki yeriyle hep yakından ilgilenmiş, felsefesinin her alanında, içinde yaşadığı bu dünyanın, yeryüzünün realitesini gözönünde bulundurup öyle felsefe yapmıştır. "Dünyayı bir tanrı yarattıysa, insanı da tanrının maymunu olsun diye, kendi sonsuz sonsuzluklarında sürekli bir eğlence vesilesi olarak yaratmıştır" (Nietzsche, 2005a: 20). O mevcut insanı kirli bir ırmak, temizlenmesi gereken bir varlık olarak görür, çünkü inancı insanın şu an olduğundan çok daha fazlası olabileceği yönündedir. Bu yüzden de insanı sadece Tanrının yarattığı bir yaratık olarak ele almanın, onu bir maymunla eşdeğer görmek olduğunu, eş deyişle bunun insana bir hakaret olduğunu ima eder. Nietzsche insanın ontolojik açıdan değerini tartışmaz; fakat onun hep kendi içinde çatışan bir varlık olarak, yine kendi kendisinin önüne engel çıkardığını, kendi potansiyelini kullanmasına mani olduğunu ortaya koyar. Bu görüşünü de, yaptığı insan tipleri sınıflandırması ile temellendirir.

İnsan tipleri sınıflandırması, Nietzsche'nin felsefesinin nüvesini oluşturur. Özellikle üstinsanın, belki de en bilinen kavram olduğu dikkate alınırca, bu

sınıflandırmanın detaylarının, dayandığı kriterlerin anlaşılması daha büyük önem kazanır. Çünkü bu insan tipleri salt bir teoriyi ifade etmekten çok yaşadığımız hayatın bizzat içinde bulunan, yaşayan insanlara işaret eder. Nietzsche'nin felsefesinin kendine has özelliklerinden bir tanesi bu pratik yaşantı ile olan bağıdır. İnsan tipleri, özellikle sürü insanı ve üstinsan, köle ve efendi ahlaklarını kavrayabilmek açısından da büyük önem taşır. Çünkü köle ve efendi ahlakının öznesi sürü insanı ve trajik insandır. Şu halde Nietzsche'nin ahlak görüşünün genel görünüşüne vakıf olabilmek için insan tipleri sınıflandırması ile köle-efendi ahlakı bir bütünlük içinde ele alınmalıdır. Bu konunun aynı zamanda Hıristiyan ahlakı ve *ressentiment* ile ilgisi bağlamında da önemi büyüktür. Çünkü,

Sürü yığın değildir. Nietzsche sürüden, aralarında belli bir moralle bağlı, o sürünün bir zamanlar ayakta durmasını sağlamış bir moralle bağlı insan birliklerini anlar; bunlar "aile birlikleri, cemaatler, soy birlikleri, devletler, milletler, kiliseler", partiler, cemiyetler ve her türlü gruplaşmalar olabilir. Bir sürüyü o sürü yapan, onun moralidir; bu sürüden olan, ister sürü teki, ister sürü başı olarak bu sürüyle ayakta duran insan, bu morale bağlı kalmak zorundadır (Kuçuradi, 2009: 30).

Nietzsche'de sürü başıboş, birbirinden habersiz varlıkların sürüklediği bir sürüyü yani bir yığını değil, aksine son derece örgütlü, sistemli ve birbirine bağlı bir bütünlükle hareket eden bir topluluğu ifade eder. Onların böylesine kenetlenmelerini sağlayan birleştirici öge de moraldir. Yani bunun Nietzsche açısından pratik hayattaki yansımalarına bakarsak, sürü Hıristiyan Avrupa toplumunu, sürü morali de Hıristiyan ahlakını ifade eder. Kilisenin bu ahlakı kurumsallaştırmasıyla sürü morali tam olarak sürü insanının varoluş dayanağı haline gelir. İşte bu moral köle ahlakına karşılık gelirken, ona tabi olmayı reddeden kişilerin ahlakı da efendi ahlakına karşılık gelir.

İkinci bölümde öğelerine ayırarak araştırdığımız *ressentiment* bu moraller çatışmasında, sürü ahlakının yaratıcı olarak ortaya değerler koymasına olanak sağlaması bakımından çok önemli bir yere sahiptir. Biz *ressentiment*'ı Nietzsche'nin ahlak felsefesinde bulunan herhangi bir kavram olmanın ötesinde, bu ahlak görüşünü, bizzat kendisi üzerinden değerlendirebileceğimiz bir kavram olarak ele almaya çalıştık:

Ressentiment kavramının Nietzsche'nin felsefesinde önemli işlevleri vardı. İlk, bu kavram, insan değerlerinin alternatif, olumlu bir değişkesi olarak mutlak Tanrıyı öneren Hıristiyanlığın tanrıbilimsel gelişiminin genel bir eleştirisini ifade ediyordu. İkincisi, bu kavram, Nietzsche'nin oluş dünyasına karşıt olarak bir varlık dünyasının yaratılmasının bir hınç edimi, zayıf insanların bir savunma mekanizması olduğunu savunduğu İktidar İstenci'nde meta-fizikçilerin eleştirilmesinde kullanılmıştı. Üçüncüsü, Nietzsche, köle ahlakı dediği tüm ahlak biçimlerini, örneğin İnsanca, Pek İnsanca'da (Human, All Too Human), ressentiment'den doğan ahlak sistemleri olarak ele almıştı (Stauth, Turner, 2005: 116-117).

Buradan yola çıkarak, Nietzsche'ye göre aslında sürü insanının kendini bir türlü aşamamasının ve bu seviyede takılıp kalmasının en büyük sebebinin *ressentiment* olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu psikolojik durum, içinde ortaya çıktığı zihni zehirler ve bireyi özgür edimde bulunabilme gücünden alıkoyar. Sürü insanı her şeyden önce *ressentiment* insanıdır. Tam da bu nedenle o, sürüde kalmaya yazgılıdır. Özgür insan ve trajik insan, zihni bu zehirle bulanmamış ya da ona karşı koyabilecek güce ve iradeye sahip olan insanlar arasından çıkar. Çünkü zihin bir kere bu paradoksal saplantıyla, yani asla alınamayacak bir intikam güdüsü ile ele geçirildiği zaman, bütün çıkış yolları kapanır:

Bir intikam düşüncesine sahip olmak ve bunu uygulamak, şiddetli ama geçici bir ateş nöbetine tutulmak demektir: ama onu uygulayacak gücü ve cesareti olmadan, bir intikam düşüncesine sahip olmak demek, kronik bir ızdırabı, beden ve ruhun zehirlenmesini içten içe yaşamak demektir. (Nietzsche, 2007: 76).

Tipik Hıristiyan *ressentimentı* ile zehirlenmiş insan, Nietzsche'nin ifadesiyle kronik, bitimsiz bir ruhsal ıstıraba yazgılıdır. Çünkü trajik insana karşı hissettiği intikam arzusunun asla karşılanamayacak olması onu bu çıkmaza sokar. *Ressentiment*'ın doğmasına sebep olan olay da budur.

Bir dine dayanan ahlaka tabi insan toplulukları, meşruluklarının garantörü olarak kutsal olanı gördükleri için de kendilerine güvenirler ve bu durum onların sürü dışında kalanlara bakış açılarında alttan alta hissedilen bir kibrin doğmasına da sebep olur. “Nietzsche'nin bakış açısından (Pagan ahlakının bakış açısındaki gibi) düşman (istilacı düşman güçler) karşısındaki alçakgönüllülük ve boyun eğme, zayıflıkla eşdeğerdirler.

Alçakgönüllülük, boyun eğme – işte geleneksel ahlakın değerleri; özellikle de *Hıristiyan erdemlerin*” (Klossowski, 1999: 133). Özellikle Hıristiyan ahlakında baskın olan bu alçakgönüllülük maskesi altına gizlenmiş kabullenme, boyun eğme tavrı, aslında sürü insanının soylu insan karşısındaki acizliğinin örtbas edilme teşebbüsüdür ve bunun da altında *ressentiment* yatar.

Nietzsche içinde yaşadığı çağın *décadence*'ı olarak bu bakış açısının toplum üzerindeki hâkimiyetini görür. Ancak Nietzsche'nin felsefesi, çoğu zaman gözler önünde olanı en açık ve cüretkâr biçimde betimlese bile şüphesiz bundan çok daha fazlasıdır. Nietzsche'nin ortaya koyduğu trajik insan fikri başlı başına modern Hıristiyan toplumuna, *décadence*'a, *ressentiment*'a ve nihayet her tür sürü moraline bir meydan okumadır.

Nietzsche'nin yeniden değerlendirmek istediği bir şey de, çağının “modern toplum”u, başka bir deyişle çağının kültür anlayışıdır. İnsanların seviyesinin yükselmesi: bu Nietzsche'nin insanlara koyduğu hedeftir. Çünkü insan toplulukları değil, İNSAN söz konusu olunca, kültür, İNSANIN ve en başta onu ayakta tutan yaratıcı kişilerin seviyesi demektir (Kuçuradi, 2009: 127).

Nietzsche'nin yeniden değerlendirilmesini arzuladığı modern toplum, yani Hıristiyan Kilisesi'nin Avrupa'ya vazettiği moralitenin hükümranlılığı altındaki insanlar ancak genel insanlık seviyesinin yükselmesi sayesinde kurtulabilirler. İşte Nietzsche'nin Hıristiyanlık üzerinden dinsel yaşama getirdiği eleştiri ve çözüm, insanlığın ayakta kalmasını sağlayan bu yaratıcı kişilerin, yani trajik insanın Dionysosçu yaşamında yatar: “Asıl hedef “insanlık” değil *üstinsandır!*” (Nietzsche, 1968: 519). Bu yaşamı Nietzsche şöyle tarif eder: “En tuhaf ve en sert sorunlar karşısında bile yaşama evet demek; yaşamın en üstün tiplerinin kurban oluşunda, kendi tükenmezliğinden sevinç duyan yaşama istenci – Buna Dionysosça dedim ben, bunu keşfettim trajik ozanın psikolojisine giden köprü olarak” (Nietzsche, 2005b: 112). İnsanın yaşama her yönüyle, kendi varlığını bu dünya içinde algılaması ve onu kucaklaması yoluyla, bedeni mahkûm eden ve içinde yaşadığımız bu dünyayı bir düşkünlük düzlemi olarak gören Hıristiyanlığın aksine, evet demesi trajik yaşama giden yolda insanın önünü açacaktır. Nietzsche *Ecce Homo*'nun (İşte İnsan) sonunda da bunu haykırır: “Anladınız mı beni? – Çarmıhtakine karşı Dionysos...” (Nietzsche, 2003: 123).

Trajik insan ve sürü insanının arasındaki derin çelişkinin sürekliliğinin temel sebebi *ressentiment*'dir. Bu duygu, sürünün sınırlarını aşmayı olanaklı kılacak iradenin ortaya çıkmasını, özellikle Hıristiyanlık örneğinde olduğu gibi dini zeminde kitlesel bir karaktere bürünerek, sistematik olarak bastırır. *Ressentiment* duygusu ile toplum üzerinde hâkimiyet kurmayı sağlayan din gibi bir kavramın birleşimi, trajik yaşamı yaşama potansiyeline sahip olan kişilerin bu güçlerini açığa çıkarabilecekleri ortamı engeller. Bu nedenle sayıları az olarak çağlar içinde ortaya çıkan trajik insanların yaşamları sürü realitesine tam anlamıyla bir tepkiyi ifade eder:

Trajik insan, en sert ıstırapı bile onaylar: bunu yapacak kadar güçlü, zengin ve kutsallaştırabilecek durumdadır. Hıristiyan, dünya üzerindeki en küçük mutluluğu bile reddeder: rastladığı her yerde yaşamdan ıstırap çekecek kadar zayıf, zavallı ve mirastan yoksundur. Çarmıhtaki Tanrı yaşam üzerinde bir lanet, hayattan kurtuluşu aramak için bir işaret direğidir; parçalara ayrılmış Dionysos, yaşam vaadidir: Ebediyen tekrar doğacak ve yok oluştan geri dönecektir (Nietzsche, 2010b: 642-643).

Hıristiyan'ın, daha geniş anlamıyla, iyi değeri bu dünyanın ötesindeki bir varlığa referansla belirlenmiş ahlakların etkisi altında bulunan sürü insanının bu zayıflığı, hayatın getirdiği en zorlu ve çetin acıları bile gönüllülükle kucaklayacak kadar güçlü olan trajik insan karşısında *ressentiment*'in doğmasına uygun atmosferi sağlar. Bu realiteye kök salan *ressentiment* sayesinde sürü ahlakı ve buna bağlı olarak sürü insanı, kendi zayıflığından beslenerek ayakta kalır. Sürü, yaşamı kendisinden kurtulmak gereken bir ıstırap olarak görürken, yaşam karşısında duyduğu bu derin korku ve zayıflık onu içinde bulunduğu duruma sokar. Trajik insan ideali ise, Nietzsche'ye göre bütün insanlığın yönelmesi gereken ortak yazgı olmak bakımından, güç ve üretken yaşamın döngüselliğini ifade eder. İşte bu döngü, her türlü *ressentiment* ve sürü ahlakı karşısında, Nietzsche'nin insanı yükselten ve kurtuluşunu formüle eden ahlak görüşünün bizzat hayatın içindeki yansıması olarak tasarlanmalıdır. Zira Nietzsche'nin üstinsanı, ortaya koyduğu değerlerle yeni bir ahlakın habercisi olacaktır: "Trajik insan yeni başarılar, "yeni değerler" ortaya koyan insandır. Yaratıcı insan bu yeni başarılarıyla bir yandan "geçmiş kurtarır"; diğer yandansa geleceğe, insanın geleceğine yön verir: onun işi budur" (Kuçuradi, 2009: 81). Trajik insan yarattığı yeni değerlerle ve

ahlakla hem geçerlikte olan ahlakların olumsuz yönlerine, yani temelde *ressentiment* zehrine karşı bir panzehir işlevi görürken, aynı zamanda Nietzsche'ye göre insanlığın ortak ideali olması bakımından, gelecekteki her türlü yaşam düşmanı ahlaka karşı da benimsenmesi gereken bir ahlak fikrini temsil eder.

Ressentiment sürü insanında, onun güçsüz doğasından ötürü kendiliğinden ortaya çıkan bir hastalık olması bakımından, insanlık için ortadan kalkması mümkün olmayan bir duruma, yani sürü insanı varlığının devamlılığına neden olur. Farklı toplumlarda, farklı zamanlarda ortaya çıkan ve çıkacak olan, ortak noktaları yaşam düşmanlığı ve güçsüzlüğü övmek olan farklı ahlaklar, dolayısıyla bunlara tabi olan sürü insanı her zaman *ressentiment* etkisi nedeniyle bu yazgıya mahkûm olmuştur. Nietzsche'nin karşısında durduğu bu sürü ahlakı:

[...] geleneklere itaatten başka bir şey değildir (yani artık değildir!), geleneklerin ne türde olduklarının da bir önemi yoktur; ama gelenek alışılmalı davranış ve değerlendirme biçimidir. Yaşam gelenekle ne kadar az belirlenirse, ahlakın etki alanı o ölçüde daralır. Özgür insan ahlaksızdır, çünkü o her konuda geleneğe değil, kendisine bağlı kalmak ister” (Nietzsche, 2011: 19).

İşte *ressentiment* ile zehirlenmiş olan ve bu nedenle itaatten başka bir şey yapamayan toplumlar üzerinde etkin olan yıkıcı ahlaklar karşısında yapılması gereken, yaşamı kucaklamak ve özgür insan olma yolunda insanın kendi varlığına öncelik tanınmasıdır. Zira her ne kadar *ressentiment* duygusu güçsüz olanlarda hep varolacak, dolayısıyla sürü toplumları ve ahlakları hiçbir zaman ortadan kalkmayacak olsa da, ancak bu ahlakların dışına çıktıktan sonra özgür insan olma yolunu aşp, trajik insan idealine ulaşma amacı, insanlık için daima bir umudu ifade etmektedir. Çünkü bu ideal, yani yaratıcı insanın ortaya yeni değerler koyabilme potansiyeli, güçsüzlükten beslenen *ressentiment*'ın içine kök saldığı sürü ahlakı karşısında, her şeye rağmen insanlığın ayakta kalması ve ona boyun eğmeyi reddetmesi yolunda bir imkâna işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ayverdi, İ. (2011) *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Lugatı.
- Aristoteles (2012) *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Baykan, F. (2000) *Nietzsche'nin Felsefesi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Bergson, H. (2013) *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, çev. Mukadder Yakupoğlu, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Copleston, F. (1994) *A History of Philosophy Volume VII Modern Philosophy: From the Post-Kantian Idealists to Marx, Kierkegaard and Nietzsche*, New York: Double Day.
- Delacampagne, C. (2010) *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi*, çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Deleuze, G. (2010a) *Nietzsche*, çev. İlke Karadağ, İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Deleuze, G. (2010b) *Nietzsche ve Felsefe*, çev. Ferhat Taylan, İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Jaspers, K. (2013) *Nietzsche Nasıl Felsefe Yapıyordu?*, çev. Murat Batmankaya, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Kant, I. (2009) *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Klossowski, P. (1999) *Nietzsche ve Kısırdöngü*, çev. Mukadder Yakupoğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kuçuradi, İ. (1998) *İnsan ve Değerleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2009) *Nietzsche ve İnsan*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- MacIntyre, A. (2001) *Ethik'in Kısa Tarihi*, çev. Hakkı Hünler & Solmaz Zelyüt Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları.

- Nietzsche, F. (1968) *The Will To Power*, çev. Walter Kaufmann, R.J. Hollingdale, New York: Random House.
- Nietzsche, F. (2003) *Ecce Homo*, çev. Can Alkor, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nietzsche, F. (2004a) *İnsanca Pek İnsanca 2*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nietzsche, F. (2004b) *Şen Bilim (Ana Metin -1)*, çev. Ahmet İnam, İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2005a) *Gezgin Ve Gölgesi İnsanca, Pek İnsanca 2*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nietzsche, F. (2005b) *Putların Batışı Ya Da Çekiçle Nasıl Felsefe Yapılır*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nietzsche, F. (2007) *İnsanca Pek İnsanca 1*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nietzsche, F. (2008a) *Böyle Söyledi Zerdüşt*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nietzsche, F. (2008b) *Deccal*, çev. Oruç Aruoba, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nietzsche, F. (2008c) *On The Genealogy of Morality*, çev. Carol Diethe, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Nietzsche, F. (2009) *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, çev. Ahmet İnam, İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2010a) *Ahlakın Soykütüğü Üzerine*, çev. Ahmet İnam, İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2010b) *Güç İstenci*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2011) *Tan Kızılığın Ahlaksal Önyargılar Üzerine Düşünceler*, çev. Özden Saatçi, İstanbul: Say Yayınları.

- Pieper, A. (1999) *Etiğe Giriş*, çev. Veysel Atayman - Gönül Sezer, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Russell, J.B. (2001) *Mephistopheles Modern Dünyada Şeytan*, çev. Nuri Plümer, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sarp erk ulaş Felsefe Sözlüğü (Hazırlayanlar: A. Baki Güçlü; Erkan Uzun, Serkan Uzun; Ü. Hüsrev Yoksal), Bilim ve Sanat Yayınları, 2002, Ankara, XVI+1728 sayfa.
- Savater, F. (2008) *Nietzsche'nin İdeası*, çev. Saliha Nilüfer, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Scheler, M. (2004) *Hınç Ressentiment*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Kanat Kitap.
- Stauth, G.; Turner B. S. (2005) *Nietzsche'nin Dansı*, çev. Mehmet Küçük, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Wallace, R.J. (2007) "Ressentiment, Value, and Self-Vindication: Making Sense of Nietzsche's Slave Revolt", *Nietzsche and Morality*, Derl: Leiter, B. ve Sinhababu, N. (New York: Oxford University Press), ss. 110-138.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Jonas, M.E., (25.11.2013) *Gratitude, Ressentiment and Citizenship Education*, <http://www.philosophy-of-education.org/uploads/papers2011/Jonas.pdf>
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Obscurantism> (15.06.2013)
- <http://www.wordreference.com/fren/rancune> (20.12.2013)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Burak SAYIN

Doğum Yeri ve Tarihi : İzmir 15/08/1986

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 2005-2010

Yüksek Lisans Öğrenimi: A. Menderes Üni. Sos. Bil. Ens. Felsefe A.B.D. 2012- 2014

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, İtalyanca

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Adnan Menderes Üniversitesi

İletişim

e-posta Adresi : buraksayin86@yahoo.com

Tarih : 2014